

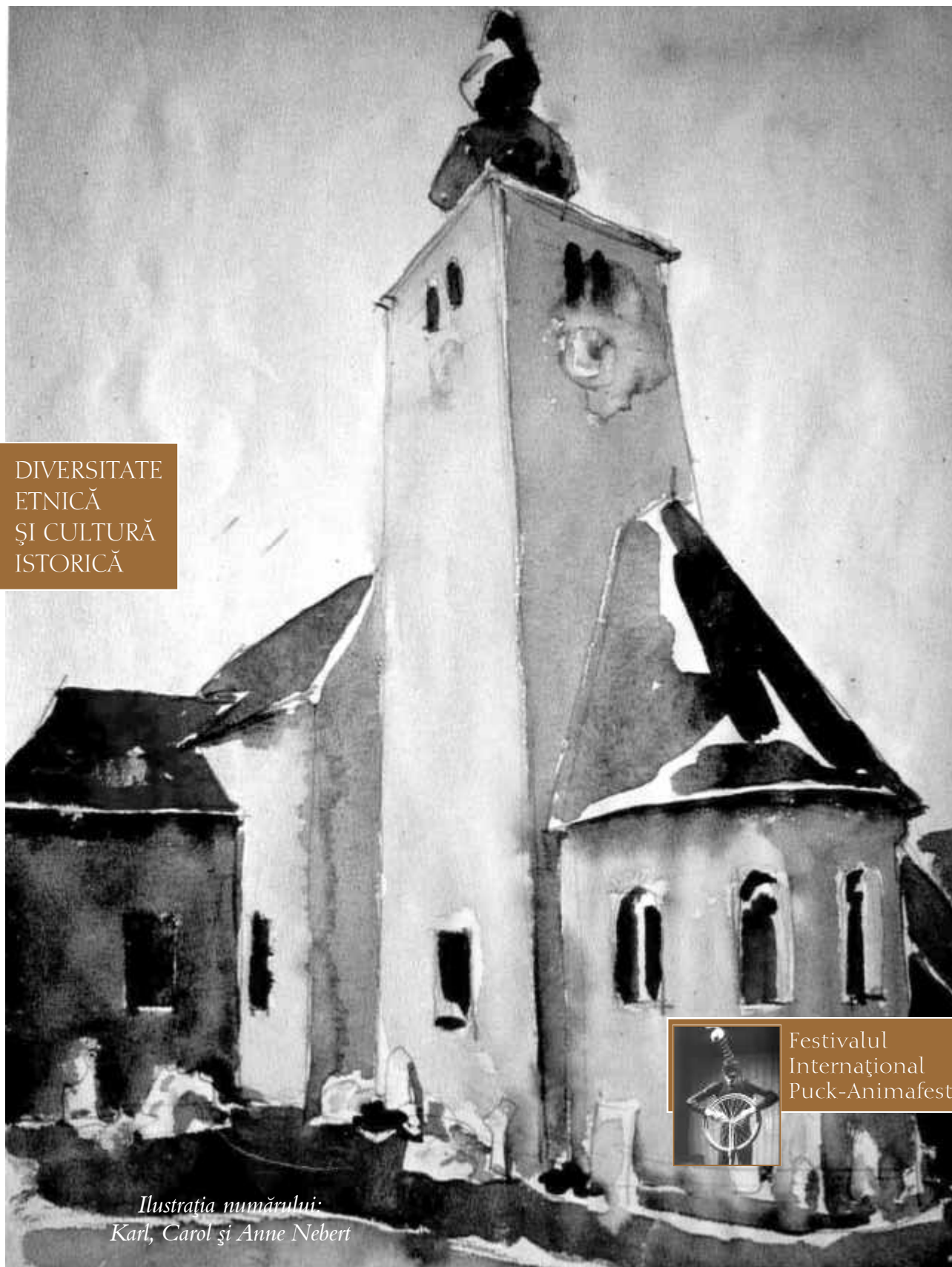
T

serie nouă • anul II • nr. 16 • 1-15 mai 2003 • 10.000 lei

TRIBUNA

revistă de cultură

Apare sub egida CONSILIULUI JUDEȚEAN CLUJ

DIVERSITATE
ETNICĂ
ȘI CULTURĂ
ISTORICĂ

Festivalul
Internațional
Puck-Animafest

*Ilustrația numărului:
Karl, Carol și Anne Nebert*

TRIBUNA

Director fondator:
IOAN SLAVICI (1884)

Revista apare bilunar, cu sprijinul
Fundăției Culturale Române
(Centrul de Studii Transilvane)
și al Ministerului Culturii, Cultelor
și Patrimoniului Cultural Național.

CONSILIUL CONSULTATIV
AL REDACȚIEI TRIBUNA

DIANA ADAMEK
MIHAI BĂRBULESCU
MIRCEA BORCILĂ
AUREL CODOBAN
VICTOR R. CONSTANTINESCU
ION CRISTOFOR
CĂLIN FELEZEU
MONICA GHEȚ
ION MUREȘAN
MIRCEA MUTHU
IOAN-AUREL POP
ION POP
PAVEL PUȘCAȘ
IOAN SBĂRCIU
ALEXANDRU VLAD

REDACȚIA

I. MAXIM DANCUI
(redactor-șef)

OVIDIU PETCA
(secretar tehnic de redacție)

IOAN-PAVEL AZAP
CLAUDIU GROZA
ȘTEFAN MANASIA
OANA PUGHINEANU

NICOLAE SUCALĂ-CUC
AURICA TOTĂZAN

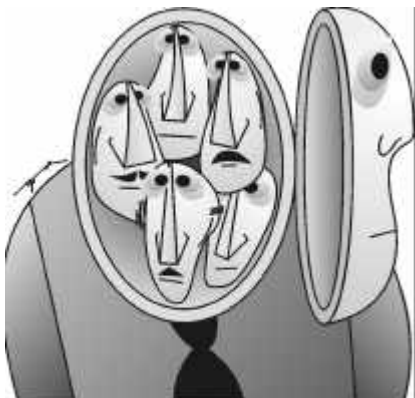
Tehnoredactare:
EDITH FOGARASI

Redacția și administrația:
3400 Cluj, Str. Universității nr. 1

Tel. (0264) 19.14.98
Fax (0264) 19.14.97
E-mail: cst@easynet.ro

ISSN 1223-8546

bour

agendă

Monumentul cuvintelor

(cele patru etape ale sărbătorii nichitiene la cea de-a 15-a ediție a Festivalului Internațional Nichita Stănescu)

■ Mihaela Bidilică-Vasilache

I. „Proștilor
e o sărbătoare
că suntem în viață”

În discursul ținut la Academia Română, academicianul Fănuș Neagu își amintea că Nichita Stănescu avea darul de a *visa albastru și de a-l transmite întreg*. Criticul Nicolae Manolescu atrăgea atenția că pentru prima dată în istoria literaturii noastre un poet este capabil să facă ce vrea din limba română. *Limba poeziei lui Nichita Stănescu e chiar limba lui Nichita Stănescu, poezii care au venit vorbesc limba lui Nichita Stănescu. El este, va spune criticul Eugen Simion la simpozionul de deschidere de la Ploiești, cel mai liber poet*. Tot acolo ministrul culturii și cultelor, domnul Răzvan Theodorescu, vorbește despre *recuperarea* prin Nichita Stănescu a *insului recuperator de cultura*.

Mai mult decât toate acestea se poate vorbi însă, în cazul lui Nichita Stănescu, de o stare de indispensabilitate, o evocare în primul rând afectivă sugruma și suspenda orice tentativă critică, el este poate printre poezii care și-au trăit posteritatea cel mai pregnant atât ca paradigmă poetică, cât și ca prea omenesc, o capacitate ludică uluitoare, dorința de împreunare (mergem să ne împrietenim cu un molid) cum povestește acad. Fănuș Neagu sau unirea fermecătoare a harului talentului cu toate slăbiciunile omeniești acceptate în existența lor (acad. Eugen Simion).

II. „Ah! fir-ar să fie
oric om e un alt om”

Există în mod incontestabil un mit nichitian, o fascinație esențial dicibilă care face din Nichita Stănescu un poet citabil, intrat în mental la nivelul lingvisticii diurne. În mod paradoxal, în spatele citabilității, se ascunde parcursul unui scriitor risipitor, intraductibil datorită insertului filosofico-semiotic. Asupra acestui paradox, devenit al literaturii române, a insistat și Eugen Simion, argumentând că deși ne-au fost dăruiti scriitori extraordinari precum I.L. Caragiale, I. Creangă și Nichita Stănescu, aceștia au rămas în afara unei cunoașteri europene susținute din cauza imposibilității de a efectua o traducere adecvată.

Se vorbește la noi despre trei paradigme poetice: cea eminesciană (primul care înțelege ce este metafora este Mihai Eminescu, susține Nicolae Manolescu) reprezentând faza vizionară a poeziei (depășirea fazei mimetice), cea arghezană, care aduce spargerea granițelor spațiale ale poeziei, și antidogmatismul nichitastănescian, reprezentând faza metalingvistică a poeziei, început al postmodernismului. Nichita Stănescu sublimază aceste faze ale poeziei (fonetică – Eminescu; morfologică – Arghezi, sintactică – Barbu și metalingvistică – propriul poezin) în *Antimetafizica* (reciclarea situs-urilor poetice reprezentând în opinia lui Guy Scarpetta unul dintre pilonii postmodernismului) recuperând astfel modernitatea trimisă în lagăr de realismul socialist. Scriitorul Mihai Cimpoi a susținut în discursul său că specific nichitastănescian sunt cultivarea unui mod intelectual – liric cât și al unui magico-cabalist al scriiturii, precum și radicalizarea discursului poetic, mod hegelian al mythosului său. De asemenea, consideră Mihai Cimpoi, Nichita Stănescu a visat la două absolute: gratuitatea poeziei mitopoetice – existența pură, cantabilitate bazată pe propriile sale legi și

mitul tânărului poet – strateg, legislator și filosof al scriiturii sale ca marcă a individualității.

III. „Oana
Se spulberă cuvintele
De dor de tine.”

Paradigma poetică a celor 11 *Elegii* (*Cina cea de Taină*), recent traduse în limba ucraineană de poetul Ivan Draci (pentru prima dată) și în limba rusă de poeta Miroslava Metlaeva, la inițiativa poetului Valeriu Matei, a surprins școala critică românească nepregătită. Spulberarea cuvintelor indicând o simptomatice a dezamădurii precum și o incomunicabilitate vizibilă a versurilor, sugerează prin caracterul aforistic o adâncire a misterelor ființei precum și crearea modulelor de tensiune.

Academicianul Adam Puslojic insistă de asemenea pe invenția nichitiană a *cuvintelor*, interstițialitate purtătoare de semnificabilitate. De asemenea, *Oana* sugerează în viziunea sa o trimitere spre sferă (ou), transgresare înspre ființa realului.

IV. „Patru păsări răsucite
întorsuna Carpaților
ce monument funerar al lui Dumnezeu
și tu Belgradule, ce dor de Dumnezeu”

Atât să nu uităm, spune academicianul Adam Puslojic, că la momentul scrierii acestei poezii inedite (până la publicarea ei în numărul aniversar Nichita 70 al revistei Doroteus Lumea de către editorul Nebojsa Savic) Nichita Stănescu se afla la Belgrad, că era laolaltă cu acesta dor de Dumnezeu. Să nu uităm că primul său autoportret, devenit epitaf, a fost scris la Belgrad (din dor de Dumnezeu).

Există o fatalitate a revenirii Serbiei în posteritatea nichitastănesciană. Niciodată paradigma celor cinci prieteni nu a fost depășită. Anul acesta au venit la Ploiești academicianul Adam Puslojic, scriitorul Radomir Andric, vicepreședintele Uniunii Scriitorilor din Serbia și primul editor al lui Nichita Stănescu în lume, laureat al Festivalului Nichita Stănescu în 2000, poetul Lune Levaicz, editorul Nebojsa Savic și maestrul Momcilo Golubovic Kani (care a adus cu sine și 70 de portrete Nichita Stănescu).

„În anii aceia ('60) s-a întâmplat o schimbare a poeziei, limbajul s-a eliberat și poezia celor patru poeți tineri (Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Anghel Dumbrăveanu, Petre Stoica) a eliberat limba română”, spune scriitorul Radomir Andric. Posteritatea lui Nichita Stănescu se prelungește precum marșul soldatului său care se tocea până la genunchi, până la mijloc, până la braț, numai dintre cuvinte se mai zărea. Soldatul lui Nichita Stănescu este un anonim, nu are viață personală (e normal, susține D.R. Popescu, ca în marșul lui să fi întâlnit poetul), nu apuca să știe nici măcar de propria lui moarte, care nu este de fapt propria lui moarte pentru că soldatul, ca și poetul, nu-și aparține.

Amintind de o vizită făcută împreună cu Nichita Stănescu la casa lui Maiakovski, Fănuș Neagu a povestit că Nichita a scris în cartea de onoare a casei memoriale: *Vladimir Vladimirovici, ce rău îmi pare că nu te-am găsit acasă*. Acesta este, în fapt, dincolo de rostirile critice, gândul-matrice al edițiilor Festivalului Nichita Stănescu, păsări răsucite de dor.

De la Europa națiunilor la comunitatea europeană

■ Oana Pughineanu

Cum putem defini grupurile etnice? În mod obiectiv, având în vedere o caracteristică culturală care le separă de alte grupuri sau ne referim la sentimentul de aparținere unei culturi? În ambele cazuri e foarte greu de stabilit niște limite. Idealul unei „Case a Europei“ face ca toate aceste minorități și etnii să fie „omogenizate“ după un principiu al asemănării în diversitate. Cum poate Europa să faciliteze aceste procese? Programul are în vedere nu atât un gest reparatoriu care să introducă state precum cele est-europene într-o prosperitate mult amânată de epoca comunistă, ci acela de a supune aceste state unei discipline ce vizează atât economia cât și politica. Întrebarea care se pune e următoarea: poate acest program să depășească nostalgia și orgoliul, poate acest program să înăbușe pornirile naționaliste? Poate o politică axată pe un trecut glorios să-și sacrifice orgoliile pentru un viitor prosper? Pot deveni diferențele constructive? Moneda unică vine să îndeplinească globalizarea. Multe voci susțin că aceasta nu e decât un mod de a uniformiza masele, de a le reduce specificul. Dar banul curge și se scurge, rulează în orice condiții. Chiar și diferențele pot fi vândute. Și asta nu doar la nivel turistic. Poate că scopul Uniunii Europene este să găsească un fel de a le face profitabile pentru un număr cât mai mare de oameni. Dar a integra pe lângă națiunile doritoare să intre în Europa cele peste 60 de minorități și etnii poate fi dificil. Conflicte precum cele din fosta Iugoslavie, sau cele dintre Anglia-Irlanda de Nord sau Spania-Țara Bascilor stau mărturie pentru aceste dificultăți. „Ciocnirea“ dintre globalizare și politic e produsă de faptul că individul are tendința de a se afilia mai degrabă unei națiuni sau etnii, nu unei corporații transnaționale. Obișnuim să asociem Germania cu spiritul ordonat al celor ce o populează și nu cu imaginea Volkswagen. Cazul Americii e sensibil diferit în acest sens. *American way* e în primul rând o cale a prosperității materiale sub care specificul etnic pare să ocupe un plan secund. Asta, cel puțin în felul în care omul de rând fie el mexican fie el est-european visează acest tărâm al tuturor posibilităților în care vrea să ajungă. America a reușit să creeze cel mai bine o „comunitate unită prin interes“. În România ei sunt percepți de marea majoritate ca fiind cei care o *duc bine*, care *nu trebuie să se gândească în fiecare zi la ceea ce mănâncă mâine*. Iar această imagine persistă în ciuda oricăror probleme etnice sau rasiale care ar frământa această „țară a făgăduinței“.

În Europa minoritățile s-au format în mod continuu de-a lungul secolelor, începând cu fenomenul migrațiilor și terminând cu minoritățile formate în perioada creșterii economice a lumii industrializate ce a cauzat migrări în masă a populațiilor din țările sărace. Dezmembrarea imperiilor austro-ungar și otoman, iar mai recent a URSS și a Iugoslaviei au continuat acest proces de „fărâmițare“ în corpul Europei. Totuși, încercări de a regelementa situațiile tensionate în ce privește minoritățile întâlnim de pe vremea Împăratului Iustinian care a încheiat un tratat de

pace cu Împăratul Persiei în vederea respectării drepturilor religioase ale unor populații.

Europa e însă mereu supusă spectrului fantomatic al trecutului care o fărâmițează. Și ca să privim doar în ograda noastră: românii și ungurii n-au încetat niciodată să se împartă între un *noi* și *ei*. *Noi* care nu putem uita, *ei* care, spun unii, nu pot accepta pierderea Ungariei Mari. Această memorie resentimentară vine dacă nu să zădărnicească, cel puțin să pună bețe în roate procesului integrării care mizează nu pe nostalgiile „sufletești“ ale unui popor sau altuia ci pe modelul instituțional care funcționează în statul respectiv. Uniunea Europeană nu e interesată de jocurile de-a pictatul pe plăcuțele bilingve ci de modul de a soluționa aceste porniri. Depinde de iscusința națiunilor de a-și crea un lobby de susținere a propriilor interese și mai puțin de discursurile pline de patos dar lipsite de o strategie. Ar trebui să ne întrebăm în aceste momente în care încercăm să ne afiliem comunității europene, dacă acest suflet românesc, aflat la confluența dintre Orient și Occident este caracterizat de ceea ce Ralea numea *adaptabilitate și voință de transformare*, fără ca acestea să se confunde cu o simplă imitare. În contextul unei Europe Unite care își deschide frontierele poate România cu cetățenii ei, cu minoritățile ei, alături de celelalte state est-europene să facă impresia unei intrări în Europa și nu a unei „invazii“ (nu mai e cazul să comentăm despre românii care mănâncă lebede)?

Națiunile, la fel ca instituțiile presupun o serie de relații bine precizate formal între indivizii care o constituie. Cadrul constituțional, juridic, legal construiește un mediu special al

societăților moderne care pun accentul pe noțiunea de cetățean. Etniile și minoritățile naționale apar atunci ca forme de comunitate „scufundate“ într-un mediu social. Ele întâmpină dificultăți deoarece, diferit de relațiile instituționale stabilite în contextul națiunii relațiile între membrii lor iau aparența unor relații de natură sufletesc-psihologică mai degrabă decât social-instituțională. Exemplele foarte clare pentru diferențele de stil de reacție între ceea ce este o națiune și ceea ce este o minoritate e cazul războiului Ruso-Cecen. E adevărat că poziția de „stat“ CSI rezervată Ceceniei a potențat manifestările unei minorități până la dimensiunile unei națiuni. Dar structura conflictului nu și-a schimbat pentru aceasta datele: pe de o parte se află un mare stat care funcționează ca o instituție, iar pe de alta populația cecenă de orientare antirusă care acționează ca o comunitate care se bazează pe relații psihologic-interpersonale, spontane, neinstituționale până la anarhie.

Rămâne de văzut dacă o piață comună poate crea o Europă „comună“, dacă poate face față problemei minorităților și unui simț național cultivat de secole. Rămâne de văzut dacă soluția pe care o propune ONU, respectarea drepturilor și libertăților individuale ale persoanei, poate crea într-un final o „cetățenie europeană“ care să aplaneze conflictele interetnice și în care nimeni să nu se simtă un exilat.

Karl Nebert

Hogea

Eliezer Palmor sau vocația diplomației

■ Ion Cristofor

ELIEZER PALMOR
Convergențe diplomatice și culturale
 Presa Universitară Clujeană, 2002

Eliezer Palmor s-a afirmat în țara sa, Israel, nu numai ca un excelent diplomat, ci și ca remarcabil autor al unor articole de filosofie și politică internațională, publicate în presa din Țara Sfântă, România, Belgia, Norvegia, Argentina, Franța, Uruguay etc. Diplomatul evreu a redactat articole pentru *Encyclopedia Judaica* (Ierusalim, 1971) și *Encyclopedia Judaica Year Book* (1977), fiind considerat un specialist al relațiilor cu țările din Europa de Est. Să adăugăm că Eliezer Palmor este și autorul mai multor volume: *Prietenia la încercare* (Ierusalim, 1998), *Francois Mitterrand și conflictul israelo-palestinian* (Ierusalim, 1999), *Afăcerea Lillehammer. Pagini din jurnalul unui observator involuntar* (Ierusalim, 2000).

Recent, reputatul diplomat publică la noi un volum intitulat *Convergențe diplomatice și culturale* (Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca 2002), scris în limba română. Autorul este originar din România, fiind născut în satul Craidovolt, situat între Carei și Satu Mare. Tânărul Izrael Pollák, numele său adevărat, a absolvit studiile liceale la Oradea (1949). După terminarea studiilor universitare de filosofie și cultură rusă la Cluj (1956), devine cercetător la Institutul de Istorie al Academiei RPR, Filiala Cluj. Secția de filosofie în care își desfășura activitatea de cercetare era dominată pe atunci de umbrele ideologiei staliniste. În această situație, puțin propice unui tânăr cărturar, optează pentru emigrare în patria străbunilor săi, stabilindu-se la Ierusalim în 1960, unde își susține doctoratul la Universitatea Ebraică (1960-1964). Admis în corpul diplomatic al țării sale, devine din 1964 specialist în Direcția Europei de Răsărit din cadrul Ministerului Afacerilor Externe al Israelului. Între 1969-1973 va funcționa ca secretar prim al Ambasadei Israelului de la Bruxelles, apoi, în calitate de consilier la Oslo. Revenit din

misiune la Ierusalim, va ocupa funcția de director-adjunct în cadrul aceleiași direcții, în care debutase la început ca asistent (1975-1977). Între 1983-1984 se perfecționează la Institutul de Apărare Națională din Tel Aviv. În continuare va deține mari funcții în cadrul diplomației: ministru consilier la Buenos Aires (1980-1982), ministru plenipotențiar la Paris (1984-1987), ambasador plenipotențiar la Montevideo, șef al delegației permanente a Statului Israel la UNESCO, Paris, (1991-1994).

Am amintit mai sus câteva etape din biografia de excepție a acestei personalități originare din România, ins erudit și poliglot, pe care am avut bucuria să-l aud recent, la Cluj-Napoca, vorbind într-o limbă română fluentă, fermecătoare, despre secretele profesiei de diplomat. Cartea intitulată *Convergențe diplomatice și culturale* conține, de altfel, câteva studii referitoare la „practicarea diplomației profesioniste la sfârșitul secolului XX”. Primul studiu al cărții conține nu numai o privire istorică asupra apariției și evoluției diplomației, cu elemente ce definesc profesia, ci și o descriere detaliată a schimbărilor produse în secolul XX în practica diplomată. Deși studiul lui Eliezer Palmor nu acoperă sfera fenomenului diplomatic în totalitatea dimensiunilor sale, el constituie o excelentă introducere în știința și arta de reprezentare a țării proprii într-o altă țară. Profesiunea de diplomat a suferit în secolul trecut mutații majore. Rapida evoluție a mijloacelor de comunicare, de pildă, a redus simțitor rolul diplomatului profesionist, șefii de state putând comunica astăzi fără intermediari. Încercând să alcătuiască un portret-robot al bunului diplomat, Eliezer Palmor reține observațiile lui Harold Nicholson, după care acesta trebuie să fie un bun cunoscător de limbi, „un om de gust și de erudiție care cultivă societatea scriitorilor, a artiștilor și oamenilor de știință”. „Om prin natura lui răbdător, impertertabil, capabil de a primi știri proaste, fără să-și manifeste neplăcerea sau cât de cât iritarea dacă este citat incorect sau jignit”, cu o viață ascetică, „tolerant față de ignoranța și prostia guvernului

său”. În sfârșit, un bun negociator este „cel care niciodată nu amenință, nu admonestează și nu se poartă ca un huligan”. Citind această fișă caracterologică ne vine în minte tonul sfidător cu care un diplomat român de mai deunăzi își atribuia calitatea de ambasador „al huliganilor” la Paris, cu un orgoliu ce trăda, în fond, lipsa vocației diplomatice... Evoluția formelor de reprezentare diplomatică e analizată și în studiul *Ambasada în acțiune - instrument de diplomație practică*. Eliezer Palmor dovedește aici nu numai o impresionantă erudiție științifică, o cunoaștere în detaliu a istoriei problematicei abordate, ci și o experiență directă, pe viu a domeniului. În spatele acestor pagini stă o prodigioasă activitate de diplomat în mari capitale occidentale. Îndelungata carieră de negociator îi permite să emită adeseori opinii originale, să dea amănunte pitorești despre dedesubturile profesiei, să polemizeze cu unele idei preconceptuate. Printre locurile comune pe care dorește să le spulbere e și „mitul popular cu privire la caracterul fastuos și ambianța luxurioasă a vieții de diplomat”. „Nu este întâmplător faptul - subliniază Eliezer Palmor - că diplomații de profesie îmbătrânesc de multe ori cu boli cardiace sau de stomac...”.

Un studiu ce relevă vasta competență a diplomatului de origine română este și cel intitulat *Relații diplomatice între Israel, Uniunea Sovietică și țările din Europa de Răsărit - un antimonodel de relații normale între state suverane*. Studiul evoluției acestor relații relevă că legăturile între Statul Israel și țările din Răsărit au fost dominate de campanii virulente de propagandă antiisraeliană și antisionistă, de manifestări de dușmănie, de negare violentă a aspirațiilor firești ale poporului evreu. În acest context, România a avut înțelepciunea politică de a menține relații normale cu statul israelian, acționând pentru dezvoltarea unor legături benefice în domeniile economiei, comerțului, a colaborării tehnico-științifice și culturale.

Unul din capitolele cele mai interesante ale cărții lui Eliezer Palmor este, fără îndoială, cel intitulat *Participarea evreilor originari din România la nașterea și consolidarea națiunii israeliene*. Încercând să definească termenul de națiune israeliană, diplomatul relevă dificultatea punerii în evidență, din punct de vedere conceptual și istoric, a acestuia, fenomenul având caracterele unicității. Spre deosebire de alte popoare, cel evreiesc „a trăit o epopee sângeroasă și crâncenă, parcă fără sfârșit, care durează până astăzi”. Diplomatul evreu trasează în câteva fraze întregul cortegiu de nefericiri abătute asupra poporului. Cărții, începând de la pierderea independenței sub stăpânirea romană, urmată de robia și dispersarea sa în toate regiunile supuse vastului Imperiu Roman. Ferecat în ghetouri, decimat de cruciați, prigonit de Inchiziție, exterminat în pogromuri, victimă a holocaustului nazist, acest popor martirizat a reușit „să-și mențină vitalitatea, să-și conserve profilul moral și să salveze tezaurul unei culturi” ce a avut o contribuție esențială la construcția civilizației creștine din Europa și din lumea întreagă. Trăind în exil, în comunități dispersate, evreii și-au conservat temelile credinței strămoșești, tradițiile și cultura. Supraviețuirea îndelungată în mijlocul diferitelor popoare a imprimat comunităților evreiești trăsături particulare, caracteristice ce nu au reușit să le altereze memoria unei istorii și origini comune. Procesul

Karl Nebert

Peisaj stirian

de renaștere a națiunii israeliene a fost unul extrem de dificil, dată fiind situația sa de etnie pulverizată în toate cele patru vănturi. Chiar și definirea identității evreiești este o operațiune dificilă, dezbaterile în jurul acestei teme preocupând nu doar filosofi de genul lui Jean Paul Sartre sau Raymond Aron, ci și cercurile religioase sau laice ale evreimii de pretutindeni. În cadrul comunității mondiale a evreilor, cea din România a format în trecut una din cele mai importante ca număr și resurse intelectuale. În paginile acestui studiu Eliezer Palmor relevă vitalitatea, forța imaginativă și creativă a evreilor originari din România, care s-au arătat capabili să susțină planuri și acțiuni concrete ale visului lor de a „redobândi demnitatea de om liber în țara proprie”. Eseiul subliniază faptul că evreei au apărut devreme în spațiul Daciei în calitate de legionari romani sau de negustori. Între prezențele evreiești ce merită a fi amintite se numără Apostolul Pavel, propovăduitorul credinței creștine în Dobrogea, și vestitul cărturar Beniamin de Tudela. Peregrinul evreu a lăsat posterității o consemnare importantă asupra existenței populației valahe, a aromânilor în spațiul balcanic. Sporadică și individuală în secolele XIV-XV, prezența evreiască devine masivă în sec. al XIX-lea și în cel următor. Evreeii erau la începuturi negustori, meșteșugari, mici bancheri, dar treptat se impun la noi prin elite intelectuale cum ar fi pictorii Barbu Icoscescu și C. Daniel Rosenthal (fruntași ai revoluției române de la 1848), bancherii Iacob Leibl și Davicion Bali (finanțatori ai revoluției), Constantin Dobrogeanu-Gherea, Cilibi Moise și alții. Sunt subliniate dificultățile obținerii cetățeniei de către evrei, fiind amintite principalele etape parcurse până la dobândirea acestui statut în urma presiunilor externe ale Conferinței de la Berlin sau ale Conferinței de Pace de la Paris, de la sfârșitul primului război mondial. Conform recensământului din 1930, numărul evreilor români era de 750.930, reprezentând 4,2% din populația României Mari. Toleranți la începuturile stabilirii lor în provinciile românești, evreeii vor juca mai târziu un rol deloc neglijabil, prin aportul lor profesional și financiar, la dezvoltarea noului stat român unitar, în care vor cunoaște discriminarea, intoleranța agresivă și marginalizarea, mai ales în perioada ascensiunii nazismului, a mișcărilor extremiste, a războiului. Eliezer Palmor amintește aici masacrele din timpul celei de-a doua conflagrații mondiale, pogromurile de la București și Iași, deportările în Transnistria, episoade dure de existență ale evreilor în țara noastră. Aceste episoade dramatice nu-l împiedică pe Eliezer Palmor să remarce faptul că în ciuda condițiilor precare de existență ale evreimii de la noi, a unor excese antisemite, „primii pionieri ai reconstruirii bazelor renașterii naționale evreiești au ieșit din rândurile acestei comunități”. El amintește cazul rabinului Yosef Hacohe din Moinești, cel ce fundează primele așezări agricole din Galileea. Evreeii originari din Dobrogea, Bărlad și Galați vor întemeia în 1882 două așezări legendare: Rosh Pina și Zikhron Yaakov. Procesul de făurire și de consolidare a noului stat Israel va consemna o contribuție importantă a emigranților veniți din România. În 1995, aproape 7% din populația Țării Sfinte era originară din țara noastră. Datele statistice consemnate de Eliezer Palmor referitoare la profilul profesional al evreilor din România sunt edificatoare în ce privește contribuția acestora la consolidarea noului stat israelian. Procesul de integrare a emigranților sosiți în Țara Sfântă din 87 de țări nu a fost unul ușor. Evreeii români au înțeles, însă, că

„în țara minunilor, minunile nu se repetă cu ușurință sau nu se repetă deloc”, integrându-se cu succes în toate ramurile de activitate, mai puțin în politică. Studiul relevă că în cei 50 de ani de existență independentă a Israelului, doar trei personalități politice născute în România au funcționat ca miniștri. În schimb, prezența evreilor români este impresionantă, ca număr și competență, în unitățile de apărare a statului Israel, care și-a consolidat dreptul la existență în cinci războaie (1956, 1967, 1969-1970, 1973, 1982). În unitățile terestre, maritime și de aviație israeliene au servit un număr de 31 de generali provenind din evrei români. Se vor recruta din rândurile lor și un mare număr de ofițeri în cadrul forțelor de poliție. Autorul relatează un episod ce merită a fi reținut. În timpul războiului din 1973, un general de brigadă, Baruch (Pincu) Hare, născut la Tg. Neamț, devine protagonistul unei întâmplări profund revelatoare, ce merită a fi citată: „spre sfârșitul războiului de Yom Kipur (1973), aflându-se în zona kilometrului 101, în Egipt, cum nu avea timp disponibil să cificeze un ordin operațional, l-a redactat în limba română, presupunând că ofițerul a cărui îi era destinat vorbește limba. Dar acest ofițer nu vorbește românește. Atunci, generalul Harel l-a întrebat dacă cineva în anturajul lui vorbește limba lui Coșbuc. După o tăcere de câteva secunde, ofițerul a răspuns afirmativ și, în consecință, ordinul respectiv, redactat și transmis în limba română, a fost descifrat și a devenit operațional. Iată cum a „contribuit limba română” la victoria armatei israeliene, în 1973, după traversarea Canalului de Suez”. În industria aeronautică 20% din forța de muncă era reprezentată de ingineri de origine română. Hugo Pri-On, părintele motoarelor de rachete pentru sateliți, și Uzia Galil, inventatorul celebrelor arme automate „Uzi” și „Galil”, Dov Raviv (inventator al proiectilelor de interceptare a rachetelor „Khetz”) sunt de origine română. Sunt relevate și alte aspecte interesante referitoare la contribuția evreilor români adusă la dezvoltarea economică și socială a Israelului.

Demn de tot interesul e și studiul *Observații privind participarea evreilor la instalarea regimului comunist în România*. Diplomatul israelian observă că în perioada post-comunistă se constată la noi „insinuări și răbufniri antisemite”, care „învenineză discursul unor formațiuni de extremă dreaptă”. Persistența sentimentelor antisemite e cu atât mai ciudată cu cât populația evreiască se cifrează azi la aproximativ 13.000 de persoane, mai ales vârstnici, care nu fac parte din elita conducătoare a țării. Încercând să detecteze cauzele acestei situații, diplomatul originar din România, conchide că prejudecățile se bucură de obicei de o viață lungă, fiind păstrate adânc în subconștientul uman. O specie de antisemitism e decelată de cercetător în opera unor istorici români „care atribuie răspunderea pentru subjugarea României de către tirania comunistă, cel puțin în faza ei inițială, evreilor”. „În ce măsură este adevărată afirmația - se întreabă Eliezer Palmor - că aparatul de partid și de stat în România comunistă a fost invadat de evrei?” Un scriitor citat de autor, Titus Popovici, constată că afirmația că evreeii au fost promotorii comunismului în România „a devenit un loc comun”. Diplomatul precizează afirmația de bun simț a acestuia că prezența evreilor în avangarda mișcării comuniste era firească în situația în care comunismul se opunea „ideologiei naziste, care-i sortea unei dispariții totale”. Susținerea unor nomenclaturiști români, cum ar fi Paul Sfetcu, fost șef de cabinet al lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, că evreeii, în anii '50, dominau în

organele de conducere ale partidului și ale ministerelor e considerată grotescă. Studiul constată, de pildă, că au fost inventate origini evreiești unor secui ca Vasile Luca sau românului Teoharie Georgescu. Inexactă e și afirmația lui Paul Sfetcu că membrii PCR în ilegalitate „erau în marea lor majoritate evrei”. Analizând un eșantion de 263 de comuniști din totalul celor 810 membri câți număra PCR în 1944, cercetătorul constată că majoritatea acestora erau români (149), 24 unguri, 79 evrei și 11 de alte naționalități. Secretarii generali ai PCR între 1921 și 1944 au fost Gh. Cristescu (român), Elek Köblos (ungur), Vitali Holostenko (ucrainean), Alexandr Danieliuc (ucrainean), Boris Stefanov (bulgar), Istvan Foriș (ungur). Se constată că „nici unul dintre secretarii generali ai PCR, de la primul până la ultimul, nu a fost evreu”. După 1944, compoziția etnică a păstrat aceeași majoritate românească. La 1 iulie 1947, 79,59% erau români, 12,32% - unguri și numai 4,16% evrei. E edificator că în comitetul de partid al orașului București, la începutul anului 1952, erau 32 de români și un ungur, fără prezența unui singur evreu. Cercetătorul constată că perpetuarea unor neadevăruri istorice după care „majoritatea comunistilor din România ar fi fost evrei și că evreeii au avut în mâinile lor frâiele conducerii Partidului Comunist” e o afirmație antisemită, o lozincă zgomotoasă, menită să scuze „o politică națională nevrednică”.

Erudit, cu o bogată experiență de diplomat, capabil să sintetizeze un vast material informativ, cu o cultură profundă și rafinată, Eliezer Palmor ne dăruiește prin recenta sa carte o excelentă introducere în domeniul diplomației. Lectura cărții diplomatului evreu ne prilejuiește un excurs nu lipsit de farmec, în care aparenta sicitate a frazelor se învecinează cu oaze de autentică expresivitate literară. ■

Anne Nebert

Frumoasa și bestia

Mircea Popa despre lumea universitară clujeană

■ Teodor Tanco

MIRCEA POPA
Figuri universitare clujene
Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2002

O nouă carte a cercetătorului și profesorului! A câta, oare? Nu prea multe a tipărit, vizavi de un travaliu uriaș pe care îl desfășoară de peste patru decenii în bibliotecile și arhivele din țară și, după '89, în câteva din străinătate.

Față de cele vreo 20 de cărți, numărul paginilor din presă (fără a fi gazetar de profesie, ci publicist) e copleșitor. Peste 3000 de articole! E o descendență, din această arhivă, din mari oameni de presă, cititori, cum sunt George Barițiu, Onisifor Ghibu și alți mari transilvăneni. Predominante sunt în cazul său căile de investigare a trecutului literar. În privința aceasta are un statut unic în istoria literaturii contemporane. Risipirea generoasă în relevarea amănuntelor informative are funcția reactualizării unor fapte, evenimente și împrejurări, citite peste veacuri și decodificate în înțelesurile lor. Fiindcă unele sunt inedite, iar altele, abia acum se pot interpreta și publica fără

cenzurare. Ceea ce face cercetătorul e o muncă de arheologie culturală de mare utilitate, necesară nivelului actual de cercetare literară.

Mircea Popa e ancorat totodată în stringenta actualitate, deschizând perspectivă și prelungind viața atâtor cărți. Este îngrijitorul unor retipăriri din numeroși autori mai vechi sau mai noi, la alte prefațator, precum și a câtorva ediții din opere (singur sau în colectiv). Acest înzestrat cărturar mai face oficiul de evaluare critică a aparițiilor recente, de literatură, în principal și de cultură, în general. De aproape zece ani, ține o rubrică sub genericul *Cărțile clujenilor*, în care a recenzat sute de apariții, dacă nu peste o mie. Unele le postfațază, și multe nume au fost lansate și recomandate cititorilor de către critic. Acestor tineri din perioada crizei și tranziției le acordă atenția prin discutarea la fiecare apariție a noilor cărți în paginile ziarului *Adevărul de Cluj* care prin generozitatea conducerii și competența alcătuire a paginilor zilnice, „artă – cultură” de către redactorul Michaela Bocu, sunt o adevărată *microrevistă*. E un fapt rar, dacă nu unic în presă, de practicare consecventă a criticii de întâmpinare într-un cotidian local.

Mircea Popa nu se îndepărtează, prin bogatele lecturi și pagini scrise din actualitate, de îndatoririle cercetătorului istoric și nu o uită nici pe aceea de om al catedrei universitare. Confirmă acestea prin recenta carte *Figuri universitare clujene*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2002.

Specia aceasta a evocărilor universitarilor și personalităților e frecventată cu destule demersuri reușite. Ceea ce întreprinde autorul aici e fie un demers globalizator, fie axat pe o felie, pe o secțiune din activitatea celor abordați, dar de fiecare dată cu o notă de autenticitate frapantă, de o particularitate evidentă. Fiecare text e, în esență, o micromonografie, combustia unei viitoare cărți lărgite. Printr-o informație densă și portretizare nuanțată, el reține esențialul din viața celor 18 mari personalități științifice și culturale din sfera umanisticii. În mod deosebit sunt de reținut cei pe care i-a cunoscut direct, ca student sau cercetător, cu care și-a întretăiat nu de puține ori preocupările profesionale, cei care l-au influențat în constituirea universului cercetării și scrisului său. Incontestabil că selectarea lor determinantă a fost bazată pe prețuirea și de afecțiunea ce le-a nutrit. Începând cu Ion Breazu, dascălul calm și blând cu studenții,

apoi cu tumultuosul, inimosul descendent în spirit al Școlii Ardelene, Nicolae Lascu, care i-au fost profesori sau Iosif Pervain și mai tânărul atunci Mircea Zăciu, la început de carieră, continuând apoi cu Liviu Rusu și Ioan Mușlea, alături de care a lucrat, cu David Prodan, D.D. Roșca, N. Mărgineanu, pe care i-a cunoscut personal. A avut parte de lecțiile și cărțile savante ale lui David Prodan și de ale clasicistului greco-latin Nicolae Lascu, amândoi de o exigență moștenită din învățământul marilor școli și modele europene pe care le conțineau specialitățile lor. Acele rigori au fost transmise și se resimt la succesorii cercetători și universitari de azi.

Amplorarea portretelor din carte respectă în mare criteriul cronologic. Cartea se deschide cu evocarea figurii celui dintâi rector al Universității clujene, marele lingvist Sextil Pușcariu, cel hărăzit a fi întemeietor în Clujul românesc, începând cu Universitatea, apoi cu Muzeul Limbii Române și cu revista *Dacoromania*; urmează apoi cel dintâi titular al Catedrei de Istoria Literaturii Române, masivul la propriu și figurat, G. Bogdan-Duică, admirabil documentarist și cunoscător al literaturii transilvănene, dar și al biografiei eminesciene; urmat de bătaiosul, în presă și politică, Onisifor Ghibu, urmărind izvoarele pedagogiei până la daci. Nicolae Drăganu, universitarul inaugural al instituției este urmat de psihologul întemeietor de școală Fl. Ștefănescu-Goangă, cu mandatul cel mai lung în rectorat; în vecinătate e fostul său discipol, Nicolae Mărgineanu, cu care începe o altă generație universitară: esteticianul Liviu Rusu, geograful istoric Ștefan Manciuța, Lucian Blaga, ce ajunge, târziu, și după multe obstacole în Universitate, alături de colegul și prietenul său filosoful D.D. Roșca, sau talentatul folclorist Ioan Mușlea, în amintirea căruia o sală de conferințe din Biblioteca Centrală Universitară îi poartă numele. Adiacent acestor mari nume din epocă e cel al lui Ion Chinezu, însemnat critic, istoric literar și traducător, renumit pentru ceea ce a făcut la *Gând românesc*. Autorul a fost inspirat reținându-l, pentru că are cu el multe afinități de concepție și avânturi revuiste.

Din familia aceasta clujeană și universitară, înrudită în spirit, lipsesc două nume, din care unul contemporan autorului: Eugeniu Speranția și Marian Papahagi. Dar din orice carte lipsește câte ceva.

Mircea Popa, el însuși personalitate de anvergură academică, posibil într-o zi să aibă oficializarea instituției naționale, se așează de pe acum în rândurile învățaților și figurilor universitare din Transilvania, dintre care o parte le-a adunat la un adevărat „sfat al cărturarilor”.

Carol Nebert

Bach

Prin lentilele feminismului

■ Marius Jucan

ENIKŐ MAGYAR-VINCZE
Diferența care contează. Diversitatea social-culturală prin lentila antropologiei feministe
Editura Desire, 2002, Cluj-Napoca

Un volum de studii de antropologie feministe de un viu interes, într-o elegantă prezentare grafică, publică Enikő Magyar-Vincze, autoarea a mai multor volume având ca temă politicile identitare, noutatea experimentului în analiza culturală, identitatea de gen și

națională, în general, aspectele definiției ale construcției identitare. Continuând cercetări anterioare care și-au fixat deja opțiunile majore, cartea profesoarei de antropologie de la Universitatea clujeană apare ca o dezvoltare necesară a unor premise deja existente în peisajul teoriei feministe românești. Argumentul construit în introducearea volumului pledează pentru analiza diversității, sesizată metodologic prin abordările feministe. *Diferența care contează* se adresează tuturor celor care doresc să surprindă inovarea teoriei critice privind realitatea autohtonă, dincolo de mitizări, soluții consensuale ori mode intelectuale.

Pornind de la strategiile de deconstrucție post-structuraliste, remarcând constant dinamismul teoriei feministe și câmpul de aplicabilitate al acesteia în țara noastră, ezitățile și reacțiile conservatoare în fața tendințelor înnoitoare, autoarea accentuează cu precizie și nuanțare tezele inovatoare ale feminismului, ca demers al gândirii critice pentru abordarea diferenței înseși (p.79). Pledoaria pentru diferență prin feminism întregeste rolul teoriei feministe, demonstrând legăturile dintre feminism și dezvoltările teoretice ale postmodernismului. Unul din argumentele care revine în pledoarea pentru feminism ca abordare specifică diferenței, este cel potrivit căruia spațiul libertății afectat reprezentării sociale a identității de gen și al construcției subiective a acesteia este redus, controlat, afectând libertatea individului de a decide în con-

Anne Nebert

Acasă

strucția identității. Vorbind despre diferența „care contează” ca despre o limită ce odată transgresată provoacă reacția indivizilor, Enikő Magyar-Vincze pune sub focarul lentilelor analitice etnicitatea și genul. Intenția de a trasa calea construcției și naturalizării unor identități și diferențe care definesc indivizii trăitori în societatea noastră, precum și ordinea societății în ierarhiile ei de putere actuale, este un punct de răscruce pentru înțelegerea diferențelor într-o societate patriarhală. Autoarea reamintește opiniile lui Stuart Hall după care identitățile sunt definite ca un meta-concept, puncte de atașament temporar, construite pe baza unor practici discursive (p.91). Practicile discursive ale construcției identității demască falsitatea proiectului identitar universalist în care diferențele au fost topite în scopul de a crea un singur model uman, centralizat și esențializat, diseminat ca formă unică posibilă a identității. Un astfel de construct uman totalizant este punctul de sprijin al unor teorii esențialiste și conservatoare, pe care autoarea le demască pentru a sublinia existența reală a diversității umane, alteritatea ei. Relațiile de putere sunt cele care generează mereu diferențe ascunse, considerate ca „naturale”, iar naturalizarea relațiilor de putere în interiorul unei societăți patriarhale, este înlesnită de lipsa discursurilor culturale alternative. Etnicizarea și genizarea sunt procese prin care identitatea indivizilor este prefabricată și administrată în inerția socială care refuză orice schimbare. Etnicizarea și genizarea, observă Enikő Magyar Vincze, legitimează ordinea socială și culturală existentă, (pentru o societate post-comunistă fiind mai degrabă vorba de o ordine preexistentă), exploatarea și multiplicarea inegalităților, restrângând posibilitatea diversității umane propriu-zise. Privirea antropologului cade înapoia scenariului de naturalizare al inegalităților, pune sub semnul întrebării normalitatea acestei naturalizări. Deconstruirea concepției identitare esențialiste, fie cea naționalistă, fie cea sexuală, constituie soluția care poate moderniza societatea, conferind libertate alterității în integritatea acesteia. Doar în felul acesta, diferențele pot „conta”.

Două studii, cel privind naționalizarea genului și genizarea națiunii, și cel despre ordinea de gen într-un spațiu multi-etnic, merită cu prisosință interesul cititorului avizat ca și a aceluia motivat să se inițieze în discursul antropologiei culturale și teoriei feministice.

Esoterism valah

■ Sorin Nemeti

VASILE LOVINESCU
Dacia Hiperboreană
Chișinău, Ed. Universitas, 1993

Vasile Lovinescu a fost caracterizat drept „cel mai de seamă exponent al esoterismului valah”. Esoteric de extracție guenonistă, el este autorul unor lucrări de referință a genului, dintre care amintim doar „Creangă și Creanga de aur”, „Monarhul ascuns”, „Mitul sfâșiat”, „Jurnalul alchimic” etc.. Interpretările esoterice ale unor basme, legende istorice, tradiții românești, cu pasaje presărate cu expresii împrumutate din marile tradiții ale filosofiei oculte (rosacrușieni, masonerie, alchimie etc.) nu îl recomandă neapărat ca autor de istorii fantastice. Este mai degrabă un guenonist-schunonist, un mistic modern ce a primit o inițiere alawită la Băle în Elveția, lucrările sale încadrându-se într-un anume gen literar ilustrat și în literatura universală de cei ce încearcă să descifreze „simbolurile științei sacre”. Prin studiul „Dacia Iperboreea”, publicat în 1936-1937 în revista *Etudes Traditionnelles* sub pseudonimul Geticus, Vasile Lovinescu poate fi introdus în galeria istoricilor din Terra Mirabilis.

Materialul brut al tezei lovinesciene este extras din capodopera genului „Dacia preistorică”: dacii (tracii) sunt urmașii pelasgilor, o ramură a hiperboreenilor. Tradiția hiperboreană / pelasgă păstrată de o castă sacerdotală de inițiați se prelungește prin intermediul dacilor și a urmașilor lor medieval-moderni (românii) până în preajma anilor 1900. Această tradiție se transmite criptat prin intermediul simbolurilor prezente în tradițiile istorice, în folclor, în limbă, în basme. Vehiculele acestei tradiții mistice sunt persoane alese de societăți secrete (datorită talentului lor literar) pentru a expune anumite mituri inițiatice (fără să conștientizeze semnificația reală a operei lor). „Tradiția dacică a continuat să subziste netulburată în afara timpului, în afara istoriei ce se făcea în jurul ei. Astfel, când în secolele XIII și XIV au fost întemeiate principatele Moldovei, Valahiei și Transilvaniei, a căror reunire avea să formeze România modernă, Dacia era neatinsă de istorie; ea se găsea, în sensul cel mai riguros și literal al cuvântului, în aceeași stare ca pe timpul în care domnea peste ea Ler-Împărat” (p. 3940).

Manevrând un simbolism esențial, polarizat, de extracție alchimică - alb / negru - Vasile Lovinescu găsește, prin ancheta sa fără metodă unitară, dovezi ale tradiției hiperboreene / negre, din cea mai îndepărtată antichitate, traversând Evul Mediu românesc, până în epoca modernă. Hiperboreus este fiul lui Pelasgos, care s-a născut din „Pământ Negru” (gaia melaina), pelasgii fiind de rasă neagră (p. 11). Dar Hiperboreea dacică din Pontul Euxin este marcată și de puternica tradiție a Insulei Albe (Leuke) locuită de Apollo Leukos (p. 12). Întemeietorii statelor românești sosesc dintr-un ținut „negru” (descalcați din Transilvania) sau sunt ei înșiși „negri” (Negru-Vodă Basarab de exemplu). Iancu Corvin de Huniade este considerat întemeietorul Transilvaniei iar legenda heraldică a corbului ce fură inelul este interpretată în termeni alchimici, totul fiind subsumat polarizării alb-negru: „corbul”, negrul saturnian care pune stăpânire pe inel; captivitatea Soarelui în Saturn; „trezirea” tatălui; „săgeata” care

omorând corbul „liberează” inelul: oțelul filosofilor care tăindu-l pe Saturn pune în libertate Soarele (p. 43). De asemenea, Dragoș este din Maramureș, adică „țara Mureșului Negru”.

Ideea centrală a studiului lovinescian este conținută în următorul pasaj: „...negrul este o culoare care, în toate timpurile a fost în raporturi strânse cu Dacia. Este un simbol hiperborean pentru că este culoarea lui Saturn. Dacia, ca popor hiperborean, coborau din Pelasgos, «născut» din «Pământul Negru». Marea dacică este «Neagră». Valahii au fost denumiți de toate popoarele «Valahii Negrii», iar țara «Valahia Neagră», Kara-Vlaghi, Kara-Ifiak, de către turci, Kara-Vlaks de către Sirbi și Bulgari” (p. 46-47). Chiar și Filip Arabul era dac (numele său real fiind Filip Sarabul, unde sarabii ar fi o ipotețică castă sacerdotal-regală dacică atestată de Iordanes); românii sunt numiți de vecini „arabi”, iar țara lor „Țara Arabilor”, pe stemele Valahiei și Moldovei apar „capete de negri” etc.

În final, autorul se dedică analizei aceluși „folk-lore” pe care îl consideră încărcat de tradiții mistice păstrate și transmise de memoria colectivă peste generații (dar într-o formă ce nu poate fi descifrată de către neinițiați). Găsește într-un basm *coincidentia oppositorum* - Harap-Alb (Negru-Alb) într-un „mit despre Regele Lumii” (decalce după R. Guenon), mit transmis de către Ion Creangă „instrumentul unei organizații inițiatice care își redacta prin el testamentul intelectual” (p. 77).

Interpretând fantezist diverse tradiții folclorice literare, mituri istorice, surse numismatice etc., Vasile Lovinescu face o descoperire foarte importantă în opinia sa: „după toate aparențele exista încă în secolul al XIX-lea, o organizație a «Mistrețului Alb» de inspirație hiperboreană, din descendența spirituală a lui Ram, având un simbolism revelator al unei doctrine deosebit de vaste”. Ca vizionar, ca inițiat, Vasile Lovinescu „citește” simbolurile acestei doctrine și reconstituie, în final, o istorie secretă / fantastică a românilor de extracție pelasgo-hiperboreano-dacică fără vreun aport al culturii greco-romane clasice sau al modernității europene. Dacia Hiperboreană este opera unui tradiționalist introvert, un romantic târziu, un ortodoxist traversat de curentele filosofiei oculte contemporane.

Anne Nebert

Miniatura I

Conceptul de «minoritate»

■ Adrian Ivan

Definirea conceptului de «minoritate», s-a dovedit a fi un demers destul de dificil. Încă din 1922, Jacques Fouques Duparc arăta că aceasta era o «noțiune abstractă, care nu implică existența unor trăsături determinante, ci un raport juridic, ale cărui înțelesuri variau, urmând importanța pe care moravurile și prejudecățile i-o atășau într-o anumită epocă și într-un anumit spațiu geografic»¹.

Cei care au redactat Tratatul de Pace din 1919-1920 au ales trei elemente pentru a distinge grupurile umane între ele: rasa, limba și religia. Autorii tratatelor au convenit că acestea, în ciuda caracterului relativ pe care îl exaptrău, distingeau și opuneau în același timp populațiile din diferite părți ale lumii. Semnificația socială a acestor elemente era diferită, implicând totodată diferențe regionale.

În Europa Centrală și Orientală, rasele erau cel mai adesea vecine, amestecate, de tranziție, caracterul etnic fiind dificil de sesizat². Rezistența la asimilare, păstrarea unei identități relative s-a făcut în această zonă prin apelul la factori intelectuali și morali, și nu la distincția fizică fundamentală, care opune negrii și albi de pe continentul nord-american. Acești factori au întărit diferențele rasiale inițiale, marcând conștiința etnică a grupurilor, devenite naționalități în epoca modernă. Tradițiile, cutumele, ideile religioase, limba au jucat un rol mult mai important decât rasa.

Limba, cel de-al doilea element al identității a făcut imposibilă asimilarea. Renașterea lingvistică din secolul al XIX-lea a determinat forjarea conștiințelor naționale, mai ales în Europa Centrală și Orientală, unde națiunile s-au definit în sens herderian. Limba a fost catalizatorul principal al separării grupurilor etnice, al relațiilor dintre ele, în instituțiile juridice, politice, economice etc. Nu întâmplător, una din marile bătălii între minorități și regimul austro-ungar s-a dat pentru apărarea școlii ca păstrătoare, ca instituție de apărare a limbii.

Religia era în general legată de limbă, fără a se putea face o paralelă perfectă între cele două elemente constitutive ale caracterului etnic.

În epoca modernă, religia a fost fundamentul unității morale, influențând profund identitățile naționale. Importanța credințelor religioase în formarea națiunilor, în structurarea statelor naționale era dată de celebra sintagmă latină «*cujus regio, ejus religio*». Influențele lor au fost, fără îndoială, determinate de epocile istorice. Pentru a înțelege rolul religiei în delimitarea unor grupuri umane vom arăta importanța acesteia în cazul cultelor creștine, religiei mozaice și celei musulmane.

De la Reformă la Revoluția Franceză, perioadă cunoscută și sub numele de «*timpurile moderne*», religia era caracteristica unică ce îi distingea pe supușii aceluiași stat. Religia regelui era și religia oficială a statului, celelalte culte fiind tolerate sau, uneori, persecutate. Dizidenții religioși au format minoritățile epocii respective, bazate pe regimuri de excepție acordate lor³.

Principiile libertății de conștiință pronunțate de Constituția Americană și Revoluția Franceză s-au extins la începutul secolului al XIX-lea, la toată Europa Occidentală. Conform lor, toate cultele erau autorizate să funcționeze în măsura în care nu contraveneau ordinii publice. Pe măsură ce s-a evoluat către laicitate, minoritățile religioase au avut mai puțină importanță. Religia a jucat un rol important în formarea naționalităților din Europa Orientală. Bisericele din acest spațiu – rusă, română,

bulgară, sârbă, greacă – erau biserici naționale. Tradiția bizantină a acestora le subordona statului și de multe ori discursul lor îmbina elementul religios cu cel național. Religia a separat chiar populația din aceeași rasă, cazul croaților, slovenilor și sârbilor fiind relevant în acest sens. Diferențele religioase și-au pus amprenta, în special, asupra formării intelectuale și morale a popoarelor sud-slave. Modul de comunicare scrisă (alfabetul) a fost o consecință a religiei: croații au utilizat alfabetul latin, plasându-se în dimensiunea culturală a Europei Occidentale, în timp ce sârbii au folosit alfabetul chirilic, deschizând piste de comunicare cu lumea slavă ortodoxă (a se vedea Rusia).

Al doilea caz, unde religia a jucat un rol major, este cel al *evreilor*. Regimul acestora a fost de la început diferit de cel al celorlalte minorități religioase. Suveranii, fie ei creștini sau musulmani, i-au tolerat, izolându-i în diferite cartiere, ceea ce le-a permis să rămână grupați, păstrându-și astfel moravurile și tradițiile. Excluzi din viața rurală și din cea mai mare parte a profesiunilor manuale, ei s-au specializat în diferite branșe ale producției, deținând până în zilele noastre o parte din monopolul acestora.

Chestiunea naționalității evreilor a fost discutată pentru prima dată în Franța, în timpul Revoluției Franceze, de către Adunarea Constituuantă. Evreii nu au fost recunoscuți ca o națiune distinctă, ci ca cetățeni cu drepturi depline. Aceeași politică se va impune în Anglia, Statele Unite, Germania și Serbia⁴.

Natura chestiunii evreiești a fost discutată și la Congresul de Pace de la Berlin (1878). Problema Congresului era aceea de a rezolva situația evreilor din România și Serbia. Reprezentantul țării lui, Gortchakoff, se va opune discutării acestei chestiuni, insistând pe o distincție între evreii din vestul Europei, cărora nu trebuia să li se refuze nici un drept politic sau civil și evreii din Europa Orientală, care constituiau în opinia plenipotențiarului rus «*un adevărat flagel pentru populațiile indigene*». Teza sa a fost preluată de polonezi, români și ruși. Reprezentanții acestora susțineau că procesul de asimilare în vest a urmat un drum normal de apropiere care s-a finalizat prin integrarea populațiilor evreiești, în timp ce în Europa de Răsărit nu s-a produs o evoluție asemănătoare, ceea ce făcea imposibilă asimilarea.

Congresul de la Berlin (1878) – care a recunoscut independența României – stabilea niște obligații pe care statul român trebuia să și le asume în privința minorităților religioase:

Art. XLIV. «*În România, diferența de credințe și confesiuni religioase nu va fi îndreptată împotriva vreunei persoane ca bază pentru excluderea sau incapacitarea (acesteia – n.t.) în privința unor probleme ce țin de exercițiul drepturilor civile și politice, admiterea la slujbe publice, funcții și onoruri sau exercitarea de variate profesii și industrii în orice localitate*»⁵. Totuși, în practică, articolul sus-menționat a rămas literă moartă în privința evreilor din România, care nu obțineau cetățenia română automat, ci în urma unei legi care stabilea pentru fiecare caz individual acest drept.

La scurt timp după Congresul de la Berlin, la afirmarea naționalismului evreiesc în regiunile poloneze, în Austria și Rusia, evreii s-au declarat naționalitate, reclamând recunoașterea limbii lor de către stat și o autonomie⁶.

Revendicările s-au exprimat mai pregnant în cadrul unei mișcări naționale, încurajată și susți-

nută de sionism. Naționalitatea evreiască, având conștiința trecutului său îndepărtat, s-a manifestat ca o colectivitate, reclamând drepturile unei «*minorități naționale*». Primul Război Mondial și Conferința de Pace care i-a urmat au oferit cadrul propice de exprimare a conștiinței colective a acestei naționalități, drepturile revendicate și acordate, stând la baza sistemului juridic de protecție a tuturor minorităților «*de rasă, limbă și religie*».

În final, ne vom opri în câteva rânduri asupra chestiunii musulmane. Trebuie precizat de la început că problema musulmană nu era una de rasă, ca cea evreiască. Islamul a încorporat în decursul timpului elemente etnice diverse. Diferențele între Creștinism și Islamism erau marcate nu neapărat de cele două religii (relația între individ, colectivitate și Divinitate), ci, mai ales, de conceptele cu privire la viață, la civilizație. Coranul nu este o «*Evanghelie*», în sensul creștin al cuvântului, ci este mai degrabă un Cod Civil, care reglementează relațiile sociale ale comunităților, aflate sub incidența sa. Raporturile suveranilor Islamului cu populațiile creștine și evreiești a traversat drumul unui proces lung, de la toleranță (acte oficiale de investitură acordate liderilor religioși ai minorităților religioase) la acordarea unor drepturi politice și civile egale (Constituția junilor turci din 1908), permițând acestora să-și conserve identitatea⁷.

Teoreticienii dreptului minorităților credeau că cele trei elemente discutate – rasa, limba și religia – creau sinteza și «*sentimentul care dădea minorității unitatea morală și o opunea restului populațiilor statului*».

Aceștia erau conștienți totodată că existau minorități la care sentimentul identității s-a forjat în afara celor trei elemente. Jacques Fouques Duparc a citat, în acest sens, cazul *minorității germane* din Alsacia și Lorena. O colectivitate, care nu constituia majoritatea populației unui stat putea deveni minoritate numai dacă «*prezenta un caracter propriu și reclama o organizație particulară asupra acestui punct*».

În perioada despre care vorbim se utiliza conceptul de «*minoritate etnică*» alături de cel de «*minorități de limbă, de rasă și de religie*» și de cel de «*minoritate națională*». Fără a intra în capcana definiirii etnice și naționale a conceptului de minoritate, Helmer Rosting, fost funcționar al Ligii Națiunilor, înțelegea prin minorități «*grupuri de persoane care diferă prin rasă, religie sau limbă, de majoritatea locuitorilor unei țări. Dar asemenea persoane pot fi subdivizate în două clase distincte: a) cetățeni ai unor Puteri (a se citi state – n.t.) străine; b) cetățeni ai țării aflate în cauză*»⁸.

Jennifer Jackson Preece considera că termenul de minoritate, înțelesă ca un grup cultural, a intrat în practica internațională începând cu Conferința de Pace de la Paris (1919-1920)⁹. Tratatul minorităților nu ofereau nici o definiție conceptului de minoritate, făcând referire doar la «*persoanele aparținând minorităților de rasă, limbă și religie*», fapt care nu însemna că nu erau oferite anumite garanții (drepturi) grupurilor minoritare. Conform lui Helmer Rosting, Tratatul minorităților confereau anumite drepturi: (1) tuturor cetățenilor unui stat, fără nici un fel de discriminări, (2) tuturor cetățenilor aparținând unei minorități rasiale, religioase și lingvistice.

O definiție a încercat să o dea Mello Toscano, reprezentantul Braziliei la Societatea Națiunilor, care considera că o minoritate era o parte a populației permanente a unui stat, diferită de majoritate prin tradiție istorică, teritoriu și cultură și care nu putea fi confundată cu majoritatea sau cu alte minorități datorită diferențelor de rasă, limbă sau religie. Într-un raport al Consiliului Ligii din 1925, minoritatea era «*not only a racial group incorporated in the body of a nation of which the majority*

form a different racial unit. There is also a psychological, social and historical attribute constituting perhaps, for the purposes of the definition we are seeking, its principal differential characteristic¹¹.

Curtea Permanentă de Justiție de la Haga, într-un aviz cerut de Societatea Națiunilor în 1930, înțelegea prin minorități «un grup de persoane, care locuiesc în aceeași țară sau localitate, aparțin aceleiași rase, au aceeași religie, limbă și tradiții proprii, fiind uniți de această identitate de rasă, religie, limbă și tradiții, într-un sentiment de solidaritate cu concepția păstrării tradițiilor lor, menținându-și credința, asigurând instrucția și dezvoltarea copiilor lor, în concordanță cu tradițiile și valorile spirituale ale rasei lor, asigurându-și asistență reciprocă»¹².

Un autor foarte cunoscut în perioada dintre cele două războaie mondiale a fost C. A. Macartney. În celebra sa lucrare «National States and National Minorities» autorul nu ne oferă o definiție foarte clară a minorităților, dar el încearcă să înțeleagă problema acestora în cadrul sistemului statelor-națiuni, construit la sfârșitul primei conflagrații mondiale¹³.

Utilizând termenul de «minoritate națională», C. A. Macartney considera că acesta era un grup nondominant, a cărui identitate națională era diferită de identitatea restului populației statului respectiv. Identitatea națională, în concepția sa, s-a construit, pe de o parte, pe criterii obiective: rasa, etnicitatea, limba, religia, iar, pe de altă parte, pe criterii subiective, ca autopercepția membrilor minorității respective ca fiind o comunitate culturală distinctă.

Raportarea și definirea unei minorități s-a făcut și în funcție de anumite drepturi obligatorii: drepturile omului, dreptul de a menține caracterul distinctiv (limba și religia) și dreptul la autonomie.

Dacă am încerca să definim minoritățile conform principiilor Conferinței de Pace de la Paris (1919-1920), conform Societății Națiunilor și a literaturii juridice, istorice, sociologice, psihologice din deceniul al 3-lea și al 4-lea al secolului al XX-lea, am putea spune că era vorba de o colectivitate distinctă de celelalte prin rasă, limbă, religie, cu o anumită conștiință identitară, exprimată prin forma de organizare și sentimentul unității morale, gata oricând să-și apere dreptul la autonomie.

Studiul literaturii de specialitate ne arată că este foarte dificil de dat o definiție «minorității etnice» sau «minorității naționale», care să fie universal recunoscută. O astfel de definiție a încercat Francesco Capotorti în anii '70, dar n-a fost acceptată de Comisia Drepturilor Omului de la ONU. Conform acestuia, o «minoritate națională» (se utilizează acest termen) viza «un grup numeric inferior restului populației unui stat, în poziție nondominantă, a cărui membri suptuși ai statului posedă din punct de vedere etnic, religios sau lingvistic caracteristicile care o diferențiază de restul populației și manifestă într-un mod implicit un sentiment de solidaritate, care-i permite să-și prezerve cultura, tradiția, religia sau limba»¹⁴.

Dosarul minorităților la Organizația Națiunilor Unite n-a avut succes nici în deceniul următor, în ciuda demersurilor judecătorești canadian Jules Deschênes¹⁵.

În 1992, Adunarea Generală a ONU a adoptat o «Declarație asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice», fără a se găsi o definiție adecvată. Specialiștii din această organizație au utilizat termenul generic de «persoane aparținând minorităților», ceea ce mărturisea intenția lor de a nu include referiri la drepturile colective ale acestor grupuri¹⁶.

O definiție explicită a termenului de «minoritate națională» o regăsim în documentele Consiliului European¹⁷ după anii '50. Conform acestei definiții, minoritatea națională desemna un grup de persoane dintr-un stat care:

Carol Nebert

Härman

- locuiesc pe teritoriul aceluiași stat și sunt cetățenii lui;
- mențin legături de lungă durată, trainice și permanente cu acel stat;
- manifestă caracteristici etnice, culturale, religioase sau lingvistice distincte;
- sunt suficient de reprezentative, chiar dacă sunt în număr mai mic decât restul populației unui stat sau a unei regiuni a unui stat;
- sunt motivate de preocuparea de a păstra împreună ceea ce constituie identitatea lor comună, inclusiv cultura, tradiția, religia sau limba lor¹⁸.

În Comentariile cu privire la Protocolul Adițional nu s-a explicat de ce s-a ales conceptul de «minoritate națională» și nu cel de «minoritate etnică», «popor», sau «comunitate minoritară». Credem că numai conotațiile diferite pe care termenii mai sus menționați îi au în diferite limbi și regiuni din Europa i-au determinat pe autorii textului în cauză să utilizeze conceptul de «minoritate națională», care apărea deja în textul Convenției (art. 14)¹⁹.

Unii specialiști au încercat și alte definiții, utilizând alți termeni pentru a defini grupurile minoritare. Profesorul Victor Yves Ghebali, de la Institutul de Înalte Studii Internaționale de la Geneva, a utilizat termenul de «națiuni divizate», pe care le caracterizează ca fiind «minorități etnice partajate între două sau mai multe state, din care unul constituie patria-mamă comună (sau etno-statal)»²⁰. Profesorul elvețian indica două minorități care s-ar încadra acestei definiții: maghiarii din Transilvania și Slovacia și albanezii din Kosovo.

Recent au apărut și alte teoretizări privind minoritățile, adăugând elemente deja cunoscute, mai ales cele legate de geografia minorităților²¹.

Profesorul André-Louis Sanguin a utilizat conceptul de «minorități etnice», care au apărut, conform lui, din «mesurapunererea spațială între națiune și stat»²².

Prin urmare, o «minoritate etnică» este o «entitate societală» de nivel sub-etnic, care trăiește într-unul din următoarele trei contexte spațiale:

- la marginile frontaliere ale unui stat;
- într-o zonă izolată, retrasă în interiorul unui stat;
- are un parcurs de tip nomad pe ansamblul teritoriului unui stat (a se vedea anumite comunități de rromi)²³.

Analizând punctul al doilea din definiția lui André-Louis Sanguin, se poate observa un paradox, așa cum relevă unii autori, faptul că enclavizarea unei minorități în cadrul unui stat coeziv, chiar dacă o face o țintă mai sigură a forțelor centralizatoare, ea dobândește o anumită consistență, atât organizațională, cât și psihologică, din propria ei coeziune²⁴.

André-Louis Sanguin sublinia că etnopolitologia distinge două categorii de minorități etnice: minoritățile naționale și etniile fără stat.

«Minoritatea națională» este o colectivitate ce trăiește într-o zonă transfrontalieră a unui stat A, dar a cărui etnie, limbă, cutume și simpatii naționale țin de statul B. El citează mai multe grupuri etnice care se încadrează în această definiție: germanii din Schleswig-ul danez; albanezii din Kosovo-ul sârb; din Muntenegru și Macedonia; austriecii din Tirolul de Sud italian; maghiarii din România; grecii din Albania, românii din Moldova etc.

«Etnia fără stat» definește o mică colectivitate în formă izolată, ce trebuie să apere singură o limbă

care nu se vorbește în altă parte. Fără a avea un stat suveran, această colectivitate nu se poate baza nici pe o patrie-mamă vecină, sau pe un hinterland lingvistic, evoluând de cele mai multe ori într-un context dificil (a se vedea cazurile laponilor, frizonilor, galezilor, corsicanilor, occitanilor, bretonilor, catalanilor, bascilor, sarzilor, romanșilor etc).

O altă autoare, Sylvie de Tirilly, definea *minoritatea* ca un grup numeric minoritar în interiorul unui stat, care se diferențiază de populația majoritară prin unele din caracteristicile sale: culturale, lingvistice, naționale²⁵.

Analizând definițiile de mai sus, constatăm că există anumite elemente comune: o minoritate este compusă din cetățenii unui stat în chestiune, dar este numeric inferioară restului populației. Ea se bazează pe caracteristici distincte pe care dorește să le preserveze. În același timp, minoritățile naționale «*întrețin legături vechi, solide și durabile*» cu statul de rezidență²⁶. Caracteristicile invocate de Consiliul Europei (etnic, cultural, religios sau lingvistic) permit definirea caracterului național și identitatea colectivă a minorităților.

Elementul de definiție cel mai important rămâne însă factorul subiectiv: sentimentul solidarității, orientat către preservarea trăsăturilor care le disting «*voinea de a prezerva împreună tot ceea ce face identitatea lor comună*».

Dacă națiunea este expresia voinței de a trăi împreună, minoritatea este expresia voinței de a trăi aparte, fără a se topi în majoritatea care o înconjoară. Acest lucru implică analiza relațiilor dintre majoritate și minoritate, punând în chestiune dreptul de asimilare. În acest context, se poate discuta despre apărarea și păstrarea identității minorităților, precum și de dorința morală a statului și a națiunii majoritare de a realiza o integrare națională omogenă.

În limbajul dreptului internațional singura logică acceptată este cea individualistă. Ea este fondată pe principiul drepturilor persoanelor și nu a colectivităților. Aceasta nu recunoaște minorităților rolul de actor național și internațional.

Profesorul clujean Camil Mureșan a încercat să explice, la rândul său, conceptul de «*minoritate*» într-o logică ce pune în ecuație națiunea și naționalitatea. Definirea acestuia apreciază istoricul clujean, este și trebuie să fie expresia unui demers interdisciplinar. Acest lucru implică un dialog al politologiei, sociologiei, psihologiei, istoriei, lingvisticii, etno-istoriei etc. De cele mai multe ori cercetarea a fost și încă mai este viciată de impactul pe care politicul l-a avut și îl are asupra diferiților actori²⁷.

Psihologia a relevat sentimentul de opoziție între diferite grupuri ce trăiau pe același teritoriu, sindromul social «*noi*» opus față de «*alții*», instinctul de conservare și elementele formative ale conștiinței colective²⁸. La acestea s-a adăugat cercetarea miturilor: «*de unde ?*» și «*încotro?*».

Profesorul Camil Mureșan remarcă că în cele mai multe situații s-a făcut confuzie între conceptele de «*naționalitate*», «*națiune*» și «*minoritate*». Naționalitatea văzută în sens politic era o «*comunitate etnic omogenă, viețuind în cadrul statului dominat de o națiune de altă coloratură etnică*». Ea era mai redusă numeric decât națiunea și avea un statut social-politic legal recunoscut de stat, precum și o conștiință a identității sale. Autorul citat crede că fără ultimele două trăsături nu putem vorbi de «*naționalitate*» ci doar de «*etnie*».

Tensionarea relațiilor dintre națiunea dominantă și naționalitate, datorate unor măsuri oficiale care ating interesele celei din urmă, poate duce la o situație conflictuală. Din acest moment – consideră Camil Mureșan – naționalitatea dobândește sensul de minoritate, considerând că

termenul are un sens calitativ și nu unul cantitativ. Minoritatea – în concepția domniei sale – «*poate fi orice grup social (în unele cazuri cu colorit național)* ai cărei membri resimt din partea grupului dominant felurite inconveniente: prejudecii, discriminare, segregare, persecuție».

Raporturile tensionate dintre majoritate și minoritate permit distincția în cadrul ultimei între mai multe tipuri comportamentale. Comportamentele acestor grupuri sunt influențate de gradul de cultură și de conștiință a minorității, de tradiția lor istorică, de factori politici interni și externi, de interesele diverse ale membrilor săi. Cea mai frecventă atitudine a unei minorități este cea de agresiune, urmărind autodeterminarea politică, caz în care minoritatea respectivă este secesionistă, sau cea a inversării echilibrului politic în stat, când aceasta poate fi definită ca militantă sau hegemonică.

Csaba G. Kiss, scriitor maghiar, inspirat într-o oarecare măsură de ideile politologului István Bibó, crede că în Europa Centrală și de Est «*în zona situată între Germania și spațiile rusești*» avem de-a face cu un tip special de *minoritate*.

El opinează că aceste minorități pot fi numite «*minorități naționale*» (*nemzeti kisebbségek, národná menšina, national minorities, minorités nationales*)²⁹ și că se impune distincția acestora de «*minoritățile etnice*» din Vestul Europei. Evoluția istorică în acest spațiu – afirmă autorul maghiar – a împiedecat «*edificarea unor state naționale bazate pe suprapunerea identității dintre națiune și stat*».

Influențat de istoria ideilor, Csaba G. Kiss considera că în regiunea sus amintită a operat o «*combinație de două structuri interpretative ale noțiunii europene de națiune, adică, pe de o parte, națiunea ca stat (tradiția franceză) și, pe de alta, națiunea concepută ca unitate culturală și lingvistică (tradiția germană)*». Fiecare din naționalitățile din zonă au încercat să impună «*statul național unitar*», făcând o politică discriminatorie față de minorități. Autorul dă ca exemplu statul maghiar din perioada dualismului, precum și noile state succesoare Austro-Ungariei.

Minoritățile din Europa Centrală și de Est, spre deosebire de cele vestice au avut o solidă conștiință națională (bazată pe mitologia națională, moștenirea istorică și culturală comună cu națiunea-mamă) și se găsesc în vecinătatea «*patriei-mame*». Aceste comunități au cunoscut varianta uzuală a limbii comune, iar în unele regiuni au constituit și constituie majorități absolute sau relative, reclamând participarea lor la viața politică.

Pentru a întări afirmațiile sale, autorul apelează la definiția dată de specialistul austriac în drept internațional Felix Ermacora. Conform acestuia, «*minoritatea națională*» este «*un grup de persoane care, dincolo de caracteristicile proprii minorităților etnice, tind în mod conștient să dobândească drepturile sale, care-i fac posibilă participarea, ca grup, la procesul de decizie politică, fie în cadrul unui teritoriu dat, fie în cadrul întregii țări, fără a fi alăturat celorlalte etnii ale statului respectiv*»³⁰.

Noi vom utiliza conceptul de «*minoritate etnică*» pentru germanii din Transilvania, având în vedere faptul că aceștia s-au constituit ca grup începând din perioada medievală, întrunind în perioada modernă și contemporană caracteristicile unei comunități de limbă, teritoriu, cultură și tradiție, fără a fi legați de o națiune deja constituită și fără a aspira la construirea unui stat.

În ceea ce privește minoritatea maghiară, credem că termenul cel mai adecvat, utilizat de foarte mulți specialiști în chestiunea minorităților, unii citați de noi în acest capitol, este cel de «*minoritate națională*». Argumentele noastre sunt obiective, mai ales dacă ținem cont că maghiarii s-au constituit ca națiune etno-lingvistică începând cu secolul al XVIII-lea, că au experimentat ideea de stat național în timpul dualismului austro-ungar din anii 1867-1918, resimțind

schimbările de statut politico-statal din 1918 ca o ruptură psihologică față de patria-mamă, Ungaria. Definirea lor ca o minoritate națională are și repere subiective, date mai ales de percepția de sine a acestei minorități, care s-a considerat întotdeauna ca o parte a națiunii maghiare, de care o leagă limba comună, moștenirea culturală, tradițiile, obiceiurile, religia etc. În perioada contemporană am putea spune că identitatea maghiarilor transilvăneni a dobândit o nouă componentă, legată de voința lor de a participa la construirea națiunii politice în România, la care ei să fie parte integrantă, asigurând legătura între România și Ungaria în contextul integrării europene. ■

NOTE

- Jacques Fouques Duparc, *La protection des minorités de race, de langue et de religion. Etude de droit de gens*, Paris, Dalloz, 1922, p. 17-18.
- Louis le Fur, *Races, Nationalités, Etats*, Paris, 1922, pp. 90-92; Alfred Schlosser, *Problema minorităților naționale europene*, în *Societatea de mâine*, nr. 4-5, 1932, pp. 58-60.
- Ibidem*, p. 22.
- Ibidem*, pp. 25-26.
- Ifor L. Evans, *The Protection of Minorities*, în *The British Year Book of International Law 1923-1924*, London, Henry Frowde and Hodder & Stoughton, p. 99.
- Ibidem*.
- Jacques Fouques Duparc, *op. cit.*, p. 27.
- Ibidem*, pp. 29-30.
- Helmer Rosting, *Protection of the Minorities of the League of Nations*, în *American Journal of International Law*, vol. 17, 1923, p. 641.
- Jennifer Jackson Preece, *op. cit.*, p. 15.
- League of Nations, Official Journal Geneva, League of Nations*, 1926, p. 141.
- Permanent Court of International Justice*, Series B, no. 17, 19, 21, 22 and 33 (Greco-Bulgarian Communities Cases) și P. Thornberry, *International Law and the Rights of Minorities*, Oxford, Clarendon, 1991, p. 165.
- C. A. Macartney, *National States and National Minorities*, London, Oxford University Press, 1934, pp. 395-402.
- Francesco Capotorti, *Etude de droits des personnes appartenant aux minorités ethniques, religieuses et linguistiques*, New-York, Nations Unies, 1991 (XIV, 2), p. 91.
- André Liebich, *Les minorités nationales en Europe Centrale et Orientale*, Genève, Georg Editeur, 1997, p. 16.
- A se vedea *Declarația asupra drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale sau etnice, religioase și lingvistice*, în Adrian Năstase, *Drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale*, București, Regia Autonomă „Monitorul Oficial”, 1998, pp. 194-199.
- Ibidem*, pp. 201-206, *Recomandarea 1201/1993 și Convenția Europeană a Drepturilor Omului cu privire la Drepturile Minorităților Naționale (1995)*.
- Ibidem*, pp. 347-353, *Recomandarea 1201 cu referire la un Protocol Adițional la Convenția Europeană a Drepturilor Omului privind drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale*.
- Ibidem*, p. 357.
- Victor-Yves Ghebali, *La question des minorités nationales à la lumière du Pacte de Stabilité en Europe*, în *Le Trimestre du Monde*, no. 4, 1994, p. 111.
- A se vedea Levente Salat, *Multiculturalismul liberal. Bazele normative ale existenței minoritate autentice*, Iași, Polirom, 2001 și Voicu Bodocan, *Etnie, confesiune și comportament electoral în Transilvania*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2001.
- André-Louis Sanguin (edit.), *Les minorités ethniques en Europe*, Paris, Ed. L'Harmattan, 1993, p. 7.
- Ibidem*, pp. 8-9.
- A.C. Hepburn, *Minorities in History*, în A.C. Hepburn (edit.), *Minorities in History*, Ulster, Ed. Edward Arnold, 1977, p. 5.
- Sylvie de Tirilly, *Minorités et sécurité en Europe*, în *Ares*, vol. XV, no. 1, 1995, p. 36.
- André Liebich, *op. cit.*, p. 18.
- Camil Mureșan, *Interpretări ale conceptelor de națiune, naționalitate și minoritate națională*, în D. Prodan, *Puterea modelului*, Cluj-Napoca, volum coordonat de Nicolae Boșcan, Nicolae Edroiu, Pompiliu Teodor, *Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română*, 1995, p. 124.
- Ibidem*, pp. 127-130.
- Csaba G. Kiss, *Europa Centrală. Națiuni, Minorități*, Budapesta, Pesti-Szalón, Kriterion, 1993, pp. 178-179.
- Apud* Csaba G. Kiss, p. 181.

Personalități săsești ale revoluției de la 1848 / 1849 în Transilvania

■ *Ela Cosma*

A tunci când se vorbește despre sași la 1848, singurul nume la care se face apel cu necesitate este acela al lui Stephan Ludwig Roth, marcă și simbol ale revoluției. Pe bună dreptate; dar gloria sa a fost una postumă, rezultată din moartea sa eroică și pilduitoare. La 1848 St.L. Roth nu a fost singurul luptător sas, și, poate, nici cel mai însemnat modelator de conștiințe. Ideea de pornire a studiului de față este tocmai aceea a creionării unei galerii a figurilor săsești care au populat baricadele revoluției pașoptiste.

Ce atitudine au manifestat, în parte, ideologii și capii națiunii săsești față de problemele timpului și ale revoluției, și, în fond, cine au fost aceștia? Urmărind aici doar un vag fir epic și cronologic al evenimentelor, vom schița mici excursuri biografice ale personalităților săsești ce compun panteonul momentului.

Sașii obișnuiau să îl considere drept „cel dintâi fiu al națiunii” pe comite (Sachsegraf). El conducea Universitatea națională săsească, adică forul reprezentativ al Pământului Săsesc și, concomitent, cea mai înaltă instanță administrativă și juridică. Funcția de comite al sașilor era electivă și pe viață, din aceste condiții rezultând calitățile, autoritatea și vrednicia de care trebuia să dea dovadă persoana ce ocupa acest post. La 1848, comite al națiunii săsești era Franz von Salmen (n. 9 ianuarie 1801, Sibiu - m. 24 martie 1875, Sibiu). Salmen aparținea unei vechi familii săsești, atestate documentar încă din sec.15. La 1814, tatăl său Stephan Samuel Salmen fusese înobilat de împăratul Franz, astfel devenind „castelan al Turnului roșu” (*castellanus rubrae turris*), în același timp luând în arendă domeniul Tâlmăciu, format din mai multe sate. La Turnul Roșu, pe malul drept al Oltului, și-a petrecut copilăria baronul Franz von Salmen, unde ospitalitatea părintească a oferit găzduire la 1817 însăși perechi imperiale, care se afla într-o călătorie-circuit prin Transilvania. A urmat gimnaziul la Sibiu, colegiul reformat la Târgu Mureș, la încheierea studiilor intrând cancelist la Tabla regească. A lucrat la sediul Guvernului transilvan din Cluj, iar la 1823 a trecut în Comisariatul suprem al Transilvaniei de la Sibiu. La 1832 Salmen a fost trimis la cancelaria aulică transilvană din Viena, pentru a se reîntoarce doi ani mai târziu ca și concipist nesalarizat la Guvernul din Cluj. Aici a ocupat progresiv funcția de secretar onorific (nesalarizat) și șef locțiitor al compartimentului cu problemele impozitarii directe și ale armatei. În aceeași calitate de secretar gubernial a participat la Dieta din Sibiu (deschisă la 17 aprilie 1837). În 1841, Salmen a trecut sub ordinea comisarului regal, baronul Josika, iar din 1843 a devenit adevărat secretar gubernial. Franz von Salmen a fost ales comite al națiunii săsești în martie 1846, o lună mai târziu (la 9 aprilie) fiind recunoscută alegerea sa de către împăratul Ferdinand. În 26 august 1846 a avut loc la Sibiu o mare ceremonie de instalare a comitelui, la care au participat guvernatorul Transilvaniei, contele Teleki Jozsef, și comisarul regesc, baronul Josika Lajos, care i-au înmănat în cadrul festiv lui Salmen însemnele funcției sale: măciuca/buzduganul („Streitkolben”), sabia și steagul pe care se afla înscrisă deviza sașilor, încă de la colonizarea lor: *Ad retinendam coronam*. Comitele

Salmen a participat la Dieta din Cluj din 1846/1847. Astfel îl găsea anul 1848.¹

Un apărător ardent al drepturilor sașilor, al independenței statale a Transilvaniei în cadrul monarhiei austriece unire a fost Joseph Benigni von Mildenberg (n. 1782, Viena - m. 1849, Sibiu). La 1842 era secretar al „Asociației pentru cultura transilvană” (Verein für siebenbürgische Landeskunde). Din 1846 profesor la Academia juridică săsească din Sibiu, Benigni von Mildenberg a predat drept austriac privat, drept penal și legea cambiei, tipărind în 1847 un ghid pentru studiul legii austriece și maghiare a cambiei. Membru al comunității orașului Sibiu și al asociației meșteșugurilor, la 1848 Mildenberg avea 66 de ani și era bolnav. Cu toate acestea a fost ales în comitetul de siguranță, deputat al Universității naționale săsești și în consiliul național săsesc până la moartea sa, în martie 1849.²

Sibiul, cu sa Academia juridică săsească, deschisă din 1844, era o pepinieră de jurnaliști și oameni politici sași. Figuri eminente ale revoluției pașoptiste nu s-au ridicat atât din rândurile funcționării austriece, angajată în aparatul de stat, ci dintre profesorii acestei Academii de drept și dintre juriștii sași, cei mai mulți dintre ei colaborând sau îndeplinind munca de redactori la ziarele germane sibiene, „Siebenbürger Bote”, „Transilvania”, „Siebenbürgischer Volksfreund”. Dintre tinerii profesori ai Academiei îi amintim pe Heinrich Schmidt și Joseph Andreas Zimmermann.

Heinrich Schmidt (n. 15 decembrie 1815/ sau la 8 decembrie 1816, Bratislava - m. 3 mai 1870, Cislăndioara) era fiul unui meșteșugar (pălărier) german din Bratislava, care a dovedit din copilărie și tinerețe talent în ale scrisului și retoricii, urmând gimnaziul în orașul natal și universitățile din Halle și Jena, unde a audiat colegiile de filosofie și științe politice. Încă de pe acum se gândea serios să se apuce de jurnalistică, având o reală chemare pentru aceasta. Din clipa inaugurării Academiei sibiene de drept a fost chemat profesor în acest oraș și angajat din ianuarie 1844. Din acest moment, Heinrich Schmidt s-a dăruit cu trup și suflet noii sale patrii, pe care nu a mai părăsit-o până la moarte, fiind adoptat de către națiunea săsească din Ardeal, numărându-se printre fiii ei de frunte. În afara catedrei s-a implicat activ în mișcarea asociaționistă, fiind membru al prezidiului „Asociației pentru cultura transilvană” (Verein für siebenbürgische Landeskunde), precum și al altor societăți săsești (de agricultură, naționale). La 1848, între lunile mai și octombrie, a editat în 20 de caiete și a condus săptămânalul „Unterhaltungen aus der Gegenwart”, în spiritul antiunionismului și al centralismului austriac.³

Joseph Andreas Zimmermann (n. 2 decembrie 1810, Sighișoara - m. 19 mai 1897, Sibiu) provenea dintr-o familie mic-burgheză. Studiile pregătitoare le-a urmat la Târgu Mureș, unde a frecventat biblioteca contelui Teleki, îmbrățișând și îl cariera juridică. A colaborat la foile săsești sibiene, iar ca redactor la „Siebenbürger Bote”, cel mai însemnat ziar sibiian, a susținut linia reformismului moderat (întrucât nu era un reprezentant al patriciatului săsesc) și orientat spre Viena. În martie 1832 a intrat în serviciul statului pe lângă Guvernul transilvan. În 1839 a fost chemat profesor la gimnaziul din Sibiu, ca

apoi, din 1844, să predea la Academia juridică săsească istoria dreptului și diplomatică transilvană. A pus bazele bibliotecii Academiei juridice. Ca membru al comunității orașului Sibiu, Zimmermann a redactat o instrucțiune a comunității pentru deputații ei din Dietă în problema limbii (5 septembrie 1842), dezbătută în Dieta transilvană din 1842. Acest act, împreună cu „Sprachenkampf”-ul lui Stephan Ludwig Roth, exprima punctul de vedere săsesc în această problemă. A fost ales deputat de Miercurea Sibiului la Dieta clujeană din 1846/ 1847, intrând acum în marea politică alături de tovarășul său de convingeri Konrad Schmidt.⁴

Konrad Schmidt (n. 24 iulie 1810, Agnita - m. după 1875) era fiul unui predicator evanghelic din Agnita. Și el și-a ales meseria de jurist, și, după urmarea studiilor corespunzătoare la Târgu Mureș, a devenit avocat scăunal la Sibiu (1834). A fost membru al comunității orașului Sibiu. Konrad Schmidt era un temperament sangvin, extrovertit, o fire deschisă, curajoasă și onestă. Prima Dietă la care a participat a fost cea din 1846, ca deputat de Sibiu. Împreună cu J.A. Zimmermann, a devenit unul din „spiritele conducătoare” ale sașilor până la 1868 (Friedrich Teutsch). De asemenea a fost deputat la Dieta din Cluj din 1847. Aici a propus ca și aristocrația să fie supusă aceluiași sarcini militare ca și ceilalți locuitori ai Transilvaniei, obținând un strigăt general de dezaprobare din partea nobilimii (*rosz, roszt!*). Imperturbabil, K. Schmidt a răspuns: „Cu permisiunea d-voastră, instrucțiunile mele mă obligă să nu le spun onorabilelor Stări numai ceea ce le place, ci și ceea ce nu le place.” (Friedrich Teutsch). La izbucnirea revoluției, Konrad Schmidt avea 38 de ani.⁵

Acestea sunt câteva nume de oameni politici sași, sibiieni, care s-au afirmat la 1848 cu o atitudine proustrică și antiunionistă fermă și constantă până la finele revoluției.

Manifestul antiunionismului săsesc a fost redactat de tânărul medieșan Theodor Fabini (n. 9 noiembrie 1827, Mediaș - 10 februarie 1849, Simeria) și publicat sub titlul „Keine Union!”. El scria: „Știți ce înseamnă aceste 5 litere Union (uniune)? Înseamnă, nici mai mult, nici mai puțin, decât că, bazându-vă pe ele, poporul săsesc se lasă în voia milei sau a neîndurării ungarilor („das Sachsenvolk ergibt sich vermöge derselben auf Gnade und Ungnade an die Ungarn”), și anume fără o singură lovitură de sabie; că așteaptă de la mărinimia ungurească să-i dea tot ce a deținut de-a lungul secolelor, tot ceea ce deține azi de fapt și de drept, tot ceea ce va deține pe bună dreptate pe vecie, ce nu-i poate lua cu forța nici un ungar și nici un valah, dacă noi înșine nu ridicăm mâna pentru a ne sinucide...” Theodor Fabini s-a implicat ulterior (în octombrie 1848) în organizarea batalionului de tineri sași (Jägerbataillon), organizat pe spezele națiunii săsești, în care s-au înrolat luptători împotriva armatei maghiare.⁶

Celălalt celebru reprezentant al Mediașului a fost mitologicul Stephan Ludwig Roth (n. 24 noiembrie 1796, Mediaș - m. 11 mai 1848, Cluj). Născut în orașelul reședință de scaun de pe Târnava Mare, St.L. Roth și-a petrecut copilăria în Șeica Mică (Kleinschelken), unde tatăl său a fost preot timp de 44 de ani. Între 1809-1816 a fost elev al gimnaziului din Sibiu, urmând apoi studiile teologice la Universitatea din Tübingen

(1817-1818). Timp de doi ani, până în 1820, a avut o ședere în Elveția, la Pestalozzi, unde a deprins principii pedagogice moderne, și unde a cunoscut-o pe Marie Schmid cu care s-a logodit. În același an 1820 și-a luat titlul de doctor în filosofie și de magistrul artelor liberre (Magister de freien Künste) la Tübingen, la întoarcerea acasă, în Ardeal, desfășurând logodna. În 1821 a devenit profesor la gimnaziul din Mediaș. În 1823 s-a căsătorit cu Sophie Auner, cu care a avut patru copii. A devenit con-rector (1828), apoi rector (1831) al gimnaziului medieșan. În 1834 a devenit prim-predicator al bisericii evanghelice din Mediaș, apoi preot în Nemsș (Nimesch). După moartea primei soții (1831), s-a recăsătorit cu Karoline Henter, cu care, la rândul ei, a avut cinci copii. În 1845 a întreprins o călătorie la Württemberg și la Viena, din această perioadă datând inițiativa sa de a pune la colonizarea de suabi în Ardeal. În 1847 a fost ales preot în Moșna (Meschen), dar a fost lovit de moartea și a celei de a doua soții (1848). Astfel intra St.L. Roth în anul revoluționar 1848.⁷

La Brașov, unionismul săsesc s-a focalizat la începutul revoluției în jurul editorului Johann Gött și în paginile gazetelor editate de acesta. Johann Gött (n. 10 decembrie 1810, Wehrheim im Taunus, Germania - m. 1888, Brașov) a învățat meseria de tipograf, pornind în 1830 în obligatoria „drumeție” (Wanderschaft) a ucenicilor, străbătând orașele: Berlin, Breslau, Viena, Graz, Trieste, Pesta, București. La 1832 s-a stabilit la Brașov, pentru a nu-l mai părăsi până la moarte. Aici a găsit de lucru la tiparnița lui Franz von Schobeln (o tiparniță înființată în sec.16 de Johannes Honterus), pe care Gött a izbutit să o cumpere la 1834. În 1835 a obținut cetățenia. A întemeiat în 1837 ziarul „Siebenbürger Wochenblatt”, care la 1841 atinse un tiraj nemaiauzit la timpul acela de 1.000 de abonați. Însemnătatea cu totul aparte a lui Gött în istoria culturii transilvane provine din activitatea sa editorială. Citor al presei săsești brașovene, editor al primelor ziare românești din Ardeal („Gazeta” și „Foaia” lui George Barițiu) și al unui număr impresionant de cărți, manuale, reviste în germană, română și maghiară, Gött deșteaptă și azi admirația prin răvna de decenii în slujba cuvântului scris.⁸

„Siebenbürger Wochenblatt” a deschis în presa politică săsească un curent nou, prin caracterul modern, dinamic al materialelor publicate.

Carol Nebert

Peisaj

Ziarul și-a atras colaborarea unei gărzi de tinere talente, între care Georg Daniel Teutsch, Stephan Ludwig Roth, Elias Roth, Peter Lange, Martin Schnell ș.a.. Lor li se adăugau doi oameni de litere, Leopold Maximilian Moltke și Anton Kurz, care nu proveneau din Ardeal.

Max Moltke (n. 18 septembrie 1819, Küstrin - m. 19 ianuarie 1894, Leipzig) a venit la Brașov în 1841, angajându-se la Gött ca librar și devenind unul din redactorii lui de bază. La 1840 publicase un volum de poezii („Heidenblümlein”), iar la 1849 i-a îndemnat printr-un volum de cântece pe germani la luptă („Sporn- und Stachellieder für das deutsche Volk”). Este autorul versurilor „Siebenbürgen, Land des Segens” (Transilvania, țară a binecuvântării), transpuse melodic de J.L. Hedwig, - unul din cele mai populare cântece săsești, simbolizând imnul național. A luptat el însuși de partea revoluției maghiare, în armata lui Bem.⁹

Anton Kurz (n. circa 1800 - m. 31 iulie 1849, Albești) a ajuns în Ardeal la 1835, ca secretar al contelui Kemény, prin intermediul căruia a făcut cunoștință cu Gött. Din 1839 a publicat intens în „Blätter für Geist, Gemüth und Vaterlandskunde” și în „Satellit”. Kurz, dedicat și studiilor istorice privind Transilvania, s-a decis să scoată o revistă cu acest profil, cu sprijinul lui Gött. Barițiu și Cipariu s-au arătat dispuși să colaboreze la aceasta. Însă cenzura a interzis apariția revistei în forma inițială, intitulată „Album für Geschichte, Literatur und andere Denkwürdigkeiten Siebenbürgens” (Album de istorie, literatură și alte fapte memorabile din Transilvania). Kurz i-a schimbat titlul și a declarat oficial că va edita „o carte în mai multe apariții”, anume „Magazin für Geschichte, Literatur und alle Den- und Merkwürdigkeiten Siebenbürgens”. Acest „Magazin” a apărut între 1844-1847, propunându-se a fi un element de legătură între naționalități. La realizarea acestui scop au lucrat și alți transilvăneni, Kurz, contele Kemény, cu multe articole inclusiv de istoria românilor, precum și munteni ca N. Bălcescu. Datorită fricțiunilor cu cenzura și rezistenței manifestate în tabăra naționaliștilor maghiari față de conceptul colaborării supra-naționale, revista a trebuit să-și înceteze apariția. Kurz însă a fost și a rămas la 1848 un prieten sincer al revoluției maghiare. În focatul său partizanat pentru cauza uniunii Transilvaniei cu Ungaria i-a adus din partea sașilor mai sceptici bănuiala că ar fi un emisar plătit al lui Kossuth.¹⁰

Alături de Kurz și de Max Moltke, alt ziarist de la foile lui Gött, poetul Joseph Marlin (n. 27 august 1824, Sebeș - m.30 mai 1849, Pesta), originar din Sebeș, a dat un „Program politic pentru sașii ardeleni”, o aderare înfocată la cauza uniunii, care preconiza o strategie de viitor exclusiv în cadrul uniunii. Plecând de la cele 12 puncte ale manifestului de la Pesta, Marlin a dat întreaga măsură a temperamentului său exaltat, propunându-le sașilor numeroase reforme liberale în domeniul administrației, școlilor, bisericii, însă pe baza primatului limbii maghiare și a instituțiilor maghiare cărora Ardealul urma să li se integreze.¹¹

Sighișoara a fost la începutul revoluției o entuziastă a unionismului. Lideri de opinie erau doi tineri: Carl Gooß și Georg Daniel Teutsch. Carl Gooß (n. 28 ianuarie 1814, Sighișoara - m. 30 decembrie 1848, Daia/Denndorf) a absolvit ca șef de promoție gimnaziul sighișorean în 1831, îndreptându-se spre Cluj, unde a audiat cursurile de științe politice și drept ale colegiului reformat. În 1832 se afla la Viena, unde a urmat timp de doi ani de zile Institutul teologic protestant. În 1835 a părăsit capitala imperiului, pentru a se angaja la gimnaziul din Sighișoara, al cărui elev eminent fusese. Niciodată mulțumit de propria

lui muncă, C. Gooß „suferea de o ciudată lipsă de încredere în sine” (Friedrich Teutsch). În schimb a găsit apreciere pentru meritele sale de la cei din jur. Pornind de la poziția de lector de gradul 3, a avansat rapid, devenind în 1840 con-rector (director adjunct) apoi în 1842, la doar 28 de ani, rector (director) al gimnaziului. Tot din 1842 a fost colaborator al ziarului liberal „Siebenbürger Wochenblatt”, editat de Johann Gött la Brașov. Și el membru al „Asociației pentru cultura transilvană” (Verein für siebenbürgische Landeskunde), a făcut parte din secțiunea pedagogică a Asociației. A fost casier și secretar al Asociației meșteșugarilor din Sighișoara până în 1845. În acest an a fost ales preot în Daia, fără ca el să-și fi deus candidatura. Gimnaziul sighișorean, care sub conducerea sa luase o mare înflorire, dorea să-l rețină, dar Gooß a răspuns misiunii încredințate. În primăvara lui 1848, la 34 de ani, evenimentele l-au smuls din pașnicele îndeletniciri parohiale și din studiile sale științifice, Carl Gooß intrând pe tărâmul politicii. Gooß era un „nobil, curat idealist” (Eugen von Friedenfels), care s-a aruncat în luptă cu convingerea că asigurarea autonomiei juridice săsești trebuia câștigată prin colaborare cu cauza maghiară. A fost practic conducătorul unioniștilor sași, avându-l drept opozant de frunte în ideologia sa pe antiunionistul Konrad Schmidt. „Amândoi bărbați erau astfel construiți, încât nu erau influențați de considerente exterioare lor, ci exclusiv de conștiința lor și de binele obștesc” (Friedrich Teutsch). „Deosebit de dotat spiritual, înaltă cultură, un minunat dar al oratoriei, sever cu banalitățile și necinstea, trăind cu sentimentul datoriei, caracter intangibil” (idem), Gooß credea sincer că cea mai bună cale de urmat pentru națiunea săsească se află în cadrul uniunii Transilvaniei cu Ungaria. Astfel, înarmat cu această convingere, a fost ales ca deputat al Sighișoarei, împreună cu con-rectorul de atunci al gimnaziului sighișorean (și viitorul episcop și mare istoric al sașilor) Georg Teutsch, la Dieta transilvană din Cluj, deschisă la 29 mai 1848.¹²

Georg Daniel Teutsch (n. 12 decembrie 1817, Sighișoara - m. 2 iulie 1893) a fost una din cele mai reprezentative figuri ale vieții culturale, bisericesti și politice a sașilor ardeleni în a doua jumătate a secolului 19, autorul primei sinteze de istoria sașilor, episcop evanghelic. După copilăria și gimnaziul din Sighișoara, a făcut studii universitare la Viena și Berlin, apoi a revenit ca învățător în orașul natal, unde a predat timp de 21 ani (după revoluție, în 1850, devenind rector al gimnaziului din Sighișoara, pe urmele dascălului său Carl Gooß). Activ pe tărâm jurnalistic - trimițând articole la foile lui Gött, dar și politic, la 1848 avea doar 31 de ani.¹³

Să urmărim derularea evenimentelor revoluționare. Atitudinea antiunionistă frontală a sibienilor s-a reflectat pregnant cu prilejul vizitei guvernatorului Teleki la Sibiu (3 mai 1848). Scopul vizitei era câștigarea „opozității” săsești de partea cauzei maghiare. Ziarul „Siebenbürgischer Volksfreund” relatează că, în cursul vizitei, guvernatorul ar fi scăpat cuvintele „monarhie ungară”, ceea ce a determinat refuzul față de partea sașilor față de orice fel de colaborare româno-săsească. În aceeași zi, atmosfera din oraș a devenit radicală, fiind înălțate peste tot steaguri și cocarde negru-galbene, iar seara, la teatru, a avut loc o furtunoasă adunare cetățenească, la care Jakob Rannicher a respins vehement uniunea în uralele concetățenilor săi.¹⁴

Universitatea națională, sub conducerea lui Franz von Salmen, al cărui portret fusese ars de curând în piața publică din Cluj, a decis la 10 mai trimiterea unei delegații la Viena, pentru a prezenta împăratului dorințele și așteptările națiunii săsești, și pentru a afla ce linie politică intențio-

nează Viena a urma. Delegația, avându-i în frunte pe profesorul J.A. Zimmermann și pe episcopul Binder, a ajuns la Viena la 17 mai, când Curtea imperială se refugiase deja la Innsbruck, și atunci când delegația a sosit la Innsbruck (4 iunie 1848), în Transilvania esențialul fusese deja decis. La 10 iunie 1848, împăratul sancționa uniunea Transilvaniei cu Ungaria, pe când delegația sâsească intra în audiență în 11 iunie. Împăratul le-a citit delegaților de pe o foaie gata pregătită vestitele cuvinte prin care îi asigura pe sași că tocmai uniunea le va apăra drepturile și libertățile.¹⁵

Între timp, în Ardeal, se desfășurau pregătirile în vederea apropiatei întruniri a Dietei. Konrad Schmidt din Sibiu, împreună cu Eugen von Friedenfels și cu sighișoreanul Georg Daniel Teutsch, au călătorit la Brașov (unde au ajuns la 7 mai), pentru a sonda opinia publică sâsească de aici. Nu s-a putut obține dorita unitate a vederilor: în privința uniunii Sibiu, Mediașul se declara împotriva, iar Brașovul, Sighișoara și Bistrița optau pentru o uniune condiționată.¹⁶

La 29 mai 1848 s-a deschis la Cluj Dieta transilvană. În urma unei ședințe speciale îndelungate a delegaților sași (adunarea națională sâsească din cadrul Dietei), prezidată de Konrad Schmidt, desfășurată în ziua de 29 mai, de la orele 6 p.m. până la orele 2 a.m., s-a decis votul unionist al sașilor. Carl Gooß a luat cuvântul de la început, devenind cel mai fervent susținător al legii uniunii, îndemnându-i pe deputații sași să nu respecte litera instrucțiunilor primite de la mandatarii lor (instrucțiuni care îi obligau să voteze împotriva legii uniunii), ci doar propria lor conștiință. Gooß a avut, neîndoind, o mare influență asupra multor deputați sași, datorită fermității convingerii sale, deși situația la Cluj era înfierbântată, și mai mult sub presiunea momentului, majoritatea deputaților sași și-au dat votul pentru uniune, lucru consemnat în ședința în plen a Dietei din dimineața de 30 mai 1848. Din cei 15 reprezentanți sași prezenți, 5 au votat împotriva uniunii - între aceștia 5 numărându-se cei doi delegați din Sibiu (între care Konrad Schmidt), cei doi din Mediaș și un deputat din Nocrich. În dimineața zilei de 30 mai 1848, în prima ședință comună a Dietei clujene s-a votat uniunea Transilvaniei cu Ungaria. La discuțiile care au urmat, Konrad Schmidt a răspuns acuzației deputatului D. Kemény, care i-a numit pe sași instigatori, arătând că, în legătură cu uniunea, el recunoștea deschis că era îngrijorat de reacția alegătorilor săi, dar spera că aceștia se vor liniști, când vor afla cu câtă participare Stările ar fi acceptat cererile națiunii sâsești; supunându-se majorității, el dorea numai ca uniunea să aducă mântuire țărilor-surori. Intervenția lui Schmidt a provocat aplauze. Câțiva membri ai gărzii naționale maghiare clujene l-au ridicat pe Schmidt în aer, punându-i în mâini un steag unionist, și i-au cerut să mai cuvânteze. El a spus „aproximativ” următoarele: „Concetățeni! Voi ați strigat: să trăiască uniunea Transilvaniei cu Ungaria; așa să strigați și pentru uniunea pe care înaintașii noștri au încheiat-o acum mai bine de 300 de ani cu tații voștri pentru apărarea reciprocă. (Éljen.) În această uniune vrem acum să primim și poporul valahilor ca a patra națiune și astfel să trăiască de acum înainte, în armonie frățească, cele 4 națiuni ale Transilvaniei. (Éljen.)” (Friedrich Teutsch) Tot în 30 mai, Konrad Schmidt a plecat acasă, spre Sibiu, pentru a raporta personal alegătorilor săi evenimentele de la Cluj; și-a prezentat raportul la 1 iunie în biserica spitalului (Spitalskirche) orășenească. La 8 iunie, adunarea săptămânală a Sibiului a declarat anularea mandatelor deputaților săi, deoarece aceștia își încălcase instrucțiunile și votaseră uniunea; adunarea săptămânală nu recunoștea uniunea. La 13 iunie, Schmidt a dat încă o dată socoteală, verbal,

Carol Nebert

Sighișoara

în fața adunării săptămânale; aceasta și-a retras acuzația de încălcare a instrucțiunilor și i-a rugat pe deputați să-și reia mandatul, însă încrederea alegătorilor fusese deja pierdută. Schmidt a trebuit să evite Sibiul săptămâni în șir, pentru a scăpa de mânia concetățenilor săi, fiind acuzat de trădare. În ce privește Sighișoara (6-8 iunie), comunitatea cetățenilor de aici a reacționat la votul din Cluj întâi prin renegarea deputaților săi, pe care apoi i-a recunoscut din nou, dar i-a acuzat pe Gooß și Teutsch de trădare și greșeală, și de încălcarea instrucțiunii.¹⁷

La 20 iunie, deputații sași au înaintat Dietei un memoriu, redactat de Georg Daniel Teutsch, în care se solicita sprijinul celor două națiuni de Stare, maghiarii și secuții, în vederea garantării și aplicării cererilor și condițiilor națiunii sâsești. În Dietă se discuta condițiile acceptării uniunii cuprinse în acel memoriu. Delegația sâsească ce înmână împăratului memoriul cu pricina a fost însă concediată, fără ca împăratul să fi citit măcar memoriul.¹⁸

Dieta din Cluj stabilise alegerile pentru Dieta ungară din Pesta. Aceste alegeri s-au desfășurat și pe Pământul Crăiesc, printre deputații sași aflându-se Zimmermann, Gooß, Konrad Schmidt ș.a.. În ce-l privește pe Heinrich Schmidt, și el a fost prezent la dezbaterile Dietei de la 8 iulie (data deschiderii ei) până la 19 septembrie 1848, când s-a retras împreună cu încă cinci deputați sași, în semn de protest față de prevederea Dietei privind numirea de acum înainte a deputaților sași de către guvernul ungar, arătând că, în Dietă, Casa de jos (Unterhaus) părăsise terenul legii. Președintele Dietei i-a declarat pe cei șase deputați sași

instigatori și trădători de țară. Adunarea săptămânală sibiuană a acordat la 29 septembrie 1848 laudă publică celor doi deputați sibieni retrași din Dieta de la Pesta: Heinrich Schmidt și Josef Rosenfeld.

La Pesta a avut loc un episod dramatic pentru Carl Gooß. Unionistul sincer se confrunta cu o situație neașteptată, el însuși mărturisind „marea minciună a anului 1848”. Acum Gooß, la fel de onest ca și înainte, a început a-și face procese de conștiință, îndemnându-și conaționali la opoziție în cadrul adunărilor naționale sâsești (ținute la Hotel Tigru din Pesta). Printr-un sol ce călătorea spre Ardeal a transmis acasă mesajul: „Spuneți oamenilor noștri, să-și cumpere puști și pulbere, și să se înarmeze, căci suntem trași pe sfoară.” (Friedrich Teutsch) La 13 septembrie 1848 Gooß a protestat energic împotriva celor 20 de proiecte de legi înaintate de deputația articulară, proiecte acceptate. După retragerea celor șase deputați sași, Gooß, la fel ca și restul deputaților sași, s-a văzut în imposibilitate de a demisiona imediat. Ulterior, în toamnă, a revenit acasă, boicotând Dieta. S-a retras la casa sa parohială din Daia, cu sănătatea fizică și mai ales psihică zdruncinată. Izbucnirea războiului civil în Transilvania, măcelul între etniile ardeleni l-au făcut să-și amplifice vina pe care și-o punea în cărcă. La 30 decembrie 1848, în camera sa de studiu din casa parohială, și-a pus singur capăt zilelor. Un fost elev al său îi atribuia profesorului Gooß cuvintele lui Cato: „Eu, care nu mi-am iertat mie și sufletului meu niciodată vreo greșeală, nu iert ușor nici păcatele răvinei altora.” A fost prima dintre morțile tragice ale revoluției.

Concetețeanul și tovarășul lui Goob, sighișoreanul Teutsch a trecut și el în cealaltă tabără a revoluției. În toamnă, în octombrie, a devenit căpitan în Sighișoara al batalionului de vânători săsesc, și a luat parte la luptele ulterioare alături de imperiali, la fel ca și Theodor Fabini, autorul manifestului antiunionismului.

Theodor Fabini fusese trimis la Parlamentul de la Frankfurt, împreună cu o delegație săsească, pentru a obține sprijinul german. Apoi se implicase activ în organizarea unei adunări a tineretului săsesc la Mediaș, în 13-15 august 1848. Scopul declarat al adunării era „învigorarea și întărirea spiritului popular german printr-un tineret conștient, unit, activ și gata de sacrificiu” (eine gesinnungstüchtige, einige, thatkräftige und opferwillige Jugend), prin două modalități aparte, și anume: dezvoltarea forței fizice prin gimnastică (Turnen) și a celei psihice prin promovarea jurnalisticilor germane în Ardeal. La data convocată, într-adevăr, la Mediaș s-au strâns cam 200 de tineri, care l-au ales președinte al adunării pe Stephan Ludwig Roth și secretar pe Theodor Fabini. Dezbaterele au dus la crearea Uniunii tineretului german transilvan (Siebenbürgisch-Deutscher Jugendbund), care a trimis trei adrese: una către tineretul academic din Germania, alta către Parlamentul din Frankfurt, a treia către consistoriul evanghelic suprem, în care se dădea glas adevizării tinerilor sași din Ardeal față de germanii din țara-mamă, dar și fidelitatea față de statul ai cărui cetățeni erau. Entuziastul Fabini a luptat apoi, în timpul războiului, de partea austriacă, fiind rănit în bătălia de la Simeria, de lângă Orăștie, la 9 februarie 1849, și murind o zi mai târziu, la vârsta de 21 de ani.

St.L. Roth, ales în comitetul de pacificare, a încercat să potolească excesele anarhice ale revoluției. Deși împuternicit de însuși Bem cu un permis de liberă trecere (Bem acordase în primăvara lui 1849 amnistie generală), preotul Roth, care se deplasa în localitățile de pe Târnavă Mare chemând la împăciuire, a fost ridicat din Moșna la ordinul comisarului Csány, dus la Cluj, condamnat la moarte, și împușcat pe Dealul cetățuii la 11 mai 1849. Resturile sale pamântești au fost aduse și înmormântate la Mediaș în 1850. Înalta sa conștiință etică și promovarea până în ultimele clipe ale vieții sale a înțelegerii dintre națiunile Ardealului l-au transformat într-un simbol peste generații.

În martie 1849 a murit și Joseph Benigni von Mildeberg. Datorită atitudinii sale curajoase, exprimate în repetate rânduri în paginile lui „Siebenbürger Bote”, prin luări de poziție împotriva violenței și a decimării interetnice în Ardeal – așa prin articolele sale împotriva crimelor de la Mihalț și Coșlariu din iunie 1848 și împotriva incendiilor și distrugerii orașului Reghinul Săsesc de către trupele secuiești la 1 noiembrie 1848 –, Benigni și-a atras de partea sa ura unor tineri maghiari extremiști, ce au format o conjurație, amenințându-l cu moartea încă din august 1848. În martie 1849 amenințarea s-a împlinit: pe când se pregătea să urce în caleașcă, pentru a se refugia în Muntenia (la cucerirea Sibiului de către trupele revoluționare maghiare), Benigni a fost prins de câțiva husari kossuthiști, smuls din trăsură, adus în casa sa și împușcat acolo.

Sub teroarea unui asemenea exemplu, curajosul Heinrich Schmidt, și el direct vizat, nu numai că nu s-a refugiat din Ardeal în timpul celor trei luni ale ocupației maghiare a Sibiului (martie-iulie 1849), dar a și scos un volum de poezii patriotice-săsești, antikossuthiste, intitulat „De pe ruinele Pământului Crăiesc” (Aus den Ruinen des Sassenlandes). După alungarea armatei revoluțio-

nare maghiare din Sibiu și reinstaurarea stăpânirii austriece, înlocuindu-l pe filokossuthistul Johann Hintz, Heinrich Schmidt a devenit redactor-șef la „Siebenbürger Bote”, propunându-și ca, atâta timp cât va conduce redacția lui „Bote” (până în august 1850), acest ziar să fie un „organ al intereselor naționale săsești”, care, în același timp, „să răspândească o reală conștiință de stat austriacă” (28 iulie 1849). Heinrich Schmidt a trăit încă mulți ani după încheierea revoluției, păstrându-și însă aceeași intransigență a principiilor. A înființat și condus „Siebenbürger Quartalschrift” (1859-1860); a profesat în continuare la Academia juridică sibiană. Când la 1867 noul Minister ungar al cultelor și învățământului a preluat în patronatul său Academia (pe care o va desființa cu totul în 1888), împreună cu mulți dintre colegii săi, Heinrich Schmidt și-a pierdut postul de profesor. Imposibilitatea sa de a se salva din mizeria financiară (nici în tinerete nu fusese o persoană care să pună prea mare preț pe bani, și nici nu vădise calități administrative deosebite), dar și ura unui „opozant politic (acum ocupând o înaltă funcție în guvernul ungar)” (Eugen von Friedenfels), neîndurarea cămătarilor, îndoiala față de soarta imperiului dar și a poporului său, durerea cauzată de înlăturarea și alungarea sa din ziaristică, profesorat, politică, l-au făcut să-și piardă mințile, atât de limpezi odinioară. În Catharinenwald de lângă Cisnădioara, Heinrich Schmidt s-a sinucis la 3 mai 1870. „Cinical spiritual” H. Schmidt a fost caracterizat drept un „jurnalistic înăscut... plin de umor gălgăitor și satiră ascuțită, el a dus toată viața o luptă încăpățânată împotriva lașității, a spiritului comun și găunos” (Oskar Wittstock), având o contribuție însemnată la renașterea națională și literară a sașilor.

Konrad Schmidt și Zimmermann au activat și ei, după revoluție, pe linia pornită la 1848, orientată spre Viena și susținând monarhia austriacă unitară. Cei doi vor forma nucleul în jurul căruia se vor grupa, în a doua jumătate a sec. 19 așa-numiții „bătrâni sași” (Altsachsen). După numirea lui Franz von Salmen ca și consilier aulic în cancelaria transilvană de la Viena, în martie 1862 Konrad Schmidt a fost ales comite al sașilor, funcție pe care a ocupat-o până la destituirea sa forțată prin ordinul noului ministru de interne maghiar din 8 februarie 1868. În acest interval de timp, Konrad Schmidt, la fel ca și Zimmermann, fusese deputat în Consiliul legislativ central din Viena (Reichsrat). Profesorul Zimmermann a ocupat și el funcții înalte în aparatul de stat, prin numirea sa ca secretar ministerial apoi consilier ministerial în Ministerul vinez al cultelor și învățământului (1852, 1858), încredințându-i-se conducerea Consistoriului suprem al tuturor bisericilor evanghelice din monarhia austriacă (1859), până la pensionarea sa în 1874.

Consecvenți cu ei înșiși, în tabăra revoluționară au rămas jurnaliștii brașoveni Moltke și Anton Kurz. Ultimul a devenit adjutantul lui Bem, însoțindu-l pe generalul polonez în toate campaniile sale. Idealist și inocent, Kurz a condamnat excesele naționaliste fratricide în Ardeal, și a sperat în putința împăcării între naționalități. Kurz, ca și celălalt adjutant al lui Bem, poetul Petőfi Sándor, a murit în bătălia de la Albești la 31 iulie 1849. Moltke a condus ca redactor-șef principalul ziar al lui Gött, care după predarea Brașovului în mâinile soldaților lui Bem, s-a rebotezat în „Kronstädter Zeitung” (26 martie 1849). După înfrângerea revoluției maghiare, Moltke a căzut în prizonierat austriac, fiind apoi expulzat din monarhie. A trăit ulterior, până la moarte (1894) în Germania, la Berlin și Leipzig, unde a activat ca scriitor și redactor.

NOTE

- 1 Despre Franz von Salmen, v. Eugen von Friedenfels, *Joseph Bedeus von Scharberg. Beiträge zur Zeitgeschichte Siebenbürgens im 19. Jh.*, vol. 2: 1848-1858, ed. Wilhelm Braumüller, Viena 1877, p. 468-470; Constant von Wurzbach, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Druck und Verlag der k.k. Hof- und Staatsdruckerei, vol. 27, Viena 1874, p. 145-148; *Allgemeine Deutsche Biographie*, aus Veranlassung Sr. Majestät des Königs von Bayern, hrsg. durch die hist. Commission bei der königl. Akademie der Wissenschaften, Verlag v. Duncker & Humblot, vol. 30, Leipzig 1890, p. 260-270; v. și W. Schiller, *Eine Komesinstallation und ein Begräbnis*, în: „Bilder aus der Kulturgeschichte der Siebenbürger Sachsen”, coord. Fr. Teutsch, Verlag der Kraft & Drotleff A.G., Sibiu 1928, vol. 2, p. 81-94.
- 2 Despre Joseph Benigni von Mildeberg scrie E. v. Friedenfels, *op.cit.*, p. 400-403; Oskar Wittstock, *Das literarische Leben der vierziger Jahre*, în: „Hundert Jahre sächsischer Kämpfe. Zehn Vorträge aus der Geschichte der Siebenbürger Sachsen im letzten Jahrhundert”, Druck und Verlag von W. Kraft, Sibiu 1896, p. 106-107.
- 3 Despre Heinrich Schmidt, v. E. v. Friedenfels, *op. cit.*, vol. 2, p. 459-464; Oskar Wittstock, *Das literarische Leben...*, în: „Hundert Jahre...”, p. 108; A.Schuller, *Unsere geistige Entwicklung in den Jahren 1850-1880*, în: „Bilder aus der Kulturgeschichte...”, p. 204-215.
- 4 Despre Joseph Andreas Zimmermann, v. C. v. Wurzbach, *op.cit.*, vol. 60, Viena 1891, p. 126-127.
- 5 Despre Konrad Schmidt v. C. v. Wurzbach, *op.cit.*, vol. 30, Viena 1875, p. 230-231.
- 6 Despre Theodor Fabini, v. capitolul dedicat lui în cartea lui Ludwig von Fabini, *Drei Fabini*, hrsg. vom Verein für siebenbürgische Landeskunde, Druck und Verlag von Kraft & Drotleff A.G., Sibiu 1930, p. 39-104; Friedrich Teutsch, *Der siebenbürgisch-deutsche Jugendbund*, în: „Bilder aus der Kulturgeschichte...”, p. 95-112. Articollul „Keine Union!” a apărut în: „Satellit des Siebenbürger Wochenblatts”, Brașov, nr. 37, 8 mai 1848, p. 180-187.
- 7 Despre Stephan Ludwig Roth, v. E. v. Friedenfels, *op.cit.*, vol. 2, p. 413-417; și mai ales Stephan Ludwig Roth, *Gesammelte Schriften und Briefe*, ed. Otto Folberth, în special vol. 7: *Das Schicksal. Dokumente aus den Jahren 1848/1849*, Verlag Walter de Gruyter & Co., Berlin 1964.
- 8 Despre Johann Gött, v. *Siebenbürger Sachsen Lexikon*, 1993, p. 155-156. Un inventar bibliografic al ziarelor și tipăriților lui Gött face Hermann Tontsch, *Die Hontenspresse in 400 Jahren. Festschrift der Buchdruckerei Johann Göts Sohn*, Brașov 1933, cu unele informații suplimentare în Emil Sigerus, *Die deutsche periodische Literatur Siebenbürgens, 1778-1930*, extras din „Ostland”, an 6, caiet 5/6, ed. autorului, tipar Kraft & Drotleff A.G., Sibiu 1931, p. 5-11.
- 9 Despre Max Moltke, v. *Siebenbürger Sachsen Lexikon*, coord. Walter Myß, Kraft Verlag, Thaur bei Innsbruck 1993, p. 343.
- 10 Despre Anton Kurz, v. Carl Göllner, *Anton Kurz. Leben und Werk*, în: „Forschungen zur Volks- und Landeskunde”, vol. 10 (1967), nr. 2, Ed. Academiei RSR, București, p. 21-77; Oskar Wittstock, *Das literarische Leben...*, în: „Hundert Jahre...”, p. 122.
- 11 Despre Joseph Marlin, v. *Siebenbürger Sachsen Lexikon*, p. 322. Programul lui Joseph Marlin a fost publicat în ziarul „Satellit des Siebenbürger Wochenblatts”, Brașov, nr. 34, 27 aprilie 1848, p. 170-173.
- 12 Despre Carl Goob, v. E. v. Friedenfels, *op. cit.*, vol. 2, p. 447-450; Richard Schuller, *Geschichte des Schäßburger Gymnasiums*, 1896, p. 158-160.
- 13 Despre Georg Daniel Teutsch, v. Friedrich Teutsch, *Georg Daniel Teutsch. Geschichte seines Lebens*, Druck und Verlag von W. Kraft, Sibiu 1909.
- 14 Vizita guvernatorului Teleki la Sibiu (3 mai 1848) și reacția sibiienilor sunt descrise în ziarul „Siebenbürgischer Volksfreund”, Sibiu, no. 23, 5 mai 1848, p. 150-151.
- 15 Fr. Teutsch, *Die Sachsen im Jahre 1848/1849*, în: „Hundert Jahre...”, p. 170-171; Fr. Teutsch, *Geschichte...*, vol. III, p. 128, 234-235.
- 16 Fr. Teutsch, *Die Sachsen im Jahre 1848/1849*, în: „Hundert Jahre...”, p. 170-171; Fr. Teutsch, *Georg Daniel Teutsch...*, p. 43; Fr. Teutsch, *Geschichte...*, vol. III, p. 217.
- 17 Documentele Dietei transilvane din vara lui 1848, respectiv procesul-verbal al ședințelor Dietei de la Cluj (29 mai - 18 iulie 1848) sunt publicate în *Documente privind revoluția de la 1848 în țările române. C. Transilvania*, vol. V, Ed. Academiei RSR, București 1992, ed. Institutul de Istorie Cluj, doc.68, p. 117-222. *Ibidem*, vol. V, doc. 70, p. 255-298 cuprinde procesul-verbal al ședințelor deputaților sași din Dieta de la Cluj. Fr. Teutsch, *Die Sachsen im Jahre 1848/1849*, în: „Hundert Jahre...”, p. 181-187.
- 18 Memoriul 20 iunie este redat de Friedrich Teutsch, *Georg Daniel Teutsch...*, p. 565-567.

Muzeul Național Brukenthal în topul muzeelor europene

Virgil Ispas: *Domnule Alexandru Lungu, anul 2003 este unul aniversar pentru Muzeul Național Brukenthal. Despre ce este vorba?*

Alexandru Lungu: Anul acesta este un an să spunem aniversar, un an "bornă" cronologică, dar nu numai pentru simplul motiv că se împlinesc 200 de ani de la moartea fondatorului, deci de la moartea lui Samuel von Brukenthal. Aici sunt două repere cronologice, prin tradiția exegetică a istoricilor sași s-a perpetuat formula că Brukenthal a murit în 9 aprilie 1803, în registrele Bisericii Evanghelice este trecut pe 12 aprilie. Cert este din acest unghi că noi vom organiza un simpozion tocmai în acest interval 9, 10, 11 aprilie, un simpozion național și internațional căruia i-am conferit genericul „Samuel von Brukenthal - Un colecționar, o epocă, un destin”. Cu alte cuvinte va fi o privire substanțială diacronică, ce s-a întâmplat în 200 de ani de la moartea fondatorului muzeului dar și o privire de perspectivă, de prospecție pentru că în 2017 vor fi 200 de ani de la deschiderea oficială pentru public a muzeului Brukenthal. Între 1803 și 1817 muzeul nu a fost deschis, și atunci în 2017 la 200 de ani de la deschiderea oficială pentru public sigur că va fi o aniversare UNESCO. Lumea poate să spună „Ce se întâmplă cu oamenii aștia? Sunt ușor stratosferici, sau cam boemi pentru că își pun așa un reper îndepărtat”. Nu este un reper îndepărtat într-o muncă de cercetare muzeală, nu este nici un reper îndepărtat în România de astăzi când fondurile sunt cele care sunt și când noi avem în administrare opt clădiri dintre care două – Palatul Brukenthal și Primăria veche, monumente istorice de prim rang nu numai pentru România, pentru zona aceasta a Europei Centrale și de Sud-Est iar în privința patrimoniului mobil sunt un milion cinci sute de mii de poziții de inventar, deci gândiți-vă ce muncă, așa spune eu, gigantescă ne așteaptă pe cei care slujim în acest muzeu.

– *În diferite ghiduri turistice se spune despre muzeul Brukenthal că este „primul muzeu al culturii românești”. Cum comentați această sintagmă?*

– Această formulare pleacă de la chestiunea reală că a fost primul muzeu deschis pentru public în aceste părți ale Europei Centrale și de Sud-Est. Încă un amănunt: colecția el și-a constituit-o în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai precis după șederea sa cu rang înalt la Cancellaria aulică de la Viena, prin anii 1760-1770 și el a fost numit de către împărăteasa Maria Tereza, una dintre sprijinitoarele sale în acțiunile culturale și nu numai, el a fost numit la 1787 guvernator al Transilvaniei. Colecția sa este menționată într-un almanah, la vremea respectivă, turistic de la Viena încă din anii 1790, deci colecția sa era constituită și vizibilă înaintea unor mari colecții cum este să zicem Luvru și Hermitage-ul. Dar tot așa de adevărat este că respectiva vizitare era o vizită privată, pentru prieteni, pentru cunoștințe. Pentru public muzeul a fost accesibil abia din 1817.

– *A venit vorba de public. Ce poate vedea publicul în muzeu, care sunt principalele atracții?*

– Poate să vadă multe. Îngăduiți-mi să spun că eu am fost numit director al muzeului de domnul Andrei Pleșu, în primăvara anului 1990, atunci când el era ministru al culturii. Eu lucrez în muzeu încă din 1972, după absolvirea Facultății de Istorie de la Cluj, secția de Istoria artei a Universității Babeș-Bolyai. Din 1990 primul meu gând a fost acela ca multe expoziții, multe manifestări de tipul acesta patrimonial, nu neapărat prin expoziții de anvergură să fie aduse la cunoștința publicului. Pentru că înainte, din varii motive, nu puteai să expui. Hai să o luăm într-o linie pitorească: celor de la Artă li se refuza o expoziție cu nuduri. Nu se accepta în anii '80 să expui nuduri. Era o chestiune, nu? Nu mai e

■ **Alexandru C. Lungu,**
directorul Muzeului Național
Brukenthal, Sibiu

cazul să insistăm asupra ei. Și atunci cu persuasiune și tenacitate am urmărit ca timp de 13 ani să expunem majoritatea pieselor expozabile, din punctul de vedere al conservării și al restaurării, care se aflau în depozite. Cred că am organizat până acum între 200 și 250 de expoziții patrimoniale de mai mică sau de mai mare anvergură. Ca să răspund la întrebare, în treisprezece ani de zile a fost arătat tot. Noi avem în administrare opt clădiri, una este destinată artei contemporane, celelalte sunt destinate colecțiilor patrimoniale care nu provin doar din colecția Brukenthal ci și ce s-a întâmplat după moartea sa și până azi. În Palatul Brukenthal este găzduită și ca depozite și ca expoziție faimoasa pinacotecă Brukenthal compusă din piese de pictură europeană, din capodopere, colecția de gravură și biblioteca Brukenthal. Sigur că în privința gravurilor și cărților, acestea având regimul special de conservare a hârtiei, expozițiile sunt ocazionale - câte una, două pe an, cu regim de expunere limitat la maximum șase săptămâni. În privința școlilor de pictură europeană colecția Brukenthal are 1100 de tablouri. Nu le poți expune pe toate o dată. Așa încât ciclic, periodic sub chipul unor mari teme expoziționale publicul poate să le vadă. La Primăria veche este Muzeul de Istorie cu colecții fabuloase, multe provenind din colecția lui Brukenthal. De pildă, departamentul de arheologie și departamentul de numismatică găzduiesc monede și medalii provenind din colecțiile lui Brukenthal. Muzeul de istorie naturală cu ale sale subsecții - Muzeul de istorie a farmaciei și Muzeul de arme și trofee de vânătoare sunt la fel niște repere muzeografice și expoziționale de primă mână.

– *Din câte mi-ați spus, Palatul Brukenthal găzduiește o multime de opere de valoare. Cum reușiți să le protejați?*

– Depinde... Există o glumă foarte bună referitoare la evenimentul din 1968 când au fost furate opt lucrări din colecția Brukenthal, pe atunci muzeul era extrem de mediocr și neglijent protejat. Patru dintre ele au fost recuperate în 1998. Referitor la glumă, m-a întrebat cineva înainte de 1989: „Dacă lucrezi la Brukenthal știi cum s-au furat cele opt tablouri?”, și eu eram nițel uscat pentru că era după un vernisaj și nu știam câte urechi ascultă întrebarea și mai cu seamă ce o să răspund eu. Și am zis: „Deși lucrez acolo, nu știu”. Nici nu înțelegeam. N-am realizat imediat că e vorba de o glumă și personajul care era hătru a continuat: „Simplu domnule, a venit hoțul și în sala unde erau așezate tablourile pe ușa respectivă a văzut un disc mic alămiu pe care scria YALE. Și le-a luat!”. Revenind la protecție sigur că după 1990 protecția este maximă la nivelul posibilităților din România. Este un sistem dublu - de pază și securitate electronică și umană - și actualmente implementăm un sistem ultraperformant care are în componența sa și urmărirea pe satelit, sprijiniți de Ministerul Culturii. Temei pentru care însuși academicianul Răzvan Theodorescu, ministrul culturii și cultelor, a declarat că cele 19 tablouri care au fost luate în 1948 de la Muzeul Național Brukenthal și duse la Muzeul Național de Artă din București, aceste 19

tablouri personal, dacă va mai fi momentul să mai fie în funcție, le va readuce la Sibiu. Evident că în clipa de față cu mâna pe inimă declar că oricât s-ar dori acest lucru, oricât de subiectiv sau emoțional ar fi acest temei „să le aducem, să le aducem” eu sunt poate persoana care știe cel mai bine care sunt luminile și umbrele acestui aspect al protecției în Palatul Brukenthal și în opinia mea mai e nevoie aproximativ de un an și jumătate-doi ani până când putem să declarăm „se poate tăia panglica și aduce treptat acele 19 tablouri înapoi”.

– *Furtul de obiecte de patrimoniu devine o practică obișnuită în România. Credeți că organele de cercetare din România se descurcă în acest domeniu delicat al artei?*

– Intenția și mijloacele există din partea serviciilor speciale și a Ministerului de Interne, dar depinde de condițiile și situația respectivă. Noi să batem în lemn să nu se mai întâmple povestea cu discul alămiu „YALE și le-a luat”, nu poți să prevezi acest lucru pentru că, aduceți-vă aminte, acum câțiva ani de zile de la celebrul Steadalake Museum din Amsterdam, muzeu care adăpostește cele mai valoroase piese din opera lui Vincent van Gogh s-au furat tablouri, și acolo e un muzeu păzit, în raport cu starea noastră, deci de furat tot le pot fura. Noi însă în limitele creștinești ale cumpărării, ce se poate face, și din punct de vedere uman și din punct de vedere tehnic, spunem că suntem în top. Dar, oricând, totul este posibil.

– *Cum s-au regăsit patru din cele opt tablouri furate de la Brukenthal?*

– O să vă povestesc doar partea care pot s-o povestesc. Mai este o parte care nu se poate povesti, nu din cauza mea ci din cauza informațiilor care mi-au fost transmise. Eu având pasiunea și munca de cercetare conexă picturii flamande și olandeze am mulți prieteni, cunoștințe, istorici de artă din străinătate, mai ales din Olanda și Belgia cu care colaborez. Între aceștia este și directorul celui mai important institut de istoria artei din Olanda, Biroul regal pentru documentație artistică de la Haga – Rudolf Ekkart – mare specialist în portretele olandeze din prima jumătate a secolului XVII. La un moment dat el îmi scrie în februarie 1998: „Dragă Alexandru, am primit o fotografie a unui tablou, pentru a identifica autorul și școala”. Această instituție mai practică astfel de identificări, pentru colegi și prieteni nu percep taxe dar pentru altcineva percep taxe pentru munca de identificare a unei opere, a unui autor sau perioadă sau școală. Îmi spune: „Am primit fotografia tabloului și găsesc că este vorba despre una din lucrările furate de la voi din anul 1968. Este vorba despre o tranzacție, tabloul urmează să fie vândut și cumpărat de cineva, nu știm nici cine este cumpărătorul și nici cine este vânzătorul. Știm însă cine este fotograficul care a făcut fotografia”. Mi-a dat adresa fotografului respectiv și numele lui. Imediat am înștiințat UNESCO și Interpolul care au început să acționeze. Era vorba despre un fotograf din Statele Unite ale Americii, el habar nu avea că ceea ce a fotografiat este o piesă furată din România. Și cum se spune în limbajul tehnic al serviciilor speciale, personajul a început să fie „filat”. Fiind filat, au mers din aproape în aproape și au descoperit că era vorba de un român plecat chiar în anul furtului din România, care ulterior a vrut să scoată patru lucrări prin vama Miami, Florida; a fost oprit, el le-a donat pe urmă statului american, care la rân-

Tițian

Ecce Homo

dul lui, le-a donat statului român. Individul a spus că n-a știut că este vorba de tablouri furate. Mai departe nu merg cu povestirea mea, pentru că este confidențial. Gândiți-vă că printr-un miracol la care am contribuit eu și Rudi Ekkart am reușit să recuperăm jumătate din tablourile furate. Lumea spune să așteptăm un miracol și în legătură cu celelalte patru tablouri care nu s-au găsit încă. Deci nu deranjăm munca asta de investigație specială care poate ne va ajuta să le găsim.

– *Care sunt cele patru tablouri recuperate?*

– Cele patru tablouri care s-au găsit sunt: faimosul „Ecce Homo” de Tizian, alături de el se mai găsește un portret de bărbat de Frans van Mieris cel Bătrân din școala olandeză, o foarte frumos portret de femeie, o miniatură în tehnica pastelului de Rosalba Carriera, o pictoriță celebră din Italia secolului XVIII și în fine o piesă extraordinară la paternitatea căreia lucrez în continuare cu colegii mei din Societatea Internațională a Istoricilor de Artă care se ocupă de pictura flamandă și olandeză – un tablou de secolul XV, post Van Eyck, probabil în jurul lui Dierich Bouts „Portret de bărbat cu craniu”. Pentru investigațiile mele din punctul de vedere al istoricului de artă am fost felicitat în cadrul acestei societăți din care fac parte iar în privința cealaltă, detectivo-polițienească, FBI-ul mi-a trimis o diplomă de onoare pe care am pus-o în ramă și pe care o mai arăt din când în când prietenilor.

– *Sunteți printre puținii directori de muzeu care au diplomă de la FBI...*

– Probabil, în România nu știu să mai fie cineva...

– *Care sunt celelalte tablouri, cele care nu au fost recuperate?*

– Este vorba de cel mai valoros tablou care nu s-a găsit, „Moartea Cleopatrei” de Anton van Dyck, din școala flamandă; celelalte trei sunt din școala germană: un „Portret de bărbat” de Altenberg, un „Portret de bărbat” de Jorg Breu și încă un „Portret de bărbat” al unui artist anonim. Patru lucrări pe care... le așteptăm.

– *Aveți speranța că le veți recupera?*

– Speranțe am până mor, dar semnale deocamdată nu sunt, probabil pista pe care s-au găsit cele patru tablouri a fost epuizată.

– *Credeți că stau pe undeva într-o colecție particulară?*

– Doamne ferește să stea într-o colecție, să spunem, particulară pe nu știu unde, nimeni nu are acces. Că există în lume, să fim serioși, nu spun că e cazul nostru, cine merge de exemplu să-1 cerceteze pe sultanul din Brunei, ce are el în colecțiile sale, decât ceea ce arată. Există câteva legi, de pildă în Elveția care dacă valoarea unui obiect deținut este atât de mare încât ar putea să echivaleze cu un venit dintr-o bancă, atunci casa ori castelul respectiv unde este ținut obiectul are regimul unei bănci, nu poți intra să investigheze. Dar... cum am zis, jumătate miracol ceresc, jumătate miracol polițienesc... poate le vom găsi!

– *Multă lume se întreabă cât costă toate aceste tablouri?*

– De exemplu, noi am făcut o expoziție excepțională la care am lucrat aproape întreg anul 2002, expoziția s-a deschis la München pe 6 februarie 2003 la celebra HAUS DER KUNST, o expoziție care se referă la doi mari colecționari, la Samuel von Brukenthal și la *Schornborn Bucheim* din Viena, un conte austriac, și aceste expoziții s-au deschis sub genericul comun „Plăcerea de a colecționa în vremea barocului”. Noi am participat cu optzeci și cinci de tablouri, toate din colecția Brukenthal, din școlile flamandă, olandeză, italiană, germană și austriacă și capul de afiș a fost și este celebrul „Ecce Homo” de Tizian. Valoarea de asigurare este sus de tot, la nivelul a zeci de milioane de euro a piesei. În cazul unor împrumuturi de o asemenea anvergură se face o estimare a lucrărilor și se fac asigurările în consecință.

– *Totuși ele călătoresc în siguranță...*

– În siguranța umană care există, cu firme specializate, protejate de Interpol și nu la vedere căci dacă ar fi la vedere s-ar descoperi și „antidotul” acestor transporturi și acestor sisteme de asigurare. Oricum noi am făcut un catalog excepțional, este însă în limba germană dar cu sprijinul partenerilor din München vom scoate și un catalog în limba română mult mai dezvoltat.

– *Să înțeleg că „Ecce Homo” și celelalte tablouri recuperate sunt cele mai valoroase tablouri care se află în muzeu?*

– Neîndoiește că la școala italiană „Ecce Homo” este pe primul loc. Însă e o diferență mare între „Ecce homo” și celelalte trei. Putem să spunem că la școala de pictură flamandă și olandeză veți întâlni Peter Paul Rubens, Jan Feyt. La școala italiană veți întâlni apoi Ricci, Sebastiano Conca, Langetti, și ca vârf pentru sfârșit de sec. XVII și început de XVIII, Alessandro Magnasco. Când se face o evaluare pentru astfel de expoziții, nu mă refer la „zeii” respectivi, personajele care nu pot fi atinse, de tipul Tizian, Rubens, Cranah cel Bătrân, Magnasco – ei au o cotă constantă. Dar mai jos, micii maestri depind de cotele de piață. Astăzi poate un *Jan Breugel* „de catifea” să valoreze foarte mult dar dacă facem o expoziție peste zece ani cu el, cota lui poate să scadă și alt nume să urce.

– *Care este cel mai valoros obiect pe care l-a găzduit vreodată muzeul?*

– N-au fost expoziții din străinătate cu piese de o valoare financiară ieșită din comun. Au fost însă expoziții interesante cum a fost de pildă expoziția de gravuri Goya sau expoziția adusă de la Musee D' Orsay despre turnul Eiffel. Acum

organizăm cu colegii de la Muzeul de Arte Frumoase din Budapesta în cadrul acestui „an Brukenenthal” expoziția de gravură Piranesi. Sunt expoziții foarte valoroase prin tematică sau personaje prezente, mă refer la artiști, și poate mai puțin valoroase din unghiul gen „Marele Gatsby”, din unghiul unui nestemat financiar. Dar în acest an intenționăm să expunem una dintre cele mai valoroase piese din colecția Brukenenthal, la un moment poate cea mai valoroasă piesă din colecție, care nu poate fi văzută de public decât ocazional, și cu această ocazie sper să o ofer publicului sibiuan și nu numai celebrul Breviar Brukenenthal. Acest breviar este o carte manuscris pe pergament, un pergament foarte fin din pielea unor miei nefătați și care conține o suită de scene, de miniaturi, uneori scene religioase din Vechiul și Noul Testament, dar mai cu seamă din viața lui Hristos, dar conține și pagini simplamente scrise, evident de mână, cu decorații marginale sau litera principeps care este decorată după sistemul miniaturilor din secolele XIV-XV. Acest breviar care are aproximativ 620 de file va fi probabil expus în condiții speciale, dar cum el va fi pus într-o vitrină securizată la maxim și nu va putea fi răsfoit, ne-am gândit că pe pereții sălii din jurul manuscrisului să fie expuse macrofotografii color. Va rula și un film care va arăta tot conținutul acestui manuscris, însă totul va fi în funcție de sponsorizările pe care le putem obține.

– E greu cu sponsorizările?

– E mult mai greu ca în fotbal dar e mai curat ca acolo. În general avem prieteni ai muzeului, susținători, firme. Anul trecut s-a organizat un celebru salon de mineralogie la care au contribuit Muzeul Național Brukenenthal, Muzeul de Minerale din Baia Mare, Muzeul din Bistrița și Muzeul Banatului din Timișoara. În ce ne privește, am participat cu minerale din colecția lui Brukenenthal. De pildă, el în anii 1770 era cunoscut drept cel mai mare colecționar de pepite de aur din Europa. Erau pepite de aur din Munții Apuseni, din fosta Alburnus Maior. Colecția lui de pepite, care sunt niște mici eșantioane de 10 centimetri ca axă, număra aproximativ 3600 de piese. Revin la sponsorizări, acest salon nu s-ar fi putut organiza fără aportul câtorva sponsori care au ajutat cu sume importante de bani, de ordinul miilor de dolari.

– Să presupunem că ați putea salva de la o catastrofă ipotetică un singur obiect din muzeu. Care ar fi acesta?

Școala olandeză Portret de bărbat cu craniu

– Probabil că ar fi acest Breviar Brukenenthal... Aici v-aș spune un lucru care poate e conex cu situația asta tensionată și alambicată din Irak... Un prieten din societatea istoricilor de artă cu pictura flamandă și olandeză ca scop principal de cercetare Code Art mi-a spus: „Alexandru, niciodată să nu expui Breviarul Brukenenthal în Statele Unite pentru că știu eu acolo un colecționar texan, deci am spus multe deja..., care e capabil să dea un miliard de euro numai ca să intre în posesia lui”.

În clipa de față, dacă s-ar organiza o expoziție și am împrumuta piesa, repet – dacă, pentru că este ca importanță imediat după CODEX AUREUS de la Alba Iulia, cota lui de asigurare dintre toate piesele pe care le-ar împrumuta Muzeul Brukenenthal ar fi cea mai mare.

– Care sunt piesele din muzeu care vă sunt cel mai aproape de suflet?

– Cele mai aproape de sufletul meu sunt naturile statice pentru că astea sunt pasiunea mea și ca cercetare și ca delectare vizuală. Și doctoratul pe care mi l-am susținut acum câțiva ani de zile a fost cu o temă numită, „Simbolica naturilor statice flamande și olandeze” iar acum sunt în faza de retipărire a unor cărți care vizează hermeneutica acestui câmp iconografic care este natura statică flamandă și olandeză. Aș vrea să vă spun cu un titlu de mândrie, deși nu-mi stă în fire, că în lume sunt al patrulea sau al cincilea cota în acest tărâm iconografic și iconologic al simbolicii naturii statice din pictura flamandă și olandeză.

– Cum e receptat muzeul Brukenenthal în circuitul european al evenimentelor?

– Muzeul e perceput așa cum se cuvine din unghiul acesta al muzeelor de artă, adică un muzeu foarte valoros, cu colecții extraordinare, un muzeu care se află în topul muzeelor europene; ca dovadă și expoziția pe care am deschis-o la München. Ce se poate face mai mult și trebuie făcut mai mult este în linia acestei sintagme aproape demonetizate a integrării europene. Teoretic se spune că „ar trebui să participați la mai multe expoziții, să fiți mai mult cunoscuți, căutați”. Nu e nevoie să fim. Noi suntem cunoscuți de 200 de ani. N-ai ce să spui mai mult decât este, decât dacă ai fantaza sau ai deveni megaloman. Greu este însă cu sistemul nostru. Cultura a fost întotdeauna ultima, nu numai din '90 încoace, și înainte, și probabil că va rămâne un fel de Cenușăreasă, pentru că asta e situația într-o țară ca a noastră. Greu este să obții fonduri și să obții parteneriate serioase. Dar echilibrat, astăzi o expoziție, mâine alta, eu zic că încet, încet, până în 2017 vom face foarte multe din acest unghi. După 2017, când lucrurile vor fi mult mai limpezi, nu vor mai fi atât de tracasante și parteneriatul va fi altfel gândit. Poate va fi și o lege a sponsorizării pentru cultură, nu numai pentru sport, vor fi și alte interese. În ciuda aparențelor, viața într-un asemenea segment este extrem de interesantă, aș spune de multe ori palpitantă, vezi cazul recuperării tablourilor, și n-aș schimba-o pentru nimic în lume... nu, nu funcția de director... asta e tracasantă. Viața unui director este tracasantă, începând de la mici amănunte până la mari situații, unele chiar insurmontabile.

– Dar le tratați cu umor...

– Umorel nu-mi lipsește din copilărie. Umorel mă dinamizează. Întotdeauna văd partea bună

Rosalba Carriera Portretul unei tinere femei

a lucrurilor. Structura mea optimistă mă face să văd lucrurile nu în roz dar să le văd dintr-o perspectivă constructivă, edificatoare.

– Aproape de finalul discuției, cum arată anul expozițional 2003 la Muzeul Brukenenthal?

– Se deschide aniversarea bicentenarului morții lui Samuel von Brukenenthal cu un simpozion național și internațional în jurul lui 9-11 aprilie, intitulat „Samuel von Brukenenthal – Un colecționar, o epocă, un destin” și apoi vor fi câteva expoziții din colecțiile Brukenenthal – tezaurul bibliofil Samuel von Brukenenthal; „Samuel von Brukenenthal – Istorie și Documente”, monedele și pepitele de aur din colecția Brukenenthal. De asemenea o expoziție pe care o conduc eu și sper să fie foarte interesantă este „Vita et vanitas – fețele timpului și pictura europeană în secolele XVI-XVIII” și cum menționam pe parcursul interviului, dacă voi capacita câțiva sponsori să ne ajute, și o expoziție cu Breviarul Brukenenthal. Pe lângă acestea vom face împreună cu Muzeul de Arte Frumoase din Budapesta expoziția de gravură Piranesi, vom face o expoziție în colaborare cu ambasadele Austriei și Germaniei de la București, expoziția Käthe Kollwitz, una dintre cele mai mari artiste reprezentante ale expresionismului german și o expoziție la Muzeul de Istorie, într-o tradiție frumoasă între muzeu și ambasada Slovaciei la București „Interferențe culturale româno-slovice la Sibiu în epoca modernă”. Pe măsură ce ministerul ne va suplimenta fondurile și vom reuși aceste sponsorizări sau parteneriate, expozițiile de anul acesta vor fi mai multe.

– Prin urmare, un an destul de plin, pe care trebuie să-l tratați cu mult umor...

– Cu mult umor și amor...

– Pentru artă, evident...

– Absolut. Fără a forța lucrurile, noi suntem realmente îndrăgostiți de ceea ce facem.

– Domnule director, vă mulțumesc.

Interviu realizat de
VIRGIL ISPAS

Diversitate etnică și cultură istorică

Secvențe berlineze

■ *Ilie Rad*

„*Auch ich bin ein Berliner!*“

Aceste cuvinte („Și eu sunt un berlinez!“) au fost rostite la 26 iunie 1963, de către președintele John F. Kennedy, în fața a 400.000 de oameni, adunați în Schöneberger Rathaus din Berlin, cu prilejul vizitei sale în Germania, la doar doi ani după ridicarea Zidului Berlinului. Cuvintele constituiau o încurajare, un simbol al ideii de libertate, călcată de tancurile sovietice și de regimul comunist în general, instaurat în atâtea țări din Europa. Am fost și eu „un berlinez“, pentru circa zece zile (2-11 noiembrie 2002), grație unei invitații venite de la prof. univ. dr. Eckhard Hütfnér și a prof. univ. dr. Hans-Peter Niedermeier, președintele Fundației „Hanns Seidel“, prieteni ai Universității „Babeș-Bolyai“. (Ca să fiu corect, trebuie să precizez că relațiile pe care le am cu cei doi distinși profesori germani se datorează kolegei mele de catedră, Delia Christina Balaban, o tânără universitară în plină ascensiune). E pentru prima dată când plec într-o țară occidentală fără a avea nevoie de viză. Recunosc că senzația e reconfortantă. Nu mă mai simt umilit în raport cu cetățenii altor țări europene. Numai de nu ni s-ar lua acest „privilegiu“ (de care beneficiem doar din ianuarie 2002), pe care oricum îl meritam de multă vreme.

Nu mă aflam pentru prima dată în spațiul germanic. Am mai fost în Germania în 1993 și 1994, pentru vizite de câte zece zile la Stuttgart, la invitația admirabilului meu prieten, Richard Müller-Schmitt, redactor la Editura Reclam. Îmi amintesc ce șocat am fost atunci, ca și acum, de ceea ce s-ar putea numi „calitatea lucrului bine făcut“. M-au uimit acoperișurile caselor, calitatea șoselelor, curățenia din WC-urile publice, obsesia verticalității și a orizontalității, punctualitatea oamenilor, simțul lor civic (nu mi-a venit să cred că pot pune deșeurile menajere în trei containere diferite, în funcție de materiale). Localitățile sunt departe de arterele rutiere, având străzi tăiate drept, ca granițele statelor americane. Încă de la început, oamenii și-au construit casele după reguli urbanistice bine statuate, nu unde i-a tăiat capul. De aceea șoferii nu au surpriza de a întâlni pe autostrăzi animale domestice, căruțe sau utilaje agricole. După ce aveam să mă familiarizez cu spațiul germanic (mă refer și la cele două luni cât am stat în Austria), am putut trage concluzia că tot ce se face aici, în acest spațiu, se face parcă pentru o sută sau o mie de ani. M-am gândit de multe ori ce bună ar fi o infuzie de mentalitate germană în spiritualitatea noastră latină, obișnuită, prea obișnuită cu lucrul făcut de mântuială, cu superficialitatea și nepăsarea. Cred că a venit vremea să apreciem cu adevărat ce a însemnat, pentru România modernă, venirea la conducerea ei a unui principe german, viitorul rege Carol I, cu o educație prusacă, pentru care ordinea, rigoarea, disciplina și simțul datoriei reprezentau regulile de bază ale vieții.

Așadar, tentația de a vedea Berlinul era mare, încât am acceptat imediat invitația noilor mei prieteni și colegi germani. Sosim la Berlin cu avionul, pe ruta Cluj-Napoca-Budapesta-Berlin. (Acum câteva decenii, zburând tot spre Berlin, pentru a participa la un congres al filologilor, Tudor Vianu scria: „Când nava noastră ne-a depus pe aeroportul

de la Schönefeld, n-am simțit nici urma unei osteneți. Transportarea în condiții atât de deosebite, după un răstimp atât de scurt (cinci ore, n. I. R.), cuprinde în sine ceva uimitor. Câmpiile și pădurile se strânseseră pentru noi ca niște batiste. Munții se ghemuiseră sub privirile noastre. Măsuram cursurile râurilor de la obârșia lor. Aveam sub ochi chipul unei părți a planetei în relieful unei machete reduse la scară de sute de ori. Nu cucerisem decât o parte a bucății de bucătărie, nu ne ostenisem aproape deloc pentru a ne atinge ținta. Primeam un dar pe care ne întrebam dacă-1 merităm, de vreme ce îl dobândisem cu atâtea înlesniri“ – (Tudor Vianu, *Jurnal*, ediția a II-a, Editura Eminescu, București, 1970, p. 87).

Ajunși la modernul aeroport Tegel, luăm autobusul 128, până la stația de metrou Kurt-Schumacher-Platz, iar de aici mergem (cu U-Bahn 6) la cochetul hotel Alt-Telpehof, situat pe str. Luitse-Henriette 4, distat de aproape de Schöneberger Rathaus. După formalitățile de cazare, Delia îmi propune să facem un tur al orașului, așa că ne urcăm într-un autobuz cu etaj (credeam că numai la Londra sunt astfel de autobuse!), de unde avem o excelentă priveliște. Căldura, liniștea și ordinea din interior sunt favorabile rememorării.

Berlinul este unul din cele mai vechi orașe germane. Se pare că localitatea a fost întemeiată în jurul anului 1200. În orice caz, în 1987, cu doi ani înainte de căderea Zidului, Berlinul și-a celebrat 750 de ani de existență (desigur, atunci au fost două aniversări: una în Vest, alta în Est). În timpul regelui Friedrich Wilhelm II (Friedrich cel Mare, al cărui nume îl poartă o stradă și o piață de aici), Berlinul a ajuns la o putere culturală și intelectuală atât de mare, încât era denumit „Atena de pe râul Spree“. Reședință permanentă (din 1846) a principilor electori din Brandenburg, capitală a Prusiei (din 1709), apoi a Reichului (din 1871), Berlinul a fost și reședința dinastiei de Hohenzollern, care a jucat un rol important și în istoria României. Orașul a fost cucerit de forțele aliate, în 1945, aici semnându-se și actul de capitulare necondiționată a Germaniei fasciste, fiind împărțit ulterior în patru sectoare (SUA, Franța, Anglia și URSS). Cele trei sectoare ocupate de armatele occidentale s-au unit în 1948, devenind parte a RFG, în timp ce Berlinul de Est, rămas sub ocupație sovietică, a fost proclamat, în 1949, capitala RDG. Pentru a împiedica exodul de populație dinspre Est spre Vest, în 1961 a fost construit Zidul Berlinului, care va fi demolat în 1989.

Încerc să găsesc relații ale orașului cu istoria, cultura și spiritualitatea românilor și constat că acestea sunt foarte multe. Pe la 1714, Dimitrie Cantemir a fost ales membru al Academiei din Berlin, devenind astfel cel dintâi român membru al unei academii de științe, la cererea căreia a scris *Descriptio Moldaviae* și alte lucrări științifice. Aici a avut loc faimosul Congres internațional din 1878, convocat în vederea revizuirii Tratatului de la San Stefano, prin care ne recunoștea independența României și drepturile acesteia asupra Dobrogei „străvechi teritoriu românesc“ dar județele Cahul, Ismail și Bolgrad din Sudul Basarabiei au fost din nou încorporate Imperiului Țarist (Bismarck a rostit la acel congres celebrele cuvinte: „România va fi auzită, dar nu ascultată!“). Aici au studiat, au locuit sau au conferențiat Maiorescu, Eminescu, Caragiale, Nicolae Titulescu, Nicolae Iorga, Sextil Pușcariu, Tudor Vianu, Iorgu Iordan ș. a. La Berlin

a descoperit profesorul meu, Octavian Schiau, fondul de manuscrise Mite Kremnitz, pe care l-a și adus la Cluj.

Sunt atâtea lucruri care ar merita atenția noastră. Ce plăcere mi-ar face să pot scotoci arhivele berlineze, atâtea câte au mai rămas nedistruse de războaie. Cine știe...

Unter den Linden

Ieri (7 noiembrie 2002) a murit Rudolf Augstein, fondatorul și redactorul-șef al celebrului săptămânal german, *Der Spiegel* (*Oglinda*), publicație întemeiată după cel de-al doilea război mondial, care a modelat opinia publică germană prin editorialele sale sobre și obiective. Aseară toate televiziunile germane au prezentat secvențe din activitatea acestui important ziarist german. Chioșcurile de ziare de pe Dominicusstrasse, unde se află locuința mea provizorie din Berlin, expun ziare care au pe prima pagină fotografia defunctului, care a murit la două zile după ce împlinise vârsta de 79 de ani. Pentru noi, revista este interesantă pentru că ea a publicat, pentru prima oară, celebrul petic de hârtie scris de Churchill, prin care România era lăsată, în proporție de 90%, sub influență sovietică.

Eu voiam să spun însă că există în fiecare oraș câte un Corso, pe care oamenii se plimbă, ies la „șosea“, cum se spune la noi. Așa este Broadway în New York, Nevski Prospekt în Sankt-Petersburg, Mariahilferstrasse din Viena, Vaci Utca din Budapesta - asta ca să mă refer doar la străzile pe care m-am plimbat și eu. În Berlin, acest rol și-l asumă, de departe, celebra *Unter den Linden* (care s-ar putea traduce „[Strada] pe sub tei“, datorită faptului că este străjuită, de o parte și de alta, de șiruri de tei). Am mai străbătut și strada *Unter den Eichen*, care ar însemna „[Strada] pe sub fagi“. *Unter den Linden* e mărginită la est de Brandenburger Tor (Poarta Brandenburg), iar la vest de Babel-Platz (fostă Marx-Engels-Platz!). Este strada cea mai prusacă din Berlin, fiind gândită de Friederich Wilhelm, în 1647, constituind, de peste 250 de ani, cea mai faimoasă arteră de promenadă a orașului. Majoritatea clădirilor de aici au fost complet distruse în timpul celui de-al doilea război mondial, dar au fost restaurate după proiectele originale. Dintre acestea amintim: Museum für Deutsche Geschichte (Muzeul de Istorie Germană), construit între 1695-1706, ca arsenal și depozit de arme, Opera Germană de Stat, vechea Bibliotecă, Catedrala Sf. Hedwige (construită în 1747, după modelul Pantheonului), Vechea Bibliotecă Regală (edificiul denumit „Kommode“, unde a studiat și V. I. Lenin, în vara anului 1895), Universitatea Humboldt, construită între 1748-1766, de către același arhitect faimos, von Knobelsdorf (privită din avion, Universitatea are forma literei H!), unde a studiat și Karl Marx. În fața universității se află statuile din marmură ale fraților Wilhelm și Alexander von Humboldt. Am scris undeva despre faptul că una din fiicele banului Mihalache Ghica, fratele cel mare al fostului domn al Țării Românești, Alexandru Ghica, va ajunge o scriitoare de nivel european, sub numele de Dora d'Istria. Aceasta își însușise atât de bine limbile clasice, încât a stârnit admirația lui Alexander Humboldt, care a invitat-o să traducă o inscripție grecească, în fața regelui Prusiei, Friederich Wilhelm al IV-lea!

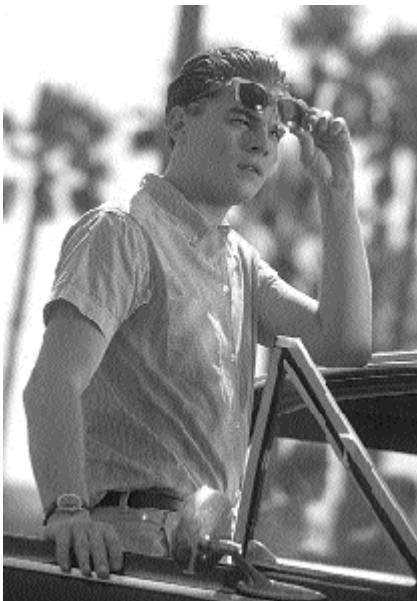
■ Ioan-Pavel Azap

Prinde-mă! Dacă poți!

SUA, 2002. Regia: Steven Spielberg.
Cu: Leonardo DiCaprio, Tom Hanks, Nathalie Baye, Christopher Walken, Martin Sheen.

Steven Spielberg este omul surprizelor. De la succese „monstruoase”, precum *Duel pe autostradă* (1973, filmul cu care s-a lansat) sau *Fălci* (1975), trecând prin genul SF, care l-a consacrat definitiv (*Întâlnire de gradul trei* – 1977, respectiv *E.T.* – 1982), sau al aventurii pure, de o candoare dezarmantă (seria *Indiana Jones*), cu câte un „moment de respiro”, care sfidează pe alocuri capodopera, ca *Lista lui Schindler* (1993) sau *Salvați soldatul Ryan* (1998), până la rateuri (valorice, nu de în-casări) gen *Jurassic Park* (1993) sau *Raport special* (2001) – nimic nu te lasă indiferent la acest regizor. Cu *Prinde-mă! Dacă poți!* întâlnim un Spielberg încă mai deconcertant decât până acum. Un film de factură clasică – ușor parodiată, dar cu tandrețe –, fără stridente sau compromisuri estetice sau spectaculare, fără nici un fel de orgolii regizorale. Povestea curge atât de firesc încât (aproape) nici nu observi că în spatele ei s-ar afla un narator.

Dar care e povestea? La sfârșitul anilor '60, caz real, Frank W. Abignale, un puști de 16 ani, reușește să escrocheze vreme de mai mulți ani sumedenie de bănci din SUA și Europa, preluând cu nonșalanță multiple identități false: pilot de avion, medic, avocat etc. Filmul mizează, în primul rând, nu pe spectaculozitatea în sine a escrocheriei, ci pe relația dintre Frank (Leonardo DiCaprio) și Carl (Tom Hanks), agentul FBI pornit pe urmele sale. Fără un foc de armă (deși pistoale apar în film) și fără nici o lovitură de pumn, Spielberg reușește un thriller de zile mari, jucându-se atât cu subiectul, tratat cu falsă indiferență, cât și cu spectatorii (finalul, unul din-

Leonardo DiCaprio

tre ele!, este deconspirat în primele cinci minute). Impresionantă distribuția, exploatăată regizoral la maximum: Leonardo DiCaprio, în rolul lui Frank, puternic dar și fragil în același timp, actor până în măduva oaselor (o binemeritată reabilitare după prestațiile din *Titanic* sau *Cei trei mușchetari*, de exemplu); Tom Hanks, în rolul agentului FBI, impecabil; Christopher Walken, care-și pune în joc până și ridurile, în rolul tatălui lui Frank; Nathalie Baye, de o suavitate aproape maladivă, în rolul mamei care se abandonează într-o falsă fericire; Martin Sheen, într-un rol secundar de maximă eficiență.

Prinde-mă! Dacă poți! este un film care reușește performanța de a împăca cele mai sofisticate gusturi cu minimele pretenții ale spectatorului circumstanțial.

Jaf armat

SUA, 2001. Regia: David Mamet. Cu: Gene Hackman, Danny DeVito, Delroy Lindo.

Pe o piață invadată de producții americane de duzină, chiar dacă bine lucrate tehnic, *Jaf armat* poate părea ușor anacronic. În primul rând, atenția spectatorului nu este reținută prin supralicitarea exploziilor, a bătăilor mai mult sau mai puțin artistice coregrafiate, împușcăturilor sau cascadelor neverosimile, ci printr-un suspans inteligent întreținut pe tot parcursul filmului. Joe Moore (Gene Hackman) este un hoț profesionist aflat în pargul „pensionării”. Nu că ar simți nevoia să se odihnească, dar un incident a făcut să fie deconspirat. Înainte de a-și pierde urma într-o țară sudamericană, este obligat de către furnizorul său de echipament (loviturile lui Moore pesupun investiții serioase, aducând profituri pe măsură), să dea o ultimă lovitură. De aici, filmul se derulează într-un ritm aiuritor, cu răsturnări de situații în cascadă, previzibile de la un moment dat în formă, însă imprezibile în conținut. Ai impresia că aișiți la o poveste fără sfârșit, în care cei implicați dau dovadă de o inventivitate diabolică în a se înșela unii pe alții, aceasta fiind singura lor rațiune de a trăi (hoția și banii).

Având la bază un scenariu de factură clasică, în care importantă este povestea dar și modul cum povestești, *Jaf armat* este un film delicios, amuzant și rafinat în același timp. Regizorul David Mamet își „interpretează” impecabil partitura caracteristică, exploatănd la maxim atât intriga, sofisticată în aparenta ei simplitate, cât și umorul (de dialog, nu atât de situații) de cea mai bună calitate. Iată o mostră de o irezistibilă savoare: „Banii fac să se învârtă lumea”, spune un personaj. „Unii spun că dragostea”, i se răspunde. „Da, și au dreptate. Dragostea de aur.”

A 25-a oră

SUA, 2002. Regia: Spike Lee. Scenariul: David Benioff (adaptare a propriului său roman). Cu: Edward Norton, Philip Seymour Hoffman, Barry Pepper, Rosario Dawson, Anna Paquin, Brian Cox, Tony Siragusa.

Ultimele 24 de ore de libertate ale unui traficanț de droguri care refuză să colaboreze cu

Edward Norton

poliția. Chiar dacă cineva l-a turnat, Monty Brogan (Edward Norton), respectă regula jocului și preferă 7 ani de închisoare, refuzând să-și dezvăluie legăturile și să producă dovezi acuzatoare prin care „Nașul” ar putea fi înfundat. La prima vedere, o poveste ca atâtea altele din lumea interlopă. Nu însă când regizor este Spike Lee (vezi *Fără ei nu se poate*, *Malcolm X*, *Cu baschetul în sânge* ș.a.). Ultima zi de libertate este, pentru Monty, ocazia de a-și analiza și revedeza viața, de a se reîntâlni cu tatăl său și cu cei doi prieteni din liceu, de a-și lămuri sentimentele față de iubita sa Naturelle – o zi „banală”, o zi de „mic burghetz”, așa cum abia acum și-ar dori să mai fie.

Departa de a fi un dur, eroul nostru își recunoaște – față de sine cel puțin – slăbiciunile, frica, neliniștile. Nu e vorba de remușcări, n-avem de-a face cu tonul didacticist, fals moralizator al altor pelicule de gen. Monty este un individ care a riscat și a pierdut, chiar dacă ar fi putut să aleagă și un alt drum. De fapt, între el și drogații cărora le furnizează „moartea în rate” nu există o deosebire de esență, sunt produsul aceluiași sistem, dependenți de consum: consumul de droguri, de bani, de timp, de (falsă) fericire ș.a.m.d. A 25-a oră este acel moment de singurătate deplină, în care fiecare se întreabă, într-o situație limită, ce va face, ce mai poate face cu viața lui? Pentru Monty există, dacă refuză închisoarea, doar două posibilități: să-și zboare creierii sau să fugă, ceea ce ar echivala tot cu o sinucidere. Ce va alege?...

O distribuție excelentă, de la aproape perfectul Edward Norton, la Philip Seymour Hoffman (Jacob Elinsky), Barry Pepper (Francis Xavier Slaughter), Rosario Dawson (Naturelle Rivera) sau Anna Paquin (Mary D'Annunzio), aceasta din urmă deținătoare a unui Oscar pentru rol secundar câștigat la doar 11 ani pentru rolul din *Pianul* (Jane Campion, 1993).

O lume minunată

■ Claudiu Groza

Datorită unei preconcepții ce nu ascunde, de fapt, decît ignoranță, teatrul de păpuși este socotit - la fel ca și literatura ori muzica pentru copii - drept un gen minor al artei dramatice. O prejudecată ușor demontabilă pentru că, cel puțin în ultimii ani, acest gen spectacologic și-a modificat semnificativ paradigma, termenul potrivit pentru a-l defini fiind *teatrul de animație*. Firește, experimentele n-au fost toate reușite, însă noua tendință a determinat și o anume prîmenire a montărilor clasice de teatru pentru copii.

Cea de-a doua ediție a Festivalului Internațional de Teatru „Puck-Animafest” - mai eclectică decît manifestarea de anul trecut sau altele similare consumate la Cluj - a reflectat îndeajuns tendințele actuale din teatrul românesc de animație. Spectacolele au mers de la montări clasice - unele, din păcate, cam prăfoase -, pînă la experimente ambițioase concretizate în așa-numite „spectacole pentru adulți”.

Cîteva date tehnice: Festivalul „Puck-Animafest” a avut loc între 8 și 12 aprilie a.c., în organizarea Teatrului de Păpuși „Puck” din Cluj-Napoca, în colaborare cu Consiliul Județean Cluj și UNIMA România (asociația profesională a marionetiștilor). Au participat zece teatre de profil din România și cîte unul din Ungaria și Basarabia. Au fost prezentate optsprezece spectacole la Cluj-Napoca și douăsprezece în diverse orașe și comune ale județului (inițiativă inedită și salutară a organizatorilor).

Repertoriul spectacolelor jucate a fost diversificat, de la clasicul *Dămila Prepeleac* al lui Creangă (r. Alina Hiristea, Teatrul „Merlin”, Timișoara) sau *Domnul Goe* (r. Attila Visauer, Teatrul „Bacovia”, Bacău), pînă la *Spărgătorul de nuci* pe un libret de Marius Petipa (r. Cristian Pepino, Teatrul de Marionete Arad) ori - în afara concursului - *Faust*, după Goethe și Marlowe (Gabriel Apostol, Ionuț Brancu, Mariana Zaharia, Teatrul „Tăndărică”, București). Evident, și calitatea reprezentațiilor a fost diferită. Remarcabilă mi s-a părut însă diversitatea propunerilor scenice: s-au folosit păpuși de toate dimensiunile, economia de mijloace a fluidizat acțiunea dramatică, iar cromatica decorului a fost în general extrem de atrăgătoare.

Cel mai spumos spectacol al festivalului - cel mai gustat, adică, de copiii-spectatori - a fost, indiscutabil, *Dragostea celor trei portocale*, înscenat de Cristian Pepino la Teatrul bucureștean „Tăndărică” și premiat cu Trofeul Stil Puck. Un spectacol cu păpuși de mari dimensiuni, construit pe amplitudinea scenei și „ghidat” ingenios de actori. E-adevărat, anvergura montării i-a avantajat pe bucureșteni, alte trupe care au jucat pe scena Casei de Cultură a Studenților fiind serios stînjinite de dimensiunile mari ale sălii. Pe de altă parte însă, Cristian Pepino și-a probat încă o dată vocația de regizor de marionete. El a optat pentru o montare dinamică, fără timpi morți, bazată pe interacțiunea cu publicul, pe o de la sine înțeleasă complicitate a personajelor pozitive cu spectatori. Păpușile (realizate de Cristina Pepino) au fost foarte reușite, cele ale eroilor negativi aducînd cu personajele din *Harry Potter*, de pildă, foarte familiare, așadar, pentru copii. Remarcabilă a fost și o anume dimensiune filmică a spectacolului, obținută printr-un atent joc al luminilor. Reacțiile sălii au recompensat cu sinceritate succesul piesei.

Un alt spectacol cu totul special - cu subtile inserturi postmoderne, *pour les connaisseurs* - a fost *Bekanko*, montat de Cristian Juncu la Teatrul „Ariel” din Tîrgu-Mureș. (Spectacolul a primit două premii: Solo Puck, pentru interpretare atractivească și Anima Puck, pentru construcția scenică.) Piesa îi aparține japonezului Asaia Fujita și seamănă, ca subiect, cu legenda europeană *Frumoasa și Bestia*. Regizorul a folosit o traducere voit neprelucrată, cu unele accente rizibile, cu un grotesc îngroșat care transpare și în desfășurarea scenică. *Bekanko* este un drac verde, teribil de comic și care, de aceea, nu sperie pe nimeni. El răpește din satul de la poalele muntelui pe care locuiește o fată oarbă, de care se va îndrăgosti și căreia îi va reda în cele din urmă vederea, chiar cu riscul de a muri. „Dar ați văzut vreodată un drac mort?”, e ultima replică a piesei, care aduce și intuitul *happy-end*. Actorii acestei piese au executat un adevărat tur de forță, ei interpretînd mai multe roluri. Păpușile, de mari dimensiuni, amintind tângial de marionetele nipone *bunraku*, erau pliabile, ascunse sub robele negre ale protagoniș-

tilor, care fie se ipostazia în personaje, fie alcătuiau un fel de cor nărînd povestea. *Bekanko* este debutul lui Cristian Juncu în teatrul de animație. Un debut reușit, cu siguranță.

Schimbînd ușor registrul, trebuie să comentez o propunere interesantă - și inedită, după știința mea - a teatrului clujean „Puck”: *Copilul și vrăjile*, o operă pentru copii a lui Maurice Ravel, pe un libret de Colette, imaginată scenic de Traian Savinescu. Impactul demersului m-a interesat în cel mai înalt grad, o asemenea întreprindere artistică avînd gradul său de risc. Compoziția raveliană este, evident, tipică: în partitură se combină sonoritățile simfonice, inflexiunile mai brutale de jazz, tonalitățile dansante ale musicalului, întregul împunînd și dinamica spectacolului. De aceea, parcursul protagoniștilor respectă fidel sincopele, precipitățile sau contrapunctele discursului muzical. Cu o dinamică ușor voalată - spectacolul a fost imaginat de Colette ca un balet-feerie - *Copilul și vrăjile* este un fel de poveste *au valenti* despre felul în care un copil învață ce sînt binele și răul. Traian Savinescu a creat un spectacol cursiv, fără stridente, modulîndu-se firesc pe oferta partiturii muzicale. Un act de recuperare culturală, în cele din urmă.

Cele două spectacole pentru adulți prezentate în cadrul Festivalului „Puck-Animafest” au dovedit, cu prisosință, valențele și posibilitățile teatrului de animație sau ale teatrului de imagine - așa cum este numit noul curent din spectacologia românească. În *Faust* - prezentat *hors-concurs*, dar premiat de juriu cu un trofeu special -, cei trei protagoniști au încercat reinterpretarea faimosului mit cultural, într-o construcție postmodernă, în care asumarea compromisiului se face inconștient, ca efect al alienării individului. În *Steps* (Teatrul „Ariel”), Horațiu Mihaiu propune un eseu cinetic de indeniabilă plasticitate, în care locul actorilor - sau păpușilor, în acest context - e luat de... cîteva perechi de picioare. Ambele spectacole trebuie văzute, orice rezumat fiind sărac. Am ținut totuși să le menționez pentru că, alături de cîteva montate în anii trecuți, ele demonstrează o benefică ieșire din matcă a teatrului de animație românesc.

Trec peste alte cîteva spectacole care, deși au fost adecvate publicului-țintă, nu s-au constituit în evenimente ale festivalului, pentru a ajunge la montarea care a obținut Marele Trofeu Puck-Animafest pe 2003: *Motanul vrăjitoarei*, realizată de Decebal Marin la teatrul clujean de păpuși.

Spectacolul propune un alt fel de abordare a teatrului pentru copii. Întîi de toate, el a fost jucat după toate regulile, vechi și bune, ale păpușeriei: cu actorii ascunși, lăsînd să se închege pe scenă doar mirajul ficțiunii, al poveștii. Apoi, nu s-a bazat pe un text, fiind astfel accesibil oricui, dincolo de bariera lingvistică, dar avînd și atîtu de a capta atenția doar prin imagine. Un discurs mult mai persuasiv pentru copii (și chiar pentru adulți, recunosc). Ingredientele folosite de Decebal Marin au compus o reprezentație vie, dinamică, plină de umor, caricaturală pe alocuri, cu atît mai atrăgătoare și cu un *back-up* muzical adaptat fiecărui personaj în parte. Plecînd de la un pretext simplu, în care motanul negru, invizibil în castelul tenebros al vrăjitoarei, devine verde, apoi multicolor, urmînd ca în final să-și recapete culoarea inițială, în timp ce zidurile se colorează pastelat, acest spectacol exploatează ludic în forma sa cea mai genuină. E, indiscutabil, marea sa calitate.

Sper, după o săptămînă de teatru de păpuși, că noile generații vor fi fost la fel de fascinate de inocenta lume ficțională pe cît a fost generația mea, cu mai bine de două decenii în urmă, frecventînd teatrele de gen, aceste copilărești „locuri de pierzanie”.

„Motanul vrăjitoarei”

„Clujul este un centru viu al animației românești“

Spectacolul Teatrului de păpuși „Puck” cu opera lui Maurice Ravel, „Copilul și vrăjile”, reînnoadă o tradiție mai veche. Îmi amintesc versiunea lui Aurel Manea a „Flautului magic” mozartian, în care păpușarii cântau „play-back”.

De această dată, realizatorii spectacolului au optat pentru o versiune în care păpușile și actorii evoluează ilustrând prin mișcare, decor, costume sau mijloace video, fermecătoarea muzică a lui Ravel.

Meritul principal revine regizorului Traian Savinescu și inspirației sale colaboratoare franceze,

Perrine Lacroix, care a antrenat și un grup de copii în realizarea scenografiei, desenele acestora servind deseori drept fundal.

Un spectacol de certă ținută artistică, la care a contribuit și un grup de tineri actori, de o rară expresivitate.

Am plecat cu senzația că în Cluj a apărut o a treia operă, a cărei ținută artistică poate fi învidiată de celelalte două...

Acad. Cornel Țăranu

– Domnule Traian Savinescu, sunteți cunoscut pentru preocupările Dvs. pentru teatrul dramatic, teatrul cu implementări de elemente muzicale, eventual cu elemente de happening muzical, dacă mă gândesc la „Farsele medievale” ale lui Cristian Misievici, la care participasem chiar și eu. Remarcasem această preocupare pentru spontan, pentru feeric, pentru eferescent. Dar iată, surpriză, Traian Savinescu, regizorul, acceptă să devină director la Teatrul de Păpuși „Puck” din Cluj. Cum explicați, motivați sau justificați această turmă și această deviație de la teatrul cu oameni, la teatrul cu păpuși?

– Preocupările mele pentru păpuși sunt anterioare ajungerii mele în postul de director al Teatrului de Păpuși „Puck”. Eram profesor și pentru că făcusem cu amatorii un spectacol cu totul deosebit în '89, ajunseseam să fim invitați la o gală profesionistă de animație care s-a ținut la București. Făcusem la secția maghiară „Fata moșului și fata babei” și, nu în ultimul rând, un spectacol care mi s-a părut interesant – „Dănilă Prepeleac”. Am făcut un spectacol de teatru dramatic la Naționalul clujean, un „Titanic Vals” care a fost unul din cele mai longevive titluri din repertoriu. În paralel, eram cântăreț în Corul Filarmonicii „Transilvania” din

„Copilul și vrăjile“

Cluj și am fost atras la un moment dat de ideea de a concura pentru postul de director la Teatrul de Păpuși. Evident, în momentul în care am câștigat prin concurs acest post, am decis să fac lucrurile într-o manieră mai eferescentă. În afară de cele patru premiere care erau tradiționale, am mai făcut în acea stagiune încă cinci. Cred că termenul cel mai potrivit pentru ceea ce se întâmplă în această zonă a artei este animație, pentru că încă de la cei mai mari păpușari, de la marii teoreticieni și practicieni ai acestei arte, Obraztsov, Yves Jolly sau Philippe Genty, lucrurile nu s-au privit într-un sens îngust. Sigur că am început să facem și alte spectacole. Am început a doua stagiune cu un spectacol care avusese un preambul. În iunie făcusem un prim workshop de marionete la Cluj. Am finalizat această acțiune cu spectacolul „Motanul vrăjitoarei”. Nu neg faptul că aveam în proiectul managerial ideea de a face un Festival de Animație. Am reușit să-l fac în primul an. Iată că sunt în al doilea an și am reușit să fac și o a doua ediție...

– Cred că marca distinctă a unui asemenea festival este confirmarea și demonstrația grăitoare de la sine a ideii că în România există o comunitate surprinzător de vastă de artiști preocupați în sensul cel mai profesional al cuvântului de arta marionetelor. Ce a fost această a doua ediție a Festivalului Internațional de Animație „Puck-Animafest”?

– Am pornit cu o etapă de preselecție, sub formă de vizionare de casete video sau CD-uri. Vreau să spun că am fost bombardat cu solicitări. După prima ediție a Festivalului au venit teatre din toată țara. A venit teatrul „Gulliver” din Galați, din Constanța, din Bacău, de la mari distanțe – Timișoara, Arad. Nu a mai fost un Festival regional. Afleam că la această a doua ediție a Festivalului nostru urma să vină, interesat de mișcarea păpușărească din România, secretarul general al Uniunii Mondiale a Marionetiștilor, domnul Miguel Arreche din Spania. Mi s-a părut o ocazie absolut fantastică. Au fost și spectacole foarte bine primite de spectatori și apreciate de Miguel Arreche, care a avut în această venire a lui la Cluj primul contact cu masa păpușarilor din România. Într-adevăr, a avut ocazia să vadă mai multe tipuri de spectacole – spectacole cu combinații de actori-păpuși, măști, păpuși mari, marionete, spectacol experimental. Domnul Arreche și-a manifestat intenția ca în cadrul unui festival de animație din Spania să deschidă o secțiune consacrată României. Proiectul se numește „Festere deschise spre România” și dansul a folosit acest prilej pentru a-și face o selecție proprie. Eu cred că această a doua ediție a Festivalului consacră Clujul

Traian Savinescu

ca un centru viu al animației românești, care se înscrie într-un cvartet de festivaluri românești, alături de cele de la Galați, Arad și Botoșani.

– De unde a venit ideea de a transfera monoopera lui Maurice Ravel – „Copilul și vrăjile” – înspre o montare muzicală cu păpuși? Aș spune că aici poate a fost chiar o scăpare a lui Ravel, de a fi scris o operă cu oameni și nu o operă cu păpuși... Într-un alt sens, m-a impresionat fructificarea în spectacol a ideii dublului, a măștii, a simulacriului, a realismului magic, toate încadrate atât de organic în zona exclusivă a copilăriei...

– Așa cum spuneai, în primul rând magia. Personajul central care este Copilul și acele transformări senzaționale, acea mulțime de obiecte neînsuflăte prind viață. Păpușa, pe care eu am conceput-o ca marionetă în acest context, devine un element central în jurul căreia au loc toate aceste desfășurări de realism magic și aici sigur că o pondere importantă o are acuratețea vizuală, un decupaj pe numere muzicale în modul în care și Ravel și-a structurat lucrarea, o succesiune de scene. Pe mine m-a ajutat această structurare a lui, deoarece m-a ajutat să fiu foarte concis și focalizat pe fiecare eveniment și să-i găsesc fiecăruia o soluționare plastică. A fost un proiect avansat de mine către Centrul Cultural Francez. Ei au fost extrem de receptivi. M-au și sprijinit, aducând o scenografă din Franța – pe Perrine Lacroix –, cu care am colaborat foarte bine. S-a născut un spectacol muzical-imagistic care a și fost nominalizat la categoria „Stil PUCK” A fost interesant pentru lucrul cu actorii. Pot să spun că actorii nu au mai lucrat pe o astfel de zonă stilistică. Au existat rețineri și atunci am apelat la niște oameni din exterior, care s-au implicat într-un mod extraordinar. S-a văzut un efort de a înțelege, de a se adecva prin mijloacele plasticii corporale, a manevrării obiectelor, prin intermediul lor, deoarece actorii devin un fel de spirite ale acestor obiecte, care le poartă și le conferă anumite valențe. Înainte de final, toți actorii s-au îndrăgostit de muzica lui Ravel. Vreau să spun că nu facem gaură în cer. Încercăm să facem lucruri de care nu ne este rușine. Am certitudinea că nu greșesc într-o asemenea opțiune.

Interviu realizat de
OLEG GARAZ

Rețeaua mi-a schimbat viața

20 de ani de Mail Art - Mekka Minden

■ Peter Netmail

(urmare din numărul trecut)

În 1987 am invitat networkerii să creeze o "Galerie în aer liber" pe 100 de panouri de publicitate, din întregul Minden. Imaginați-vă cum a fost traficul din timpul orelor de vârf, când în locul unor reclame la Marlboro se vedeau acele mari imagini originale. Asta a schimbat oarecum punctul de vedere al locuitorilor din orașul meu și lucrările au avut un puternic impact asupra lor. Printre artiști: *Emilio Morandi* din Italia, *Rinus Groenendaal* din Olanda, *Buz Blurr* din Arkansas și fe-mail artista *Lotte Rosenkilde* din Danemarca, care s-a molipsit atunci de mail art, precum, mai târziu, *Petra Weimer* s-a îndrăgostit de timbrele de artist în Mail Art Mekka Minden. *Rețeaua m-a transformat și într-un naș.*

Căutând noi mijloace de exprimare, am învățat să filmez cu un echipament video semi-profesionist, o activitate pe care o împărtășesc cu Angela. Într-un interviu de 20 de minute reușesc acum să exprim personalitatea creativă a artistului intervievat, folosindu-mă de caracteristicile muncii sale, mimica, gesturile, modul de a vorbi.

"Lumea artei video fără sfârșit a lui Peter" este acum la cel de-al 26-lea volum în PAL VHS. Unele interviuri au fost transmise de televiziunile din SUA, și artiștii prezentați, cum ar fi *Guilelmo Achille Cavellini* din Italia, *Daniel Daligand* din Franța, *Pawel Petasz* din Polonia, s-au bucurat de o largă popularitate. *Rețeaua m-a transformat în reporter, operator, regizor și monteur.*

Rețeaua m-a supus la nenumărate încercări fizice. Nu o dată a trebuit să suport, într-un interval de timp foarte scurt, diferențe de temperatură între -45 grade în Siberia și 45 grade în Australia. Networkerii s-au folosit de trupul meu. *Ilkka Juhanii Takalo Eskola* de la Galeria Națională din Helsinki ne-a cufundat în a sa "Mlaștină Academică", înconjurată de țăntări finlandezi însetați de sânge; am renunțat la păr într-un ritual sacru în Japonia, când artistul *Mayumi Handa* m-a ras complet în cap, și astfel am putut să transport un mesaj de pace scris pe pielea capului meu ras de către artiștii prezenți, pe o rută internațională, către prietenii noștri artiști din Canada. Apoi a trebuit să stau, împreună cu *Terry Reid*, într-o cădă de baie plină cu jelu de budincă și să împart corespondență. *Buz Blurr* din Arkansas m-a înfățișat în "Cautistic Jelly", un timbru de artist obținut dintr-o poză polaroid în negativ. *Ryosuke Cohen* din Japonia m-a desenat în ipostaza de poștaş, cu tuș negru, în colajul său multicolor "Brain cell". La Paris, am devenit parte dintr-o sculptură cu nudiști în Galerie L'Usine și, în Finlanda, a trebuit să traversez înot un lac ca să duc mail art pentru *Reima Mäkinen*. Articolul despre acest eveniment, scris de Dobrica Kamperelic în cartea sa "Umetnosr", și "Netmail story" a Annei Banana din revista "Rubberstamp Madness" mi-au adus nenumărate contacte cu cititorii. *Rețeaua m-a transformat în body artist și obiect de artă.*

Rețeaua de mail art, ca stil de viață, atinge uneori puncte extreme. Cea mai mare altitudine la care am transportat artă poștală, cu ajutorul elefanților, a fost în Nepal. Cel mai adânc punct în care a ajuns arta poștală a fost pe fundul Mării Roșii, în Egipt, când am legat o sută de cărți

poștale înfoliate de costumele noastre de scafandru. Cel mai nordic punct atins de mail art a fost la Nordkapp în Norvegia, cel mai sudic - la Muzeul din Ushuaia, în Țara de Foc. 1992, al doilea an al DNC (Congresul Rețelei Decentralizate) l-am petrecut în istoricele uniforme de poștaş. Făcând legătura între călătorie și congres ne-am amintit de artistul *Creative Thing* din Los Angeles, care a transportat mail art pentru prietenii săi mail artiști într-o cursă maraton de o zi. El a alergat 42 kilometri într-o zi, dar noi am călătorit un an întreg în jurul lumii. Am transportat mail art de la un congres la altul. De exemplu, pe 1 ianuarie, într-o sanie, prin ninsoare, am luat de la *H. R. Fricker* din Alpii elvețieni, un frumos plic decorat cu timbre de artist, pe care l-am livrat, o jumătate de an mai târziu, cu trenul de mare viteză Shinkansen, lui *Shozo Shimamoto* în Muzeul de Mail Art din Koshienguchi (Japonia). În schimb, Shozo ne-a dat scrisoarea AU pe care să o livrăm

Dobrica Kamperelic și Filimor.
Performanță la Minden

personal lui Eat Artist-ul *Mike Dyar* în San Francisco, al cărui voluminos album foto, cu povestea lui de dragoste, l-am "cărat" în Portugalia, la *Jose Oliveira*.

Am transportat oase de cangur din Australia în Texas, o umbrelă cu imagini ale lui Mickey Mouse pentru *Daniel Daligand*, mickeymouologist, în Paris, pentru a-și completa colecția. În 365 de zile am înmănat personal peste 200 de kg de Net mail (de aici numele meu de artist), pe toate continentele. Fiecare din cele 4000 de piese poartă timbrele noastre de artist și numere de înregistrare, contrasemnate de destinatari în uriașul nostru registru, care a devenit o adevărată piesă originală de artă. Oricum, participanții au economisit taxe poștale în valoare de 20.000 USD. Important e că piesele de mail art purtând ștampila noastră și timbrele noastre de artist au devenit prețioase obiecte de colecție, având în vedere că numărul lor este mai limitat decât un oficial *prima zi a poștei*. Dincolo de aceste rarități filatelice, cei 100.000 de kilometri "ne-au făcut să simțim intens sentimentul că suntem navigatori în jurul lumii", așa cum a remarcat *Clive Philpot*, de la New York MOMA la congresul de mail art care a avut loc la

Hilton. Nimeni nu s-a gândit să realizeze o asemenea acțiune, aparent anacronică, în era comunicării electronice. Proiectul ne-a adus titlul de campioni mondiali "Guinness". Editorii *Cărții Recordurilor* ne-au verificat datele cu multă grijă! Cele mai multe informații le-au luat din registrul nostru, cea mai mare carte pe care am făcut-o până acum: "Serviciul de distribuție personală gratuită a lui Netmail". În carte, precum și în pagina de WEB: www.netmailart.de, veți găsi: un cuvânt înainte scris de Ministrul Poștei din Germania, binecuvântarea Papei de la Roma, pentru Angela și Peter Netmail, ca o promisiune pentru pronia cerească, poveștile sutelor de networkeri care au participat ca expeditori și destinatari (șoferi de camioane, milionari, profesori de artă, feroviar etc.). Tot aici, Anna Boschi îi aduce tribut lui Ray Johnson, unul din părinții mail art de aproape acum 50 de ani. Printre participanți au fost și importante instituții de artă cum ar fi Muzeul de Artă Modernă MOMA din Manhattan și Galeria "Tate" din Londra, care au arătat disponibilitate pentru mail art. Niciodată nu se știe, poate că într-o zi, arta poștală va fi și ea faimoasă. Să sperăm că acest lucru se va întâmpla înaintea de dispariția noastră. Volumul bogat ilustrat, scris în corturile australiene, în aeroporturile rusești, în livinguri nord-americane sau oriunde a fost un pic de timp sau loc, este acum o carte de referință în mail art. De atunci am făcut mai multe volume de Mail Art Mekka Minden, primite cu viu interes de cititori și folosite ca niște cărți de referință, pline de timbre și ștampile originale într-un adevărat stil Dada. *Rețeaua m-a transformat în poștaş de artă și campion mondial.*

Am implicat multe persoane în cursul unor acțiuni spontane - în Split, Croația și Oberlin/Ohio, în timpul unei proiecții de diapozitive în Lebanon/New Hampshire și în Brisbane/Australia, în școli din Hanovra/Germania (locul de naștere al lui Kurt Schwitters) și Napoli/Italia, cu ajutorul unor profesori care practicau artă poștală. Am luat parte la congresul din Serbia, acasă la *Nenad Bogdanovic* în Odzaci și în Belgrad. Da, am fost într-o țară în plin război, când toți ceilalți 70 de mail artiști invitați și-au anulat participarea. Sunt de acord cu ideea propusă de *Andrej Tisma* de a ne apăra de război prin intermediul mail art. Pentru mine, artiștii sârbi de mail art aparțin aceleiași familii ca și *Svetlana Mimica* din Croația. În această situație extremă, fiecare aspect al vieții este influențat de starea groznică de război, inclusiv arta, mail art, rețeaua. Prietenii noștri au depus un mare efort pentru a rămâne pacifiști înăuntrul acestui orizont amenințător, iar noi le-am înlesnit comunicarea, atunci când pentru ei nu exista serviciu poștal oficial. Deci, jocul artistic a devenit, evident, politic. Am protestat alături de mail artistul *Michael Duquette* și de sindicatul lucrătorilor poștali din Toronto împotriva închiderii unor oficii poștale. Multe din proiectele lansate de mine au caracter socio-politic: "Free Nelson Mandela", în anii '80, și iar "No Nukes in My Backyard". *Rețeaua m-a transformat în misionar și artist implicat politic.*

Până în 1994 am făcut înconjurul lumii. Am întâlnit și filmat artiști din Honduras până în India, reușind să edităm în fiecare an câte o carte. Aceste cărți de factură dadaistă au fost scrise în diverse locuri, uneori ciudate: au fost tipărite în Oxford, noaptea, cu ajutorul unui copiator color, dar și în tufșurile tasmaniene, cu ajutorul unei prese manuale vechi de 100 de ani. În Nairobi am făcut o ștampilă, în cadrul unui workshop, împreună cu copiii străzii la Institutul Goethe. În Tanzania, am colaborat cu muncitorii handicapați prin inter-

mediul Asociației tinerilor artiști. Byron Black din Djakarta a editat prima noastră carte teoretică "Discuții despre rețea", care include și capitolele: "Criterii pentru o arhivă de mail art", "Rolul femeii în mail art", "Reutilizarea imaginilor în rețea", "Computerele în rețea", "Impactul social al rețelei", "Folosirea pseudonimelor în rețea", "Rolul revisitorilor din rețea", "Trebuie să fie rețeaua mai implicată politic?", "De ce rețeaua nu include țările în curs de dezvoltare?", "Sinele și rețeaua", "Psiho-sociologia rețelei", "Putem influența societatea împotriva fascismului?", "Contactul cu instituțiile de artă" și "Copyart și rețeaua". *Rețeaua m-a transformat în artist altădată și în critic.*

Vă amintesc o frază esențială de la începutul relatării mele despre mail art: "Trebuie să ai bani pentru poștă". Și este din ce în ce mai dificil astăzi, chiar dacă lucrezi zi și noapte. Nu trebuie să te gândești niciodată că vei face bani cu ajutorul rețelei de mail art, mai curând privește-o ca pe o valoroasă investiție de timp, bani și energie. Mail art nu este o sursă de existență, ci un scop în sine. Astăzi, pot să strâng fonduri pentru prezentarea proiectelor mele de mail art, dacă reușesc să cointeresez parteneri din orașul meu. A trebuit să învăț dificilă lecție a cooperării cu birocrăția culturală și cu lumea de afaceri și asta pentru ca arta poștală să fie văzută și împărtășită nu doar de noi, cei din interiorul fenomenului, ci și de publicul larg, ca o formă de manifestare artistică contemporană. Am învățat de la Guy Bleus care și-a prezentat lucrările de mail art în Muzeul Poștei belgiene și organizatorii i-au făcut un catalog minunat. Apreciez cererile de finanțare și solicitările de sponsorizare făcute cu profesionalism de *Anna Banana*. Și ea merită titlul de campion mondial pentru efortul său. Însuși Consiliul Canadian de Artă i-a sponsorizat proiectul de cercetare prin care motivează de ce germanii cumpără banane (noi avem cel mai mare consum pe cap de locuitor din lume). Ea a făcut un seminar de bananologie, care a inclus și un masterat pe aceeași temă pentru cetățenii mai vârstnici, fiind sprijinită de BÜZ. Televiziunea vest-germană a transmis în repetate rânduri relatări despre Mail

Art Mekka Minden, iar acum manifestările noastre sunt incluse în programul biroului de turism. Noi toți avem nevoie de curaj și nu trebuie să fim timorați de mass media și de instituțiile culturale oficiale. Să le folosești fără să te prostitezi înseamnă, adesea, să faci imposibilul și ai nevoie de mult tact. Totuși, sunt convins de justetea frazei lui *Lionel Spiegelman* că "mail art și banii sunt ca uleiul și apa, nu se amestecă niciodată", așa cum susținea și *Clemente Padin*; dar totuși *se pot atinge. Rețeaua m-a transformat într-un independent collector de fonduri.*

Pentru proiectul "Arta în oraș" am montat șase cabine telefonice pline de mail art în zona pietonală și un fax în vitrina unui mare magazin pentru primirea contribuțiilor. Minden Marketing a sprijinit aceste acțiuni artistice, fără cenzură, pentru a atrage clienții înapoi, în centrul orașului. Ei consideră astăzi mail art ca o nouă identitate a Minden-ului. În ciuda temerilor inițiale, cooperarea s-a dovedit un succes. Încurajați de succes, în 1998, am lansat un nou proiect cu ocazia celei de-a 1200 aniversări a orașului. Felicitările primite prin poștă au fost filmate și prezentate pe un ecran uriaș, în fața catedralei din Minden, la petrecerea din ajunul Anului Nou. În anul următor am prezentat timbre de artist în raionul unui mare magazin, transformat într-un original oficiu poștal, cu participarea unor poștași adevărați și a fidelilor mail artiști din regiunea noastră: *Michael Fox, Ruediger Axel Westphal și Ralph Schröder*. În anul 2000, cu ocazia proiectului nostru de sfârșit de mileniu, Centrul Cultural BÜZ a găsit suficiente fonduri, datorită implicării Ministerului Culturii, ca să invite peste 20 de artiști, care au venit în orașul nostru să celebreze și să participe activ, pe parcursul unei săptămâni întregi, la numeroasele acțiuni și la deschiderea expoziției de mail art "Timpul schimbării". Printr-un efort comun, ei au pictat pe un zid public un timbru uriaș, ca o parte a acțiunii UNESCO "Zidul global". Asta ne-a legat de un program din întreaga lume: *70 de ziduri pentru Agenda 21*. Tuturor le-a plăcut experiența atât de mult încât ar dori să vină în fiecare an din nou, nu doar pentru a se întâlni cu cea care veghează noaptea și care proclamă versuri

medievale în îmbrăcămintea de epocă. Între timp și ea a devenit un mail artist și produce primele sale timbre de artist. *Rețeaua m-a transformat într-un coordonator local-global.*

Am asistat la numeroase schimbări produse în rețea și bucuros am luat parte la ele. De exemplu, am fost unul dintre mulții Monty Cantins în perioada neoistă a anilor optzeci, scriind articole în revistele "Smiles", care s-au înmulțit ca ciupercile peste tot în țara rețelei (Netland). Consider revistele de rețea și alte asemenea media ca necesare pentru largă distribuție, efectivă și necostisitoare, a proiectelor, invitațiilor, dar și pentru documentare. Admir energia artiștilor care editează periodice ca "Wild Rabbit News" al Annei Boschi, "Opens World" al lui Dobrica Kamperelic, "Karain" al lui Gianni Simone și "Opuntia" lui Dale Speir, ca să dau doar câteva exemple. Mă incită și noile reviste on line "Vortice" din Argentina și "Sztuka Fabryka", acolo unde internetul este la îndemână. Folosesc comunicarea prin internet, dar totuși prefer "snail art" – poșta melcului – ca fenomen estetic și provocare. E-mailurile îmi trezesc nostalgia vremurilor când așteptam nerăbdător să primesc un plic colorat plin de timbre: "Acest obiect care a trecut prin atâtea mâini până să ajungă la mine!". Am avut o șansă importantă de exprimare nu doar prin interpretarea unor povești și istorioare ale prietenilor mei networkeri, dar și prin a scrie despre forme de artă în revistele înrudite cu mail art, chiar dacă acestea acopereau o arie mai largă ca "Umbrella" Judithiei Hofberg sau luciosul "Rubberstamp Madness". În ceea ce mă privește, consider constanta documentare ca un status quo al mail art. Viața noastră cotidiană este la fel de importantă ca și arta pe care o facem și trebuie cercetate înainte ca istoricii din afara rețelei să poată falsifica realitățile noastre holistice și vulnerabile pentru a-și construi propriile lor teorii. *Rețeaua m-a transformat în critic și istoric.*

(continuare în nr. viitor)

Independența

Paștele postului

■ *Monica Gheț*

Nu știm ce a fost în capul lui Malraux când a formulat celebra frază disjunctivă cu privire la secolul XXI: „...va fi religioasă sau nu va fi deloc.” Ce bizare mecanisme mentale au determinat acest produs strălucitor a două secole de democrație laică, vechi combatant împotriva fascismului, cunosător al civilizațiilor, scriitor și istoric al artelor, să rostească o asemenea „prooro-cire”? Cert este că lumea predispusă la „genuflexiuni” sau la impactul frunții cu podeaua profită de aceste misterioase vorbe. Și nu numai... De regulă mai sobri în ritualul „bisericesc”, protestanții/reformații ori neoprotestanții se adevăresc azi pătrunși de inflamația aplicare a sus-numitei fraze, luată drept axiomă. În consecință, la Congresul SUA s-a votat printr-o „covînșitoare majoritate” rezoluția 158 privitoare la rugăciunile și ziua de post menite să îmbărbăteze acțiunile armatei împotriva „axei răului”, cu pivotul deocamdată în Irak.¹

La limită, e de înțeles solidaritatea de spirit a unei națiuni aflată în război. Numai că națiunea cu pricina este fatalmente multietnică și multi-confesională...De vreo 10-15 ani, crește vertiginos populația de culoare din SUA convertită la

Islam. Printre „albi” sunt catolici, protestanți, persoane de religie iudaică, ortodocși, buddhiști, adepți ai New Age-ului, etc. Astfel, acapararea lui Dumnezeu într-o singură „barcă” suportă destule critici, deși pe moment majoritatea e favorabilă acestui discurs cu tentă de mesianism cruciat.

Canalul CNN, diferit în State față de ce vedem aici în Europa – o versiune „overseas”/ internațional ajustată –, este un post „public” unde predicile mobilizatoare și moralizatoare nu-și află (încă) prioritatea. Discursurile de gen se rezumă la „God Bless America” și la gravarea textului pe bancnota verde cu circulație internațională: „In God We Trust” – „dumnezeiască” în ordinea valorii tranzacțiilor. Firește, sunt diverse alte canale TV al căror public țintă așteaptă mereu confirmarea convingerilor nutrite încă înaintea războiului de secesiune: manihelismul. Plămadă etică ideală pentru cultura extremelor, și mai ales pentru înflorirea fascinației exercitată de Diavol – de unde ramificația horror-ului, proliferarea cazuisticii paranormale, terestre ori extraterestre...De diavol te aperi, nu-i așa, cu gândul/ cuvîntul, fapta și arma, căci îți dă mîna să-ți păstrezi super-tehnologia: „sărăciei, nevoilor și neamului”. Cînd, însă, nu-ți prea „dă mîna arma-

tă”, te aliniezi postului. Cîte sărbători, atîtea „posturi” preventive (nu TV, ci alimentare, transmise și popularizate de TV). Un echilibru impus de pragmatismul igienei/ dietei se transformă în cult. Nu doar la noi! Uitîndu-se vorba Scripturii că „nu spurcă ce intră pe gură, ci acele care ies din gură”. Dar mai ține cineva răbojul arheologiei confesionale?

Mi-au căzut ochii pe o emisiune spiritual-duminicală (la TVR1!), filmată integral într-un sat românesc „uitat de lume”; imaginea era susținută de un text mai apropiat incantațiilor *woo-doo*, decît cel cunoscut în dreapta creștinătate. Printre altele se spunea că pe acele meleaguri „nu s-a schimbat nimic de 2000 de ani!” Nu știu dacă mă înțelegeți... Adică: „vax-albina” douămii de ani! Nici romanii, nici migratorii, nici turcii, tătarii, Unirea, capitalismul, vorbele; aiureli modernitatea, democrația, fascismul, comunismul, prostii orice libertate, inclusiv cea „de-a trage cu pușca”. Ei toți stau pironiți în direcția Stelei Polare, și noi (se subînțelege) ar trebui să le urmăm exemplul, De-ar prinde vreun abur de „poluare”, li s-ar adumbri cugetul. Și atunci, adio „preistorie”, se deschide „Apocalipsa”!

NOTE

1. S-a mai extins „pivotul” înspre Siria, și poate, cine știe...să n-ajungă „axa” un cerc al maleficului globalizat.

Agenda

Mihaela Bîdilică-Vasilache:
Monumental cuvintelor • 2

Editorial

Oana Pughineanu: De la Europa națiunilor la
comunitatea europeană • 3

Cartea

Ion Cristofor: Eliezer Palmor sau vocația
diplomației • 4

Teodor Tanco: Mircea Popa despre lumea universitară
clujeană • 6

Marius Jucan: Prin lentilele feminismului • 6
Sorin Nemeti: Esoterism valah • 7

DIVERSITATE ETNICĂ ȘI
CULTURĂ ISTORICĂ

Adrian Ivan: Conceptul de "minoritate" • 8
Ela Cosma: Personalități săsești ale revoluției
de la 1848/ 1849 în Transilvania • 11

Interviu

Alexandru C. Lungu • 15

Blocnotes

Ilie Rad: Secvențe berlineze • 18

film

Ioan-Pavel Azap: Prinde-mă! Dacă poți!, Jaf armat;
A 25-a oră • 19

Teatru

Claudiu Groza: Festivalul Internațional de Animație
"Puck-Animafest", ediția a II-a. O lume minunată • 20

Interviu

Traian Savinescu • 21

Correspondență din Germania

Peter Netmail: Rețeaua mi-a schimbat viața (2) • 22

Teledependența

Monica Gheț: Paștele postului • 23

Arte

Livius George Ilea: „Marca” unei vocații • 24
Claudiu Groza: Sobrietate și exuberanță • 24

„Marca” unei vocații

■ Livius George Ilea

În exasperantul climat de după anii '90, de perpetuă insecuritate estetică, instituit de profeți ai iminentei „morfii a artei”, a experimentelor demolatoare, nu areori artificial motivate – expresie a unei patetice furii tardive în recuperarea unor pași pierduți – pictura lui Carol Nebert propune un stenic, reconfortant armistițiu.

Calmul și echilibrul de sorginte clasică al compozițiilor sale, recursul la teme predilecte, inițiale ale picturii de șevalet – portret, natură statică, peisaj – decența cromatică, estomparea accentelor tradiției expresioniste, reafirmă aici și acum privilegiul unei durabile conviețuirii în cadrul mediului nostru natural/spiritual.

Absolvent al Institutului de arte plastice „Ion Andreescu” din Cluj, secția pictură, în anul 1968 i-a avut ca profesori pe Aurel Ciupe și Petre Abrudan. Pe lângă numeroase participări la expoziții colective și de grup, a organizat un număr impresionant de personale – în jur de 20. A luat parte la memorabilele reuniuni artistice clujene din cadrul taberelor de creație de la Calica (1986, 1987, 1990) și Portița (1989).

Prezență constantă în mediul artistic clujean, cu anumite oscilații dictate de obligațiile de serviciu, pictorul și-a urmărit cu perseverență imperatiile estetice inițial asumate. O natură statică intitulată *Trompetă* reinvie, în refuzul originalității cu orice preț, funciarul „farmec discret al burgheziei” realului, misterul existențial al unor simple obiecte – reflex simbolic al lumii culturii, al tradițiilor spirituale. Structura compozițională induce o forță reținută, vibrând de energia potențială a raporturilor dintre volume, a subtililor contraste cromatice. Dinamica tușelor suprapuse, sacadate, realizează în aparenta lor dispunere aleatorie o compoziție solidă, savant elaborată, în care senzația de trăire directă, imperioasă necesitate a comunicării „cu sufletul la gură” se eternizează.

Deloc întâmplător, acest „sunet roșu” – conform iei simboliste – al trompetei care, în cadrul compoziției, ia prim-planul Cărții.

Un prim înscris în memoria locului apare cunoscutul conducător al fanfarei infanteriei conștient în pavilionul special destinat din Parcul Central începând din anii '20 decenii de-a rândul, educând și formând generații de muzicieni, „copiii lui Nebert”. Tatălui pictorului, eminentul om de știință din Graz, Dr. Karl Nebert, i s-a conferit de către statul austriac Crucea de onoare pentru știință și artă, în special pentru cercetările sale în domeniul geologiei, care au condus la descoperirea unor mari zăcăminte de cărbune brun în Burgenland.

Din 1991, Dr. Karl Nebert dă curs unui intens imbold artistic, pictând remarcabile peisaje evocând atmosfera locurilor periplului său prin țări ale Orientului Apropiat (Turcia, Arabia Saudită, Iran) ca expert UNESCO. Realizează portrete și inspirate compoziții de gen realiste demonstrând o solidă cultură vizuală, un înnăscut simț al culorii și o bună cadrană a compoziției.

Absolvenți ai Academiei de Arte Vizuale din Cluj, fiica pictorului, Anne Nebert și fiul, Radu Nebert continuă o confirmată tradiție artistică susținută și de expoziția găzduită de Galeria Forumului Democrat German din Cluj, anul acesta, intitulată „Drei Generationen”, ce relevă acest lanț al continuum-ului generațional ce poartă marca „Nebert”.

Rezistând cântecului de sirenă al modelelor și modelelor exemplare, pictorul Carol Nebert i-a rămas străină starea tensionată de permanentă oscilație stilistică între extreme, de esență expresionistă. Poetica subtilă și luminoasă a acuației, cea tușă irepetabilă a memoriei afective, starea de grație a trăirii i-mediate, nemărginita bucurie a împărtășirii pare mult mai apropiată sufletului pictorului ispitit să clameze goetheanul: „Clipă oprește-te!”. Personajele se retrag din concretețea imaginii păstrând vie respirația locului, pictura codificând umbrele colorate remanente, vocația unei adânci spiritualități.

Muzeul de Artă Cluj-Napoca

Sobrietate și exuberanță

■ Claudiu Groza

O imaginație artistică impredictibilă și, de aceea, mereu surprinzătoare, caracterizează pictura lui Anne Nebert. Ca și o anume mobilitate a orientărilor artistice, care dă varietate temelor abordate. Dacă în primele sale tablouri Anne Nebert folosea o cromatică rece, cu tonuri ample de albastru și griuri, compunând un univers pictural umbros, crepuscular, dar deloc terifiant, cele două expoziții personale ulterioare acestui moment au marcat o schimbare de formulă. În spațiul cromatic rece s-au înscuit tușe de culori calde, vii – ocră, portocaliu, chiar purpuriu –, și au apărut noi compoziții în marouri pastelate sau vârtejuri cromatice ce țâșnesc parcă din spațiul bidimensional al pânzei.

Indiscutabil, recenta expoziție de la Muzeul Național de Artă din Cluj marchează un moment important în biografia artistică a pictoriței. Pe de o parte, un astfel de eveniment poate fi socotit drept un „certificat” de maturitate artistică. Pe de

alta, expunerea unui număr mare de lucrări oferă, cu certitudine, o imagine aproape completă asupra unui profil artistic.

Anne Nebert este, așa cum au afirmat și specialiștii, o artistă aparținând postmodernismului. Există în lucrările sale o emergență a non-figurativului, a combinației cromatice sugestive, dar și un apel permanent, decadent-rafinat, la tehnici folosite odinioară. O manieră tipic postmodernă, similară aceleia din tehnica fotografică prin care clișeele contemporane capătă patina timpului în culorile sepie.

Expoziția despre care vorbim a oferit publicului atât lucrări de început – unele chiar din perioada studenției – cât și altele inedite. Deși axată pe cele două direcții cromatice amintite, expoziția își găsește liantul în tablouri de „frontieră”, le-aș spune. Așa este, de pildă, *Natură statică II*, în care desfășurarea de albastru dă impresia că se diluează în griuri pale și în galben, în timp ce în partea opusă țâșnesc tușe de galben-lămiie.

Remarcabile, prin efectul de spectacol pe care îl creează, sînt și lucrările compuse în tehnici mixte, în care temele non-figurative își găsesc pandantul în reprezentări antropomorfe, adică în imagini pe suport de hîrtie aplicate peste pînza tabloului. Ciclul *Cubanezilor* este ilustrativ, culorile folosite – portocaliu, galben solar – dînd și senzația de torid, de palpabil vital. În alte lucrări de aceeași factură, efectul este diferit: *The Beauty and the Beast* emană mister și tristețe, *Toreadoare* are un aer hieratic ș.a.

Există, în expoziția lui Anne Nebert, și câteva tablouri non-figurative amintind, prin combinațiile cromatice, de Gustav Klimt. (Autoarea are, de altfel, printre lucrările sale, și una care se cheamă chiar... Klimt.) Trebuie spus însă că aceste pînze nu sînt epigonice, ci originale, căci prelungesc de fapt posteritatea unei maniere picturale de cert impact.

Am mai remarcat, prin forța vizuală pe care o transmite, *Festîn*, *Flori albe*, *Compoziție și Africa*.

Expoziția lui Anne Nebert de la Muzeul Național de Artă din Cluj a fost una de văzut. Fie și doar ca un interludiu colorat printre prăfoasele senzații cotidiene.